

BIBLIOTECA NAZ.
140
N
32
NAPOLI

BIBL. NAZ.
VITT EMANUELE III
140
N
32

LAVRENTII

VALLENSIS PATRITII ROMANI
HISTORIARVM FERDINAN-
DI REGIS ARAGO-
NIAE LIBRI
TREIS.

C. SILVANVS GERMANICVS ANtonio Fuccaro Augustensi uiro magnanimo.

u ETEREM REIPVBLICAE LITterariæ cladem, tot tãtisq; hactenus bonoꝝ uocibus cõclamatam, iure omnes, dum memoria repetimus, & cõquerimur, & mœroribus tandem impares silemus. Etenim perq̃molesta omnibus recordatio hęc est: & quæ admirationis plus omnino habeat, q̃ par esse uideat: miserationis uero nunq̃ satis. Mediusfidius quid per crudelissima Gothorum, Longobardorumq; illa tẽpora, in summa Italię calamitate, tot annos flagrantibus bellis integrum superesse potuerit: cum rei nullius q̃ ferri, flammæ, direptionisq; maior ratio habita sit: atq; ita in rem omnẽ passim Romanam sæuitum, ut plane nescias, hominibusne, an absolutissimoꝝ monumentis ingeniorum plus damni illatum, & an his aut illis, an utrisq; bellum potius indictũ fuerit. Neq; minus etiam librorum iacturam tam grauem æui quis iniuriæ ascripserit: pręstantissimoũ autem uigiliæ atq; adeo eorum, quibus post illa florere contigerit, quo nam fato aut ueterno affectæ perierint, aut in tenebris delituerint, non intelligo. Quando ante alios Laurentius Valla, uir ea eruditione, ut linguam latinam iam prope afflictam, nutantemq; sustentarit, hoc malũ subrepẽs, reuiuiscensq; magna ex parte sensit: nec profuit ars mira libros excudẽdi, eo iam tum etiã prodente adinuẽta. Siquidem historias ab eo cõscriptas, uix est unus aut alter qui perlegerit: cũ sint tamẽ opus æque sua ipsius materia/ac emẽdatissimi scriptoris ingenio pereximiũ: Iuuerit sane Valla nostros homines utraq; facũdia, & Thucididis ferme fuerit assecutus sententias: in Herodoto uix seruatas historiæ leges custodierit: Homerum alio quãdoq; impetu, nec iisdem pedibus migrare permiserit: fictam Constantini principis donationem contenderit: dialecticam Romanis

saltem dialectis eloqui compulerit, libros de elegantia latini sermonis in barbariem audacter instruxerit · dum hæc ipsa historiaꝝ uolumina (etsi quota pars eoꝝ quæ scribenda proposuerat) principem sibi locum · nec omnino nisi summum iure uendicent, tantumq; posthac exuperent, quantũ uix dũ cognita ut suspicerẽtur meruere. Ea uero cum apud me tanq̃ uinculis coherceri piaculum ducerem, indignũq; putarem, & Laurentium & Ferdinandum præcellentis Aragoniæ regẽ exẽpli, parta sibi gloria fraudari, tibi dedico, ac sub tuo ædita iam demum nomine, plerisq; omnibus impertio, ob id potissimum / ꝙ perquãdignus haberis, cuius auspiciis fama tam ingentium uiroꝝ in medium progrediatur. Et cui per imortalem deum diserti labores, uiri sine controuersia doctissimi, q̃ bonarum litterarum cultori, doctorum simul & studiosoꝝ amatori consecrentur rectius? Cui deniq; præclara facta regis iuxta prudentissimi/atq; etiam opulentissimi / q̃ tibi? qui animo magno elatoq; nihil minus q̃ opibus polleas, quibus munifice/ac sapienter uti noueris, quod tam est rarũ q̃ spectatũ · Vanãq; Græcorum quorundam sententiam summa tua cum laude reddideris, semina uirtutum nec in domo/ nec in ciuitate diuite inesse posse affirmantium. Sed iam desinam, præsentis instituti oblitus, ne dum Laurẽtii/ Ferdinandiq; laudibus succumbendi trepidus abstineo, tuas æque tantas audaci concepisse animo iure arguar. Vale.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI IN HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIAE LIBROS PROOEMIVM.

IN GRAVI DILIGENTIQ; HIstoria rerum gestaꝝ, quanta sit uel scriptori difficultas, uel lectori utilitas: & si pleriq; conditores oratoriæ artis, quæ historiæ mater est, atq; historici ipsi libroꝝ suorum principiis testantur: tamen detrahunt nobis philosophi, quidem & ii permagni ac peruetusti, cum multum in prima tum plus in posteriore parte, anteferentes historico poetã, ꝙ dicant illũ propius ad philosophiam accedere, quia in generalibus uersetur, & propositis factis exẽplis in uniuersum præcipiat. ut Homerus, qui nõ tam superioꝝ uiroꝝ gesta narrat, q̃ quo modo futuri boni sapientesq; efficiantur, instituit. Historicum enim tantum narrare qualis unus quispiam, aut alter fuerit, ueluti Thucidides, qui gesta Periclis, Lysandri, aliorũq; nonnulloꝝ sui tẽporis scribit. Ita primas partes tribuunt philosophis, secundas poetis, tertias postremasq; historicis. Ego uero cũ huic nequaq̃ opinioni assentiar, tamen poetis multo plus q̃ illi faciunt tribuo, adeo ut eos aut comparẽ philosophis, aut anteponam. Sed non cõtinuo historicis præferam, ac ne fortasse quidem conferã. Decet enim opus quod aggrederis libero ore defendere. Itaq; primũ poetas cum philosophis, deinde cum historicis, tũ hos ipsos cum philosophis cõponam. Principio siquid momenti antiquitas habet, ut certe habet, poetæ philosophis, imo sophis antiquiores fuisse repperientur. Siquidem Homerus, atq; Hesiodus non modo ante Pythagoram, qui primus philosophus, sed ante illos quoq; septem qui sophi, idest sapientes uocati sunt, extiterunt. Qđ si in eadẽ materia & hi & illi uersantur, profecto apparebit plus esse penes priores q̃ posterio-

res authoritatis, laudis, dignitatis: an non in eadem materia utriq; uersantur? Quid enim habent hi, qui se studiosos sapientiæ uocãt, quod poeta non tractet? Nonne Empedocles, Aratus, Lucretius, Varro de naturalibus ac cœlestibus disputarũt? Non Vergilius de aruis, uinetis, arbustis, animalibus, animisq; etiam defunctorum, adiuncta physica ratione cecinit? Non multi de medicina uersibus conscripserunt? Quid autem quod ad moralem pertinet Satyri aliud q̃ disputando, præcipiendoq; mores informant? ad quem ipsum finem Tragici, Comici, cæteriq; poetæ? sed sub persona tendunt. Nã de dialetica scribere uersibus quodãmodo ineptum sit, utpote dura quadam scientia & aspera: quanq̃ non defuerunt, qui & de hac / & de cæteris liberalibus artibus poemata panxerint. Quare quisquis est, qui poetas, nõ dico in numero philosophantium non ponat: sed cur existimet minus iis qui se peculiariter philosophos appellant, hoc nomine dignos esse? qui etiam priores philosophari cœperunt: & ubi ab istis differunt melius philosophãtur. Habet enim institutio illa sapientiæ sub persona miram quandam authoritatem, & quasi maiestatẽ, cũ eximia modestiæ laude coniunctam, ut apud Homerum cum legimus quid egerũt, dixeruntq;, Nestor, Agamemnon, Priamus, Hector, Antenor, multo magis ad uirtutem incendimur, q̃ ex ullis philosophorum præceptis. Adeo ipsum quoq; authorem tacita quadam caritate complectimur. Nam pręcipere aliis uelle, fere odiosum est, qđ arrogantiam & tumorem animi olet. Mens enim nostra sublimis ac superba, ut rectam præceptionem tanquã a sapiẽtiore dedignat̃ accipere. sic eidem oblique per exempla & blande subeunti acquiescit. Cum pręsertim illa uelut pictura personarum, & spem inducat animo, & stimulos æmulationis incutiat. Ex quo Horatius non tantum suo iure, sed uere de Homero loquens, poetas uno eodemq; in loco, non modo philosophis comparat, in-

quiens, Rursus quid uirtus,& quid sapientia possit. Vtile proposuit nobis exemplar Vlyssem, uerum etiam antefert, cum inquit. Quicquid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non. Plenius ac melius Chrysippo & Crantore dicit. Qđ si uel pares uel potius superiores philosophis censendi sunt poetę. Reliquum est, quare non sint historicis maiores, ne dicam pares, ostendant: in quo illud pro nostra in poetas beneuolentia donamus, historiam non fuisse poesi priorem: etsi prior fuit. Nam ut apud Latinos priora sunt annalia q̄ poemata: sic apud Græcos & Dares Phrygius & Dictys Cretensis, si uere fuerunt, priores Homero extiterunt. Nec fieri potest ut poetę figmenta sua, non in rerum gestarū ueritate, uelut fundamentis ædificent. Nam nequid de antiquis historicis dicam, quorum est Trimegistus, quem Mercurium putāt: certe Iuppiter ipse in columna aurea, ut esset monumētum posteris, gesta sua perscripsit. Sed hoc ut dixi donamus, satis habemus demonstrare, cum idem sit propositi historico quod poetæ ut prosit, etiam delectet. Nimirum tanto robustiorem esse historiam quanto est uerior. At non uersatur circa uniuersalia, imo uero uersatur. Nulla enim alia causa huius operis est, q̄ ut per exēpla nos doceat. Vnde a Cicerone his uerbis laudata est: Historia testis tēporum, lux ueritatis, uita memorię, magistra uitæ, nūcia uetustatis. An est quisq̄ qui credat admirabiles illas in historiis orationes utiq; ueras fuisse, & non ab eloquenti/ac sapienti opifice personis, temporibus, rebus accommodatas? quibus nos eloqui & sapere docerēt, qđ in eius natura personaꝝ grauissima testimonia, qđ laudes, qđ uituperationes, qđ multa alia doctrinæ atq; sapiētiæ plena? nonne in uniuersum pręcipiunt? Neq; uero si solam, ut sic dicam, cutem rerum respiciamus, semper poesis tendit ad uniuersalia. Nam Pyndarus, Simonides, Alcęus, aliiq; lyrici singulorum laudes, & quidem uiuentium, ne dicam mercede, cecinerunt. Elegiacos & eorum

similes transeo, qui suos amores plerũq; tractauerũt. Et cõtra Xenophon magis optimi regis effinxit, q̃ uerã Cyri exposuit uitam. Nam de Esopo taceo, qui fabellas prosa oratione cõposuit. Pudor me tenet & reuerẽtia Homeri atq; Vergilii; plura de hac re exequendi. Ideoq; iam historiam comparabo cum istorum, qui nobis litem intentant philosophia, quorũ nemo merus professusq; philosophus cõparandus est, neq; Homero Græcus, neq; Vergilio Latinus, imo ne Sallustio quidem ac Liuio nonnullisq; aliis historicis. Etenim quantũ ego quidẽ iudicare possum, plus grauitatis, plus prudẽtiæ, plus ciuilis sapientiæ in orationibus historici exhibent, q̃ in præceptis ulli philosophi. Etsi uera fateri non piget, ex historia fluxit plurima rerum naturalium cognitio, quam postea alii in præcepta redegerũt: plurima morum, plurima omnis sapientiæ doctrina. Siquidem historicos philosophis priores fuisse docuimus: & si diuinorũ quoq; hic facere mentionem uolumus: & Moses historicus, quo nemo prior scriptor extat, nec sapientior. & euangelistæ, quibus nihil sapientius, nil aliud q̃ historici sunt appellandi. Verum ut contra gentiles gentiliũ documentis agamus, sicut superius fecimus, ita hic ad extremum, eam partem ubi questio est, Quintiliani testimonio confirmemus, qui ait: Neq; ea solum quę talibus disciplinis continentˀ, sed magis etiã quæ sunt tradita antiquitus, dicta & facta præclare & nosse, & animo semper agitare cõueniet. Quæ profecto nusq̃ plura maioraq;, q̃ in nostrę ciuitatis monumentis reperiemus. An fortitudinem, fidem, iustitiã, continentiam, frugalitatẽ, cõtemptum doloris ac mortis, melius alii docebunt, q̃ Fabritii, Curii, Reguli, Decii, Mutii, aliiq; inumerabilesˀ. Quantum enim Græci præceptis ualent, tantum Romani, quod est maius exemplis. Vbi sunt qui utilitatem historiæ cauillanturˀ quam maiorem q̃ in philosophia esse, & ratione & authoritate conuincimus. Postquam de utilitate satis diximus, superest ut aliquid adhuc, quæ

pars prima a nobis proposita erat, de difficultate dicamus. Oportet in historico esse, præter ipsam mirabilem quandam & multis sane dotibus exaggeraram scribendi scientiam, alia multa sine quibus nō possit suum munus implere. Primum in cognoscēda re, solertiam/acumen/iudicium. Nā quotus quisq; gerundis rebus, qui scribit interfuit. Qui uero interfuerūt ii non modo, si a diuersis partibus steterint, inter se dissentire solent, sed etiam si ab eisdem. Raro nanq; eadem res a pluribus eodē modo narratur, partim studio aut odio, partim uanitate, cum aliqua quæ scire poterat nesciens uideri uult scire, uel non uult uideri nescire, partim credulitate, cum aliis quibuscunq; referētibus temere credidit. Vix enim fieri potest, ut unus omnia quę in re gerenda contingunt, sensibus suis perceperit. Nonne igitur ad huiusmodi ueritatem eruendam historico opus est non minori accuratione/ac sagacitate, q̄ aut iudici in depræhendendo uero ac iusto, aut medico in præuidendo morbo atq; curando. Deinde ubi nō alienā sed tua notitia niteris, tuumq; ipsius testimonium profiteris, quantæ curæ ac diligentiæ est efficere, ne illi parti cum qua eras, ut Timagenes & Dicearchus in historia Alexādri, ut Xenophon in historia Cyri iunioris, ut Oppius Hirciusue in historia Cæsaris, fauere uidearis. Nam de his, qui de suis ipsorum gestis scripserunt, non attinet dicere hoc tempore, neq; de iis qui olim ab aliis scriptas historias retractāt tantū, atq; expoliunt· nō ueri, ut quibusdam placet, dicendi historici. Postremo quāta est opus ad hanc rem fide/atq; cōstātia, nequid maleuolentiæ, nequid inuidię, neq; terrori· rursus nequid gratiæ, nequid spei, nequid p̄cibus, nequid ambitioni, nequid authoritati tribuas· utiq; cum de tua/aut de paulo superiore memoria scribas· & de his quibus cum uiuis, aut de eoꝝ parentibus ac necessariis, in quo haud dubie & poetis & philosophis historici sunt anteponendi. Hæc nos in uniuersum ad cōmendationem historiæ, historiciq; satis est esse prę

fatos : de pſenti aũt matēria, aut de me priuatim dicere nihil ſane uiſum eſt • Sed quoniã de Hiſpano rege locuturus ſum Ferdinando, qui primus e Caſtella regno Aragoniæ potitus eſt, aliquid de ipſa Hiſpania altius repetam •

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIAE LIBER PRIMVS.

VROPAM TERTIAM ORBIS terrarum esse partem fere traditum est: eamq; e Africa haud multo maiorem. Nõnulli fecere mediam, Africa illi subiecta eorum qui tertiã uolunt. Quidam nõ secundam magnitudine dicunt esse, sed primam. Nos uero receptam opinionem, & plurium authoritatẽ de numero sequẽtes, sicut magnitudinis questionem in ambiguo relinquimus: quia parui refert hic de ea pluribus dicere, ita palmã Europæ tribuimus in omni prope genere dignitatis. Quod nisi & planum esset, & aures Latinorum Græcorũq; assentirentur, multis doctorum hominum testimoniis demonstrarẽ. Nunc publica persuasióne cõmuniq; consensu contentus sum. Ipsa autem Europa nusq̃ aptius conuenientiusq; initiũ sumere dicẽda est, q̃ ubi primũ se ab Africa dirimit, non flumine aut monte, ut alibi fit, sed freto Oceani & Mediterranei maris, hoc est in Hispania, quam caput Europæ: etsi illa triũ dignissima est, caput orbis terrarum fateri licet. Ex quo pleriq; in describendo orbe, ab Hispania ueluti a capite inceperunt. Neq; est, quod aliqui dicant mundi caput in oriente esse, pedes uero in occasu, ad quẽ uergit Hispania, plusq; inesse dignitatis ubi lux oritur, q̃ ubi tenebræ. Nam si cœli cardinem, & ut Græci dicunt polũ, consideremus, qui septentrio est, profecto non caput pedesq; spectãdi sunt, sed dextera, a qua occasum, & sinistra, a qua ortum cõstat esse. Neq; idem dici de antartico polo in contrarium potest. Si enim proprium rotæ est circumagi in dextrum, nimirum arcticus caput erit, in cuius dextrum, non

antarticus, in cuius leuum, mundus rotatur. Verum sicut ad cœlũ Hispania, qua uergit in occasum in dextra esse cẽsenda est, ita ad ipsum orbem terrarum quia certissimum est caput Europæ, caput nominari potest, nihil obstante eo, quod de dignitate oriẽtis opponitur. Nam nullius rei principium est suo fine præstãtius. Neq; alibi prius oriuntur tenebræ, q̃ ubi prius orta est lux. Et in oriente ut dies ita nox prior est, ut ab eis etiam tenebræ uenire uideantur. Oriens uidet primum solem quasi florẽtem, occidens postremum quasi fructiferũ. illi dant lumen, nos accipimus, ab illorum hospitio prodit, a nostro excipitur, de iis ad nos, de nobis ad eos commeat. Sed superuacuũ est de hac cũ orientalibus contendere, qui nullũ certum locum, ubi apud eos pars orbis tertia recte incipiat, possint ostendere, ut nos in Hispania facimus, quam iure meritoq; caput debere dici Europæ, terrarumq; probauimus. Hanc Romani cũ rerũ potirent̃, in duas diuisere prouincias, Citeriorem, Vlterioreq;. Quarum utraq; suas regiones certis distinctas finibus, ac uocabulis habebat, quæ hodie pene mutata sunt, ut necesse habeam, cum præsentibus futurisq; hominibus scribam, non priscis nominibus uti, sed nostro seculo, ac iam longa ætate usitatis: si ab omnibus legentibus intelligi uelim, ut ueteres quoq; ipsos uideo factitasse. Nam & hæc & cætera loca fere diuersis subinde uocibus appellata sunt. Et uetus sermo nihil aliud est, q̃ uetus loquendi consuetudo. Quis enim in Italia, in qua sumus, p his uocibus quib9 utimur, intelligat nũcupantem Brutios, Lucanos, Sãnites, Campanos, Volscos, Equos, Hernicos, Vmbros, Ethruscos, Gallos, Boios, Insubres. Vt admirari soleam, unde factum sit, q regionum prope omnium sint imutata nomina, cum urbibus sua fere constent. Itaq; in hac re nõ uetustatis authoritatem sequar, sed nostrorum temporum consuetudini obsequar. Sed in hac ipsa consuetudine opus est iudicio. Nam ut Florentiam potius dixerim q̃ Fluentiam, & Ferrariam q̃ forũ Arrii,

Arrii, & Papiã q̃ Ticinum, & urbem Castellum q̃ Tifernũ, & alia multa: ita non Ianuam sed Genuam, non Cumas sed Comum. Nam Cumæ iuxta Baias non extant. non Barcinonam sed Barcellonam, non Siciliam nisi insulam/ quam Homerus uocauit suo iure Trinacriam. In superioribus enim & si autoritatem ex libris repetere possumus, eam tamen cõsuetudo diuturna superauit. In posterioribus autem usus loquendi cum ipsa autoritate ac uetustate consentit. Igitur Hispania/cuius partes/regionesq; magis q̃ urbes/alia sortita sunt nomina, nõ tam quinq; in regna diuiditur, q̃ quinq; regibus paret, Castellæ/Aragoniæ/Portugalliæ/Nauarræ/Granatæ. Multo omniũ latissimum est Castellę, q̃ obuersum fere oceano duobus ueluti brachiis/Portugalliam/ Granatamq; complectitur, sinistro Granatam/ in mediterraneo mari, dextro Portugalliam/quod est multo longius. Nam Vascones/Galliamq; attingit, quæ nunc a Germaniæ quadam gente Francia dicitur, res omnibus, nisi Hieronymus tradidisset, futura ignota. In Castella ex omnibus potentissima est Ispalis, quã uulgo Sibiliam dicunt. In Portugallia Olissipona, quod nomen ab iis corrũpitur, qui uelut ab Vlysse Vlixbonã dicũt, nescientes Vlyssem illius uiri nomẽ, sed sic a Latinis esse corruptum, preterea Vlyssem illuc non nauigasse: postremo hãc uocem, si græcam origine sectari libet, ab equis ductam. Ibi enim a multis est Græcorũ/Latinorumq; traditum, equas Fauonio, qui idem Zephyrus est, flati obuersas tempore certo concipere, cumq; partum esse pernicissimum, licet trienniũ non excedat. Opinor Homerum secutos, qui iugales Achillis equos ad Oceanũ Zephyro patre genitos tradit. In Granata/urbs eiusdem nominis, quæ regioni nomen dedit, olim uocata. Ab interno autem mari secundum Carthaginem incipit regnum, quæ ab urbe Valentia, sicut de Granata diximus, nomen accipit, quia caput regni est, omnium Hispanię urbium, ut fertur, amœnissima, olim Romanorum colonia:

Illiberis Ant-
A

postea non minima ex parte Cathalanorum, nam utriusque gen-
tis proprie eadem est lingua: finitime alioquin/ iunctisque litto
ribus, quorum tractus parum differũt. Sed in mediterraneis
multo plus possidet Cathalonia, cuius metropolis quidem
est Terracon, celeberrima uero Ilerda, ualidissima autẽ atque
pulcherrima Barcellona. Eius finis ex altero latere ad mon-
tes Pireneos extenditur, & ad Narbonensem usque prouinciã
quæ nunc uulgo tantum prouincia dicitur, licet non seruatis
usque quaque limitibus. A tergo autem harum duarum sedet
Aragonia ueluti maxima natu/ & primigenia sororum, a qua
proprie rex appellatur, cuius metropolis est Cæsaraugusta,
ubi reges ab eius archiepiscopo/ qui primus regni dicit, dia-
dema accipiũt. Horum lingua similior est mediterraneis Ca-
stellanis, a quibus magna ex parte cinguntur, q̃ Cathalanis/
aut Valentinis. Et de origine quidem horum nominum/ non
putarem faciundum, ut redderem causam, nisi quædam de
ea litteris tradita scirem, quæ mihi non plane probantur, ea
tñ iudicio aliorum relinquam. Atque ut de Cathalonia de qua ue-
tustior est narratio, q̃ de Aragonia. Nam de Valentia / quæ
nomen antiquum obtinet, nihil queritur, prius dicam, aiũt
fuisse Rogerium quendam / cui cognomen erat Cathalo, ad
debellandas Hispanias / a Carolo Magno, missum cum ma-
gno exercitu / ac flore Galliarum, eumque cum uix quicpiam
Hispaniæ subegisset, breue intra tempus morbo extinctum,
cum summa post eius obitum pernicie suorum. Vnde parum
uerisimile est, ab hoc uiro prouinciæ nomen impositum, quã
non subegerit, & a qua quodãmodo subactus sit. Non enim
calamitatis acceptæ / sed partæ gloriæ testimonio debet no-
men esse prouinciæ. Quapropter non me pœnitet eius sentẽ-
tiæ esse, ut hoc nomen non recens sit, sed admodum uetus, cũ
legamus certe apud Plutarchũ in uita Sertorii, urbẽ quandã
ægregiam illic fuisse, nomine Cathalonem, & eius incolas/
Cathalonios nuncupatos. Qd autem latius sit propagatum

id nomen, non esse mirandum. Nonnulla sunt exempla documento, ut ea ipsa quorum modo memini, Valentia/Granata/Francia/& Aprutium/apud ueteres una urbs erat, quam uulgo Teranum uocant, ubi adhuc reliquię antiquitatis extant, cum dicitur antistes Aprutinus. At nunc non urbē modo sed ingentem quoq; prouinciam complectitur. Et Campaniam á Capua dictam, multos autores habemus. de ueteri Campania loquor, quæ nunc terra laboris/idest culturæ dicitur, non de ea/quæ cur ita uocetur, non aliam/ q̄ ignorationē puto fuisse causam; quēadmodū illā Italiæ partem/quę olim Græcia maior dicebatur, uocare Siciliam. Quid alia longius quærimus? ipsa Aragonia/de qua dicere secundo loco proposueram; si istis credimus; appellata est a fluuio quodam/ eius nominis, qui illić ortus Iberum influit. In cuius uicina loca/ Christiani uim hostium deuitantes fuga se receperāt. Ego ut de hac secunda satisfaciam, non satis implet apud me nominis fidem, aut tantulus fluuius/aut talis causa. Ideoq; malim dicere aliunde descendisse illam uocem, uel ex eo q; legimus apud Ptolemeum fuisse populos, quos Iberus interfluit, nomine Aurigones. Nempe ubi media Aragonia est. Nā confutare eos, qui dicunt Terraconem / quasi terram agonum, & Vrgellum / quasi urgens bellum, & Barcinonam/quasi barcam nonam, aliaq; ridiculæ ethimologiæ/Gręca/Latinaq;/ ac Barbarā miscentes, ineptum sit: satis superq; falsitas se ipsa cōfutat. Quod genus sunt ea, quæ de Hercule in Hispania narrantur, quæ ne longius reprehendā, sat erit Plinium audire, qui de naturali historia ait. Vniuersa autem quæ de Hercule ac Pyrene/uel Saturno tradunt, fabulosa in primis arbitror: quæ iterum appellat portentosa Græciæ mendacia. Hæc nos tot uerbis disseruisse de iis regnis, in quibus nostra materia uersatur, non fuit alienum. Superest quinta & minima pars, regnū Nauarræ, cuius præcipua urbs est/Pempolon, partim Hispanis aliis / partim Ausetanis / Vasconibus / Aquitanisq;

circundatum. Ideoq; sicut Aragonia/nulla sui parte pertingit ad mare. Vbi non nihil mirandum est, q tã parua regio/per se cum exiguis aliquot aliis populis suã linguam habet adeo abhorrentem a cætera Hispania, ut nõ magis abhorreat Hebrea/uel Græca. Nam & Granatensium/quæ & ipsa discrepat/ut hæc lingua, non alia est/q̃ Syrorum/Afrorum/Maurorum, a quibus angusto traiectu/diuisi sunt:& a quibus leges & instituta cœperunt. Reliqui enim Hispani/& si differunt sermone, tamẽ ita/ut Itali inter se/ut Galli/& Germani differunt. Cæterum horum quattuor Christianorum regum/præter Portugallensem/alii ex eadem stirpe/ idest/ab eodem auo progeniti sunt, qui fuit rex Castellæ tantũ, ut cæteri maiores/nomine Ioannes. Is duos filios ex uxore Helianore/Petri filia, sororeq; etiam/ex matre Ioannis/& Martini, qui tres gradatim reges Aragoniæ fuerunt, Heinricum & Ferdinandum genuit, moriẽsq; regnum Heinrico primigenio/per manus tradidit. Hic cum esset in omni uirtutũ genere, cuicũq; optimorum regum par/in bellica laude maioribus respondere non potuit. incõmoda semper/ac prope perdita ualetudine: Quo minus ei prosperitas corporis in fratre impigro iuuene/& generosi/ac regii animi/grata erat:minusq; hominem ob id fraterne tractabat. Quod ille moderate ferens, quantum licebat se a regia frequẽtanda abstinebat, & quia in belli artibus/celsioribusq; uirtutibus non dabatur, in his mediocribus suã indolem ostendebat, affabilitate/liberalitate/consiliis dandis/re familiari augenda/liberis erudiendis/corpore exercendo. Brutus auunculi odium, suspectas uirtutes habẽtis, simulata deuitauit insania. Maioris tamẽ operis est, illud aperta uirtute deuitare:& odium pariter & inuidiam uincere. Augebat autem suspitionem regis(nihil est enim regum animo suspicatius) q uidebat fauorem/studiumq; populorũ propensum in fratrem, non modo q optima ualitudine/q tanta animi indole erat, uerum etiam q prouentu filiorum fęlix

uidebatur. Nam rex aliquandiu prolem cum nō sustulisset, tandem Mariam sustulit, quā certe tres/quattuorue filii Ferdinandi/ætate antecebant. Alfonsus/qui postea in regno Aragonum patri successit, Ioannes qui Nauarræ regnum adeptus est. Henricus/qui magister sancti Iacobi. Et Sancius qui magister Calatrauæ/fuerunt. Nam Petrus multo minor cæteris fuit, tanto iunior Maria/quanto maior Helianore sorori bus, quarum altera fuit regina Castellæ, altera Portugalliæ. Ita rex/aut orbus / aut unicæ pater/& fratris / & populorum animum/tum sibi / tum filiæ pertimescebat. Ideoq; proceres omnes/ac ciuitates iureiurando adegit, ad profitēdam illam regni heredem, futuramq; reginam. Hanc deinde adhuc intra infantiæ annos/Alfonso prout licebat per ætatem despondit, adductus quidem ne regnum paternum/in extremam familiam delaberetur, neue fratrem populosq; irritaret, ascito sibi pro genere homine peregrino, sed tamen non ex minima parte/propter mirificam in Alfonso puero (erat enim q̄ illa maior quinq; annis) indolem/& incredibilem gratiam, adeo cōmodiorem filium sibi optare, se nō posse dicebat. Enimuero Alfonsum non in ea modo ætate puerili uterq; parens, sed quoad uixerunt, unice certatimq; dilexerunt/amarunt/complexi sunt/ita ut alii liberi, res enim erat minime obscura, etiā si excellenti omnes indole, tamen nihil essent ad Alfonsum/non minus ob alia carum/q̄ q̄ filius foret. Ea erat in usu & cōsuetudine benignitas/suauitas/probitas, ea in sermone prudētia/moderatio/iocūditas: is in rebus agendis uigor, ea magnitudo animi, is contemptus pecuniarum/appetitusq; amicitiarum & gloriæ. Quæ omnia & decor oris/& membrorum concinnitas/habilitasq; condiebat. Ea deniq; in parentes pietas/obseruantia/crederes nihil eum magis studere, q̄ ut illis gratum facere posset. Hanc ipsam obseruantiā/pietatemq; in regem quoq; transtulerat. Ex quo per causam sponsæ familiarius eo rex, arctiusq; q̄ patre utebatur, & ut generum regis

immo & regni successorem/praecedere uolebat. Sed profecto raro respondent euenta propositis nostris, ut intelligere possimus, cōsilia humana utiq; diuina ratione superari. Alter fratrum sperat se relicturum Mariam suam Castellae reginam, cum alter frater/qui non sperabat, suam Mariam relicturus esset. Ille putat se hos coniuges regni sui facturum heredes, & hic qui non putabat sui facturus erat. Nam non ita multo post/regina concepit, & filium edidit, cui rex imposuit nomē qđ fuerat patris. Huic puero/& si iure naturę & paterna uolūtate debebatur regnum, tamen filiam non aliter q̄ primigeniam/quod nomen proprium est eius, cuius futura successio est, pater uocari praecepit, & testamento cauit, neutiq̄ alium filio, si orbus liberis decederet, q̄ sororem succedere. Verum nato regni herede/ & si filia plurimū uidebatur amisisse, plus tamen eius sponsus, cui iam desperandum erat/non modo regnum/uerum etiam sponsae coniugium rege defuncto. Nā quomodo reginam collocaturam esse nuptum filiam/priuato potius uiro/q̄ uel alicui ex Britannia, quam nunc Angliam uocant, principi unde ipsa traheret originem. In quod postea periculum deuētum est, atq; adeo de nuptiis actum erat, nisi puella/alium uirum se/q̄ Alfonsum accepturam pernegasset. Et hoc iam declarato Aragoniae rege Ferdinādo, nedum ideo adhuc priuatam uitam agente non metueretur, sed quemadmodum praeter spem Alfonso regni successio obuenerat: iterumq; praeter opinionem de manibus exciderat. Ita ad postremum praeter spem opinionemq; regnum aliud adeptus est: ut iam tunc a pueritia uarietatem fortunae/quam pleraq; uita expertus est, auspicaretur. Sed de Alfonso posterius late dicendum erit, nunc ad patres reuertamur. Non fuisse autem abhorrentem ab re bellica Henrici regis animum, uel ex eo patet/q; affecta ualetudine comparauit exercitum, quem aduersus Granatenses educeret, atq; eduxisset/nisi grauante morbo celerius opinione hominum excessisset e uita. Hanc

certe secum tulit laudem, q pro relligione bellum suscipere destinasset. Reliquit autem & filii & regni autores/tutoresq; secundum reginam/treis sibi maxime spectatos: Sancium Rodericum Daualos/praefectum militiae, quo sine controuersia/nemo erat illa tempestate apud regem/nec integrior/nec strennuitate praestantior. Petrum Valasci/& Regerium Lopizum Stueñigam. Ei defuncto/ubi Ferdinandus cum omni caetu procerum/regio more iusta persoluit: reliquum erat, ut is qui futurus esset rex, uoce praefecti militiae nuncuparetur. Quem autem is nuncupauerit, instituto patriae/pro rege habetur;& eius uocem caeteri cum laeto clamore excipiunt. Sed hic tunc quid ageret hesitabat,& si regnu puero datum uolebat. Monebatur autem cum suo ipsius iudicio, tum procerum populorumq; fremitu. Non enim esse ex usu regni expectare donec anniculus adoleuerit, si modo adolescere daretur, cum Ferdinandus iam adultus presto sit, expectare qualis puer ille sit euasurus, cum assit is/qualis uoto expetedus esse, comittere regni gubernacula regiis satellitibus: & eum qui sit rege/patre/fratre/regali animo clarus/excludi a paterno regno, ac subiici cum tanta sobole regii generis, libidini tutoru, ut per speciem administrationis/in exilium agat, in carcerem coniiciant, in necem cum omni stirpe precipitet, quo ipsi impunius tyrannidem occupent, uel fato uel fraude extincto pupillo, ut floretissime domus familia/breui tepore omnis in nihilu recidat. Praestare igit ut Ferdinandus succedat in regnu, illudq; postea Marie primigenie fratris, Alfonsoq; primigenio suo, quos prius iurauerat populi/in se regnaturos/p manus tradat, aut Ioani si dignior/q regnet uidebit. Hec atq; huiuscemodi uerba exaudies pfectus, ut tenebat manu uexillu, stabatq; ante Ferdinadu/atq; oem cetu, uti se oi inuidia exolueret, que/inqt/me iubes fili regis Ferdinade nucupare rege? te ne, an Alfosu, an Ioane? Fecit hac interrogatioe/qd ipe erat in aliena, illu in sua ipius ca arbitru. Hic respōsū

illud omnium seculorum memoria dignum, & uox æternis litteris dedicanda; ac nescio an nisi in fabulis simile factum/ aut par inueniri queat, sacro quodam rebus humanis exemplo, ut discerēt homines plus pietatem/officiūq; in suos esse, q̄ regnum. Cuius tamen rei fama per omnes ferme terras/nō minus q̄ pro merito est peruagata tot causis/ tanta occasione/ tanto hominum consensu/ad tantam spem uocatus, non integritatem animi flexit, non consilium distulit, non uocem proferre dubitauit. Sed protinus/ecquem, inquit, alium nunquabis/q̄ Ioannē? Qđ si nō audes me imitare ipsum, assumpto in humero infantulo, sicut erat statura sublimi, ex loco superiore exclamauit: Ioannes est rex. dicite omnes, rex Ioannes. Quam uocem admirati uniuersi & ipsi subsecuti sunt clamantes identidem, rex Ioannes. Ita Ferdinandus hac consiliū celeritate, non dato hominibus spacio deliberādi, rapuit ceteꝝ excussitq; iudicium. At tacite defuncto regi exprobrauit inconsultam suspitionem, qui talem fratrem/se quoq; meliorē/ non belle tractasset, ac nequid/de animo eius in dubium reuocari queat, omne reliquum uitæ tempus declarat Ferdinādum non aliter perseuerasse q̄ inceperat. Postea uero q̄ suæ fidei ac uirtutis sub oculis omnium tale specimen dedit, in sequentibus diebus, cum uideret apparatum belli solutum iri, q̄ nemo unus ad eam rem administrandam satis idoneus putaretur, neq; proceres qui ex aliis nationibus/ in honorem relligionis/ ad id bellum conuenerant, decorum sibi ducerent, sub iis tribus/aut eorum aliquo/militare, se ducem pollicitus est. Atq; ita uolentibus/gaudentibusq; cunctis summa gerendi belli ei defert. Cui se comitē itꝝ cū ingēti necessarioꝝ manu ꝓmisit Sancius Rogeus ep̄s Palentinus/nō indecorū sibi existimās ꝓ relligione arma tractare: uir maximi aīmi/maiorisq; & cōsili & fidei. Hoc cōi amico nisi Ferdinādꝰ ac regina inter se trāsigūt, ut dimidiū regni/ qua ꝑte ad hostes obiectū est, uelut fiduciaꝝ ditioni, ac ꝓcurationi Ferdinandi cedat,

suumq; munus sit rem bellicam administrare ; cætera quæ extra periculum posita sunt reginæ obtemperent. Interea rex barbarus / qui contra se parari bellum acceperat, postq̃ de Iangore / mox de obitu regis certior factus est, defunctum se periculo existimans / inceperat iam nonnihil de cura remittere. At ubi delectum Ferdinandum ducem comperit, uel magis timuisse dicitur, q̃ non per alium / ut rex fuerat, sed per se esset bella gesturus, illosq; ætatis ac uirium flore ostentaturos uirtutem, quoad posset per occasionem ut se dignũ auo / dignum patre / dignum fratre / dignum etiam regno / indicaret. Annixurus quoq; ut sibi & autoritatem / & potentiam compararet : igitur ad transmarinos reges mittit ut primo quoq; tempore traiiciant auxilia, & omni humana ope iuuent / Hispanam circumcisionem, aduersus incredibilem Christianorum multitudinem. in ea enim re positum decus generis relligionisq;, ne aut in seruitutem redigantur, aut sacra / ni trucidari malint, mutare cogantur. Etenim hunc regem / transmarini sacrosanctum & sentiunt / & nominant, q̃ pro tutela relligionis oppositus est contra uim Christianam / in ceruicibus suis imminentem. Ipse q̃ maximas potest, equitanis / peditanisq; copias cogit, omnes aditus / qua uenturos hostes suspicabatur intercepit / intercidit ue, præsidia disponit, oppida / castellaq; fossis / aggeribus / propugnaculis / turribus / stationibus / munit. omniq; & tormentorum / & telorum genere instruit. Nostro autem imperatori maiorem multo belli molem fore, si transmarina mittantur auxilia, uidenti: prima curarum fuit classem cõparare, atq; eam ad rationem temporis instructam habere. Itaq; episcopum Palentinum / & Laurentium Zuarem / magistrum sancti Iacobi / & generum eius Garsiam Fernandum / secundum a magistro, quem magnum cõmendatorẽ uocant, cum maxima copiaq; parte pmittit. Ipse Ispali ad maturãdã classem aliquot dies cõsumit, qd faciendũ sit pfectum, is fuit Ioannes Henrix, docet. Summa

hæc fuit non minus pecuniam ad hostes / q̄ equos / arma / milites subuehi prohiberet. Nam is corpora aduersariorum armantur, uiresq; adduntur: illa nostrorum animi plerunq; tentantur, & uelut exarmantur, & nostræ rationes in discrimen / perniciemq; deducuntur, ut postea re ipsa compertū est. His confectis, Ferdinandus cum reliqua parte exercitus uenit ad castra, quę erant posita ad Setanillium, quod oppidum in media conualle / iminentibus utrinq; rupibus / collibusq; / despicitur. Ab utroq; latere / extra teli iactum / & licet in depræsso loco sedeat, tamen in ædita aliquantulum / & circūcisa petra / situm est. Flumine cuius idem quod ipsius oppidi est nomē, petrę radices subluente pene circūfluum. Deniq; & natura & opere egregie munitū / ad oriētē Granatæ uergens: & iā appetebat solstitium æstiuum. multū enim temporis exequiis apparandis / consiliis habendis / rebus componendis / extractum erat. Ibi pro situ loci / quoniam cæteris tormentis / parum proficí uidet Ferdinandus, turrim quæ muro admoueretur, excitare instituit: magnum opus & laboriosum. quippe ab eo loco expugnanda urbs, qua tantum aditur, qui locus non minus celso muro / ac turribus / q̄ reliquus ambitus amne tutus est. Interea cū turris / musculi / uineæ / cæteræq; machinæ / ut cuiq; datum negocium est, fiunt. Ferdinādus præter quottidianas expeditiones / cum eadem copiarum parte / cum qua uenerat, oppida duo / Prineam / & Pegū / paucis diebus expugnat: erant enim parua. Tum oppidum Zaram aggressus, positis ante porta castris, asperrime oppugnat, magnoq; cum periculo / multisq; cū uulneribus quottidie dimicabatur, & utrinq; nōnulli cadebāt, cum nostri primum replere fossas, deinde arietibus muros subruere, postremo scalas admouere: illi contra his omnibus nostros prohibere niterentur, nec nisi tormentis res / atq; omni genere missilium / agebatur. Sed oppidani tinctis ueneno sagittis utentes, nostros ad usum ueneni uicissim compulerunt. Tandem hinc machi-

nis discussa muri parte, illinc ariete subruente turrim, intra tricesimum diem, ex quo die obsidere coeptum est, deditionẽ facere coguntur, ut cum binis uestibus demigrent. Erant autem ad tria millia permiscui sexus, aetatisq;, urbs militibus in precium laboris, & uulnerum diripienda conceditur. Trãscribunturq; ibi incolae, eisq; ager Prineanus, Peganus, Zaranus, pro cuiusq; conditione, ac merito diuiditur: sed ita ut nemo Agarenam linguam teneret, pro colono admitteretur: nequando sermonis cõmertio Christianis ac Barbaris, intercederet consuetudo: quippe ad proditionem facillima occasio. Hos Granatam uersus abeuntes, & propter uxores, paruulosq; liberos, ac senes tardius iter facientes, Didacus, Demarius Adelittus, comparata omni Almuganeorum manu, de quo genere hominum postea dicemus, profectus a castris Setanillii, quae aberant decem millibus passuum, assecutus est in angustiis quibusdam, & ad unum omnes occidit, siue odio gentis, siue predae spe, q crederet eos aurum ferre, siue ulciscendae iniuriae alicuius gratia, siue alterius persuasu, in uictoris inuidiam. Eum reuersus Ferdinandus cum ad poenam deposceret, ac primos sociorum, interponebant plerique preces, ut ueniam daret, quorum aliqui eo impensius absolutum optabant, ut inuidiam in Ferdinandum conflarent, qui tantũ captiuorum e manibus dimisisset. Hoc autem negante se ueniam dare posse, nisi fama periclitari uellet, ac fidem datam rupisse: responsum est a multis partibus, non permissurum exercitum, sanguine Christianorum, canibus illis parentari, resq; iam ad seditionem spectabat. Ferdinandus qui sciret multos adesse qui inuiderent: multos qui odissent: multos qui ob factiosam potentiam, non possent a se, utpote recenti duce, in officio teneri pronunciauit, Didacum, sociosq; se donare quidem capitis impunitate, sed non tamen crimine absoluere, ac quantum in ipso esset, unum Didacum ignominia notare, ut cũ oibus quae peccauit hac leni multa

tione decidat. Iam tum apparebat contumaces nonnullorum esse animos, & gloriæ ducis aduersari. Sed huic eo tempore opus erat dissimulatione & lenitate non ira aut sæuitia. Dum hæc in mediterraneis aguntur, præfectus classis duas triremes dimittit, quæ siquas in traiectu barbarorum naues uiderint, intercipiant, ut quid apud hostes agitur explorent. Ille paucis diebus biremes duas Maurorum/cursum in Hispaniã tenentes, nacti insequuntur. Quarum altera quæ pergere ausa est, cum tota nocte elusisset, demum albente coelo/in potestatem triremium uenit, & se cum socia missas dicit, nunciatum quam ad diem præsidium expectaretur, percũctatumq; utrũ semel rex Granatẽsis/mitti auxilia uellet: an quod tutius per partes & furtim. Altera uero conuersa uelificatione, eo unde uenerat relata, nunciat mare obsideri ab hostibus, quot autẽ nauibus inexploratum habere; duas se tantum Liburnicas obuiam obtulisse, cæteras putare in occulto esse, sociam non dubitare a duabus interceptam. Hæc ubi hostis accepit, nõ per partes/sed semel tota classe agendũ ducit, & eo diligẽtius naues instruit/ornatq; q Hispanas iam in salo esse audiebat, quas fallere toties in traiectu non posset. At nostræ continuis postea diebus prænauigantes, omnem illam Africæ oram/ut certius rem explorent; compræhensis aliquot nauicularijs negociatoribus/discunt accelerari nauium apparatum, quæ in Hispaniam subsidio mittãtur, ac duas & uiginti triremes iusta magnitudine/ac iusto numero militum/ quattuor eadẽ forma, sed grãdiores cũ sexagenis singulas electissimis equis. Hoc explorato nostræ confestim ad suum locum reuersæ, lẽbum iterum cum secundo nuncio/ad præfectum mittunt, q rem doceat. Præfectus non ita multis diebus ceteras naues in salũ deducit, ad eundem forte quo hostiles erant numerum. Paratisq; iam antea rebus omnibus instruit/armatq;. Ad hæc complures onerarias cũ cõmeatu ampliore/ nequando mittẽdum pro eo longius foret, cumq; machinis, siqua ad mare

oppida expu-

oppida expugnanda essent. Comitabantur autem has q̃plura nauigia minora. Nec diu postq̃ transitum obsidere cœperant expectatum est. Nam uix sexto die/duæ Liburnicæ nostraꝝ quæ procul magis q̃ cæteræ a freto aberāt, sub ipsum solis ortum/conspicantur classem hostium non longius a se q̃ duodecim milibus passuum, nec a terra q̃ bis tantum. Datoq; protinus/ quod conuenerat signo, sociæ uenire festinant ad transitum, quia hostium proras tendere uident/ occupant, leuatisq; armamentis, ac suspensis remis/parati expectant, ut aut retro tendere, aut priusq̃ littori appellant, conserere manus cogantur. Et iam erant dimidio fere/ q̃ ab inicio uiciniores hostibus, modo quiescentes, modo lente remigantes, atq; interim/ita præfectus iusserat circiter iam horam diei secundam cibum sumentes. At Maurus cum ad primū conspectū totius classis aliquantum uela demisisset, nonihil uel in deliberando, uel in prēparādo se ad bellum, cursum repressisset, nauigationem deflectit, eo consilio/ut triremes ab aliis seiungat, quę subsidio remoꝝ carerent, ne cum tot pariter nauibus sibi sit dimicandum. Ita complicatis uelis in aduersum pene uentum/secundum terram remigare pergunt. Præfectus cognito dolo, alio inuicem dolo utendum putat, confestimq; & q̃maxime poterat furtim strennuissimum quęq; ex aliis nauigiis/in trireme accitū/iubet occulte quiescere: nauigiaq; ipsa de industria segnius sequi, quasi subsequi nequeant: dehinc cæteris præcipit cum signum dabitur, non nisi remiges/x̃uo multitudo dissimulet/exclament, ueluti sumpto animo/quia illi fugere uideantur. Vehementius autem a nostris/qui assequi cupiebat, q̃ ab illis remigabat̃, qui & hostes fatigare uolebant, nec ipsi cum triremibus pugnam detrectare, si aliter eo quo tenderent, peruenire nō possent. Cum iam prope tribus stadiis nostri abessent, nisi sicut erat constitutum clamorem tollunt. Illi omissis remis uela faciunt, conuersisq; proris Malacam petunt. Nostri quoq; item faciunt, breuiq; tempore a

suis remotiores/q̃ ab hostili terra/hostem adipiscuntur. Tum ille/prout præceptum sibi erat, ne a latere/aut a tergo rostris nauium feriretur, quantum potest obuersis proris/aduersus proras excipit, imbre sagittarum ad ipsum incursum/ utrinq; in alteros emisso. Mox coniectis ab Hispano in quācūq; dabat Africanorum nauem/ferreis manibus/res nō tam sagittis/ ac iaculis/q̃ pilis/iaculisq; gerebatur, utrisq; non modo pro gloria/ imperio/libertate/uita/sed etiam pro relligione / annitētibus. Addebat non leues illis stimulos, q͞ in conspectu suorum / & de eorum quoq; salute ac libertate pugnabāt: quos auxilia diu expectantes, desertum iri nefas uidebatur. Sed Hispani & robore/& numero/& relligione superiores/ magnā multitudinē barbarorum trucidāt, plurimiq; in hostilē classem isiliētes, passim cedūt/capiunt/mergūt/aquis late cruore infectis. Tandē aliquot nauibus expugnatis/cæteri effusa fuga terrā petunt, arenisq; proras impingunt: malentes uitæ/q̃ classi famæq; cōsulere. Ita uicti/atq; exuti, quia uictores atq; instructi nequibant, Granatensibus auxilio uenerunt. Hæ naues partim ab ipsis/ne a uictoribus retraherentur, concrematæ sunt, partim a nostris/q͞ eas extrahere non possent, cum ex turri Carbonaria, quæ est in littore Malacæ, illuc enim impactæ sunt, defenderētur. Decem ex omnibus/aut in pugna/ aut in fuga cū suis remigibus/nautis/militibus/ atq; omni armatura / captæ sunt. Præterea duę Hippagines integris equis/ornamentisq;. Nam totidem ex omni classe / cum rem inclinare uidissent, occupatis aliis/atq; satagentibus/fugæ se mandauerant: quas postea classis Portugallēsis/cū septā oppidū in angustiis freti positū inuasit, repertas in sicco/deduxit uacuas atq; abduxit. Rex Granatensis ubi accępit/ab auxiliariis suis/prælio naua li male pugnatum, quosdam non ex infimo loco uiros ex nostris corrumpit auro, quos sciebat animo alieno a duce esse. Abstinebo nominibus eorum, quos enim nemo pro certo pec casse conuicit, malignum sit a me/ueluti certi criminis/con

demnari,& quos dux ipse putauit subticẽdos; ego quoq; sub ticebo. Verus ne rumor/an fictus fuerit, ii quos rumor teti-git/ipsi uiderint:satis certe dedecoris sustinuere ex ea isfamia. Crediti enim sunt ita rotas / axesq; quibus turris innitebatur per certos homines uitiasse,ut ad primum statim motum tur ris subsideret.Hoc satis ad impediendũ/atq; eludendũ/ illius anni conatum esse uidebatur, ita ut in reliquum tempus in-ferre bellum Ferdinandus/aut non auderet / aut non posset, aut minus cõmode posset. Turrim autem reficere etiã si cor-di esset,si perfidia socioꝝ non dissuaderet, si temporis spaciũ pateretur:tamen rem frumentariam / qua maxime laborabat exercitus,non permissuram/existimabant. Siquidem multo exilior expectatione hominũ,illa æstate messis fuerat:& exer citus/ex dimidio erat maior q̃ pro cõmoditate,adeo multitu-do ipsa/nonnũq̃ ne uictoria potiamur in causa est.Ferdinan-dus ut lætus ex nauali uictoria / bonæq; spei / ac fiduciæ ple-nus,cum iam machinæ ad finem peruenissent, ita sollicitus ob penuriam rei frumentariȩ/non prius de expugnatione op-pidi/ubi nonnihil dura proponebatur dimicatio, agendum constituit/q̃ milites animo ac corpore refecisset, præda ingen ti boũ/atq; ouiũ,nam subtractus militibus cibus, non modo membris uires/sed etiã animæ/quæ magis q̃ corpus pugnat, uis subtrahitur.Pascebantur autem ferme omnia pecua Gra-natensium / in ualle Cartanæ / triginta a Setanillio millibus passuum. Hanc omnem multitudinem si possit,aut quantã maximam possit, erat ad triginta millia capitum bouini pe-coris/& quinquaginta ouium,ut abigat/negocium dat Lau-rentio/& Garsiæ/quos supra diximus.Illi cum quattuor mil-libus equitum/leuiter armatorum/ totidemq; peditum / pro-fecti,quinq; & uiginti milliaribus confectis / noctu in ualle quadam altis coarctata montibus, silentio sede capta quies-cunt,ac de quarta uigilia/recentibus equis/iter peragunt, re-licto/ad custodiendas montium fauces/ præsidio duum mil-

lium peditum, non quia eadem uia reuerti constituerent, sed ut ab hoste conspecti/ii qui montes insedissent, speciem præberent prædatoriæ manus, illac reuersuræ, ignari tamen ipsi consilii ducis sui. Sed in difficili re domestici quoq; celandi sunt, & perinde atq; hostes fallendi; præclareq; cum exercitu/ac populo agitur, si dum maiori parti bene cõsultum sit, minori male consulit: quanq̃ non defuit ad eripiendos e periculo socios cura; postq̃ prius consilium fortuna approbarat. Facto ex improuiso/in greges armentaq; Laurentius incursu spacii satis ad cogendam prædam habuit, priusq̃ ingens manus hostium/in apertis campis eum posset inhibere. Plurimi uel uiso præsidio/uel ex aliorũ uoce cognito/esse ad introitum uallis, qua prędones uenissent, illuc quà cuiq; proximum est recurrunt, ut reuertentem cum præda hostem intercludant, exuantq;. Laurẽtius interea collocatis in medio armẽtis/gregibusq;, longiore uia/sed tutiore/castra uersus cursum intendit: oues quas sequi nequibant/præter paucas, quas aut in equis/aut in humeris occisas/discerptasq; socii ferebãt, omnes omisit, iubens suos illis parcere, tanq̃ aliquando commodius prædæ futuris. Ambo autem cum maiori equitatus parte curabant; in postremis Laurentius/ & Garsias leuia cum insequentibus assidue certamina conserentes. Et cum aliquantũ processissent, ut ab insequendo hostem cohiberent, & sociis sicut coniectura colligebant, aut circumsessis/aut circũsedendis suppetias irent: Garsias cum dimidio postremi equitatus rediit: eos qui ad isequendũ ꝑperabãt, in uia fundit/ fugatq;, & ad socios admissis equis peruenit, iam satagẽtes, & fraude locorum ab hostibus circumuentos; sed conspecto equitatu, qui iam subibat uallem, opinatus hostis/ adesse omnes cum præda, undiq; per decliues colles/cum clamore decurrit, transitu prohibiturus. Idem quoq; nostri/qui relicti fuerant, arbitrati/& à præsenti periculo nõ nihil relaxat, recepto animo & ipsi descendunt, breuiq; suis iungunt. Hic in ea ualle acre

prælíũ surgit, illis quasi præda traducenda esset annitteti-
bus, nostris angustias discrimenq; sensim inter pugnandum
euadentibus. Garsias dum in mediis telis uersatur, sinistra ei
ueru transfoditur. Tandem multis acceptis utrinq; uulneri-
bus, aliquot ex nostris/multis ex altera parte interemptis, se
in tutum recepit, siue q; hostis subsequi prędam putaret, quã
recuperare mallebat, q̃ cum istis abire uolentibus / pericli-
tari fortunam belli, siue q; ad eos/qui abigerẽt pecora, redire
censerent magis ex usu esse: sed iam illi quoq; tuto abibant.
Ita utriq; diuersis ex locis/sub idem fere tempus/tertio q̃ pro-
fecti sunt die, qui fuit Iouis, in castra/hora pomeridiana per-
uenerunt. Ea carne se exercitus illa nocte / quam peruigilem/
comessando atq; perpotando traduxit, in præteritum pauit,
reseruatis in duos insequentes dies iocinoribus, q; diceret ioci
nora apud eos pro carne non esse. Compluribus diebus ea sa-
gina refecto exercitu/cũ iam omnia in procinctu essent, Fer-
dinandus primo die/productis musculis / fossam exteriorem
repleri imperat, quo possit muris admoueri turris. Sed maio-
re negocio/secunda fossa altero die oppleta est, oppidanis nõ
modo missilibus/ut priore die fecerant, impedire conãtibus,
uerum etiam eruptione facta/securibus/ignibusq;. Virtus ta-
men militis/ & spes oblata diripiendæ urbis / omnia impedi-
menta uincebat. Tertio autem die/cũ omnes copiæ in armis
essent, paratis machinis/aliis ad subruendos muros, cũ hilari
uociferatione/turrim/quam extruxerant, qui iussi erant, mo-
liri cœperunt. Ea ad primum statim conatum succumbenti-
bus axibus/mox rotis/tota subsedit, & cũ magno metu/peri-
culoq; eoꝝ/qui & desuper/& prope erant, reddito sonitu pe-
pendit, acclamãtibusq; ad subsidiũ plerisq;, ii qui iclusi erãt/
ꝓdire festinauerunt. Ad quem tam inopinatum / utriq; parti
casum/nostri stupuere/dolere/pudere, inter se lamẽtari, detri
menti tantum/quod accipiebant, dedecusq;/ac queri proditio
nem & mussitare, quisnam author proditionis fuisset. Exul-

cerabat quoq; hanc indignationem letitia / atq; obsessorum, qui ex tanto ac tam præsenti discrimine erepti/ animos tolle bant, ferocioresq;/quasi uicissent, se ostētabāt:deum pro ipsorum causa pugnare iactantes. Nam numen adfuisse, non casum/aut fraudem intercessisse existimabant. Omnino nusq̄ magis impie/atq; inexpiabiliter proditio grassatur, q̄ in bello contra relligionis hostes. Vbi quæ sibi successerunt prospera, scelere nostrorum/ea diuinitus euenisse interprętantur, tegē te proditionem in posterum quoq; tempus, eo qui ad prodendum nostros sollicitauit, atq; induxit. Ex quo fit, ut tam prō pto illi animo in bellum ruant, cupidiores interdum inferendæ plagæ/q̄ cauendæ, q; persuasum habent/se & occisores / & occisos in bello, magnā apud summū deum mercedē adepturos. Perculsus tanto casu Ferdinandus/adhibet in consilium fidelissimos quosq;, & ad eos refert/quid consilii sit ineundū. Dura inibatur ex omni parte ratio. Inquireret sontes, quos magnos uiros esse suspicabatur. At ne Adelittum quidem potuerat, ulcisci. Reficeret turrim. At magnum dispendium / & ut in fame magis ac magis inualescente, indies militum contumatia proponebatur. Rediret infecta re. At non aliorum culpa, sed ducis argueretur. Tunc Sancius episcopus, Ego, inquit, Ferdināde a sapientibus uiris accępi, ubi necesse est aliquid fieri, aut contra/ubi quid fieri possibile non est, ibi nullum relinqui consultationi locum. Nos Setanillium obsidemus, fames nos obsidet, & quidem arctius, cum qua nisi quacūq; ratione decidimus, uereor ne nos ante expugnet, q̄ a nobis oppidū expugnetur. Q̄d siquis morbus aut pestilētia in tuo exercitu contigisset, profecto de mutando loco/atq; recedēdo non dubitaremus. Nūc fame in nobis orta idem facere dubitamus? plus q̄ pestifero morbo, & quæ ad maiora scelera homines inducit, q̄ ullus morbus. Deficit nos res frumentaria, nec suffici aliunde potest. Cedamus igitur necessitati, & quod effici nequit, non instemus efficere. Neq;

est q̄ istũ discessum putes tibi deformẽ fore. Tu terra mariq̄ uictor redis: tu breui tẽpore maiora multorũ opinione fecisti: tu quantũ in te est oppidũ hoc expugnasti: q̄ in manũ tuam non uenerit, id non tibi sed temporibus/sed sterilitati/sed per fidiæ sociorũ/assignandum est. Pro re comperta habes dolum uersatum esse in turri subruenda, & pro cõperto habeas, licet neq̄ aliter in reliquum tẽpus expectes, non iam in turri/ sed in tuo capite. An huc usq̄ progredi contentã sceleratorũ auda ciam censes? Erras si minoris audaciæ putas hoc fecisse, q̄ tibi uenenũ dare. Viuo rege cum procul abesses, a rebus agendis/ tamen multos patiebaris inuidos; & qui te perditum uellẽt, quid eos nunc facturos suspicaris? Quos maiorem ipsorũ spe/ potentiam/gloriamq̄ adeptus, offendis/ac torques. In quos si inquirere cœperis, quãuis non tantum in his p̄sentibus cri men esse arbitror, seditionem in castris excitaueris, iocũdũq̄ hostibus spectaculum prębueris, & extremum huius militię actum fedaueris, plus habiturus apud populos detractionis ex asperitate ultionis/q̄ beniuolẽtiæ & laudis. Relinque itaq̄ eos, qui te/qui nomẽ Hispanũ/q̄ relligionẽ lęserunt, hominũ iudicio rumoriq̄ puniendos. Qd si neq̄ penuria rei frumenta rię/neq̄ sociorũ perfidia nos manere permittit, & satis magna cum gloria redimus, quid agendum est/nisi ut te domũ reci pias, cõparaturus in proximũ annũ/& fideliorẽ tibi/& cõmo diore numero manũ. Hęc ubi Ferdinandus audiuit, iussit in quartũ diem profectionem pronunciari. Interea ne læta om nino profectio esset hostibus, circũuectos agros / ferro/igniq̄ uastari, quibus ob spem potiundi oppidi hactenus parci tum erat. Tertio die fumantibus quoquo uersus ex incen dio Setanillianis agris, profectus cum omnibus copiis Fer dinandus ubi in campum Mauri peruenit, unde omnem exercitum subiicere oculis poterat, iniit numerum militum, recensuitq̄: quod in aduentu non fecerat: equitũ ad triginta/ peditũ ad sex & octoginta millia. Quod ubi egit, partẽ missã

fecit, partem ad certa loca hybernaturam dimisit. Atq; ita diuersis itineribus/ut cuiq;/aut commodum/ aut imperatum fuit, discessum est. Dimissis copiis Ferdinandus ad curanda opera pacis animũ intendit, & ubi apud populos/principesq; uenerabilis magis atq; carus iustitia ac sapientia effectus est, bellum reparat, coacto exercitu/non ex potẽtissimis ducibus/ magna quẽq; manu sequente / sed ex medio ordine hominũ, probatos non multos ducentiũ/cum minimo lixaṛ/ calonũq; numero. Nam hoc genus castra auget nõ aciem. Ideoq; multo maior hic q̃ superior fuit exercitus: sed tanto utilior, ad sex decim tantum millia equitum / quadraginta peditum. Rei quoq; frumentariæ/nam insequens annus fertilis sane fuit, ita prospectum est, ut nulla in parte Hispaniæ minor q̃ in castris/aut penuria/aut caritas esset. Classis autem eo anno nulla in salo/pręter duas naues speculatorias/fuit. Nam barbaro aliam reficiendi/aut consiliũ non fuit, aut fiducia defuit. Verũtamen per omne interim tẽpus/ Africani principes in Hispaniam clandestino traiectu/militem atq; arma summiserãt, prouidentes rei Hispanæ, si rursus bellũ a Ferdinando inferretur. Hic cum Ispali hyemasset, iam uere ineũte, edicit omnibus decurionibus/tribunis/præfectis copiaṛ / ut in diẽ certum/præsto sibi essent ad Eisam, quod est oppidum finitimũ hostibus. His interea diebus Helianor uxor/rarissimi exempli mulier / quottidie antelucana diligentia / nudis pedibus/ duarum tantum familiarum comitatu / uisebatur ire ad ædẽ diuæ Mariæ/cognomine custodientis, quia maiorum memoria/delapso illic in puteum infantulo quodam/ ad inuocationem matris / mota matre domini/succreuit ad orã usq; putei aqua, & incolumen filium matri restituit. Hanc in ipso digressu / maiorem immodum anxiam Ferdinandus cohortãs, quid tu / inquit / uxor tantopere sollicitudine mei / te afflictas? Deus quem semper relligiose coluimus, & causa optima propter quam nũc in expeditionem eo/& apparatus belli / &

fides socioꝝ promittũt me tibi/ cum uictoria reuersurum. Ex quo te bono animo esse/& non demisso decet: ne maritum in hostes euntem, infausto prosequi omine iudicare. Nam desyderium mei solabere aspectu, colloquioq; cõmunium liberorum. Ex quibus Alfonsum abs te/ne ægrotum animum exulcerem, nolo abducere: fraudoq; me ipsum uoluptate, ut tu ea fruaris. Caueq; si me amas, ne liberi nostri/ex tuo mœrore mestitiã cõtrahãt. Qualis enim aspectus est matrisfamilias, talis & totius familiæ est. In qua cohortanda accurãda/sustinebis etiã uires meas, & in hac te militia exercebis, cum ego pro relligione/ pro gloria domus / pro amplitudine uestra/in alia militia ago. Tu uero mi Alfonse/ etsi iucundissimum mihi erat indulgere tibi cupienti tyrocinium sub patre duce, tamen ne matrẽ sollicitudine tui maceres, apud eam manebis, donec rebus prospere ire incipiẽtibus/illa te uenire permittat. Interea perge, ut facis, dare operam uirtutibus: & inprimis affectum quem mihi præstabas, in matrem confer. Cito autẽ ut spero, & opto, te e castris accersam, quo particeps sis pater nę laudis. Hęc locutus, filios deinceps amplexus, osculatusq; abiit cum flore copiaꝝ uexillis præcedẽtibus, quoꝝ primum habebat imaginem domini nostri in cruce pendentis, alterũ matris eius, cum angelo Gabriele/ conceptum spiritus sancti annunciante. Tertiũ sancti Iacobi, quartũ erat regni: deinde reliqua. Atq; hoc ordine a cętero exercitu exceptus est, ubi cũ pauculis diebus statiua habita essent, Antecherã uersus/ quæ ad Aquilonem Granatæ uergit, castra mouit. Cũq; in agrum hostilem peruentum est, magna uis ferarum excitata est/ex consuetis locis propter diutinam/ ut fit in bello / desuetudinem rusticorum ab agris. Quæ fere ab agmine armatorum / in quod inciderant, fugientes, cum in aliud / & subinde aliud incurrerent, fugatæ / atq; exterritæ / hominum uociferationibus / tandem conficiebantur, aut uiuæ presertim defessæ fugitando / in potestatem multorum /

manusq; ueniebant. Cum aues etiam multæ/tãtis undiq; uocibus/inuicem ad capiendam uenationem adhortantiũ, confusæ/attonitæq;/ac toties reuolando defatigatæ, aut hastis in aere percutiebantur, aut manibus humi rapiebantur. Hunc in modum milites ludibundi uictoriam ob id prædamq; augurantes, ut est illa natio auguriis dedita, in conspectum Anticherę uenerunt. Est autem id oppidum ad radices collis accliuæ, cuius arx saxo extructa in decliui supercilio urbi iminet, disclusa ab altiore colle/qui perpetuis montibus/ad iuga Granatæ excurrit. Mediam uallem/ proxima petra fluuius/ magnis gurgitibus erumpens secat, intra teli iactum utriq; colli uicinus, & muros/qua parte in plana se porrigunt, radens flexo alueo. Dicebat aliquando a superiore colle uenisse auxilia Antic herensibus, cum obsiderentur, eoq; non redactos in deditionem, cum cibis iã armisq; defecti essent. Hunc locum cum imperator inprimis occupandũ duxisset, eps sibi id negocii desumpsit, eumq; fossa primũ/ & uallo in sequentibus diebus/per ocium muro/ac materia ad staturam hominis circũdedit. Idem fecit in inferioribus Ferdinandus munitionibus/quantum dabatur mœnia cõcludens, crebra nũc huc nunc illuc oppidanoꝝ eruptione opus distinẽte. A tergo partim iuncti carri claudebant, partim fossa & uallum. His confectis/ aquatione ex fluuio oppidanos prohibere constituit. Nam intra muros/unus puteus tantũ esse non ignorabatur, & is amarioris aquæ/quales fore cæteros/ si plures fodere oppidani tentassent, credibile erat. Quottidie aũt acre pręliũ conserebatur, nec interdiu tantum/sed noctibus quoq;, cum illi porta/quæ ad flumen fert, egressi aquarentur. Et auertere quidẽ cursum fluminis imperator uolebat, sed plurimus ppo nebat labor/ac plurimoꝝ dieꝝ: uerũ mallebat milites in alio exerceri ope. Itaq; de secũda uigilia/ꝑparato cespite/ac materia ante portã/in citeriore ripa aggerẽ iaci iubet, ac stationẽ muniri, collocatisq; tormẽtis, cũ sagittarioꝝ cohorte/egressu portæ

oppidanos prohibuit. Qua ex re actum de salute obsessorum erat, nisi magistra inuentionis necessitate a superiore aluei parte/suffossa tellure/aquam deriuassent, quæ cursum/ ne res depræhēderetur, nō perferret. At nequa uia furtum hostibus suboleret, totis noctibus de muro carrucis/ad capita uectiū consertis, quibus funes ad uasa alligati inerant, aquabant. Interea labore assiduo excitabatur machina, duo de uiginti carris imposita/proceram scalā sustinens, pronam nonnihil atq; pendentem, ut stante extra intimam fossam, machina procū bens, scala sese in muros/aut in turrim usq; porrigeret, lata ab imo ad summum/decem pedes, ita sublimis ut in ea centum armati possent insistere. Subterq; intra machinam/ quasi in equo Troiano, totidē alii latebant/post illos priores, si turris obtenta esset, ascensuri cum ministris/ rebusq; ad expugnationem/ad refectionem/ad curationem uulnerum / plagarumq; necessariis. Duæ præterea minores utrinq; machinæ/quasi comites/fenis innixæ carris/ ex utraq; singulis surgentibus trabibus/instar naualium malorum, quæ caueas in uertice, & ut nūc in nauibus fieri uidemus, uelut capita ferebāt, recepturas quaternos arcubalistarios/iam delectos, & inter omnes præcipue insignes/quoq; singuli ictus / singulis aureis donabantur: ita ut bini tenderēt per uices, bini sagittarent: ne quē in muris non modo consistere, sed ne membrum quidem proferre permitterent. Fuit autem consilium ducis / non ad consumationem machinam perducere, sed animos hostium oculosq; fallere: facta in speciem machina, ut cum compēdio temporis/tum incolumitati suoq; cōsuleret alio genere expugnationis. Ideo enim ratio agendoq; cuniculoq;/hoc enim genus expugnationis instituebat, & breuis & tuta habetur: q hostis nullam ex aduerso oppugnationem prēparat, & incautus/& nōnunq̄ dormiens opprimit. Sed acri est opus diligētia, ne insidię depræhēdant, ut tunc diligenter puisum erat. Siquidē ædificatio turris auocabat hostis animum ab oi alia

defensione,& humus e cuniculis egesta, post eam lignorum molem cōmode latebat,& sonus suffodientium/ad strepitum fabrorum non exaudiebatur. Et cuniculi quidem/a principio uni erant, mox in diuersa tendebant. una uia quæad turrim effodiendā, altera quæ intra mœnia euaderet, ut pariter succēsa ac collapsa turri/ & a cuniculis erūperet, & ab exterioribus irrumperetur. Sed ut quottidianis depræhendimus experimētis, maximas/plurimasq́ oportunitates corrūpi/ac perdi uel minimis causis, ita ibi usu uenit. Nam quidam ex iis/qui in statione ripæ excubabant, forte totum diem in defodiendis cuniculis insumpserat, intempesta autem nocte/cum ad uicem uigiliarum excitaretur a socio,& quia surgere nolebat, increparet, irato ac maiore sono uocis excusauit defatigationem, quia illo die solem non uidisset defessus, ac defodiēs in sepulchro stans, non iacens, humatusq́ cum nondum homo desiisset esse: & cum effodit cuniculos, ipse cuniculus factus esset. Ea uox a quodam/qui muros e regione custodiebat, excepta est, ut sunt acrioribus auribus/qui magis timent, statimq́ ad magistratus delata. Nec mora cæteris omissis summa cura/nunq̄ intermisso opere/ad cuniculos tertia nocte/quo tempore a nostris cessabatur, peruenerunt. eosq́ quantū proxime caput ipsum poterant, obstruxerunt.& adhibitis custodiis/opus subterraneum/destitui coegerunt: & aliud ut sic dicam supra murale, maiori studio peragi. Et iam peractum prope erat, cum barbarus rex dicitur prope diem/non modo se obsessos liberaturum iactasse, sed etiam obsidentes oppressurum. Sic enim fore, ut non modo/ꝙ e fide regis erga suos/aqua/telis/& nonnihil cibo defectos, sed etiam ꝙ dignitate faceret,& uenerat in spem hanc/propter imensam hominum/quam pręter aduectitiam/ex omni regno collegerat. Nam satis constat eam ad decem millia equitum/& cētum & uiginti millia/peditum fuisse, uix ullis impedimentis/ullisq́ calonibus/ac lixis/complurium mulierꝝ comitatu, quæ cum in uia/castrisq́ cibos

castrisq; cibos, tum in prælio potum, subministrarent. Adeo nemini uiroꝝ uacabat fere nisi pugnare. Addidit etiam facto superbiam barbarus: noluit ipse huic expeditioni præesse, ꝙ diceret ab re esse regem, nisi aduersus regem, exire in bellum: Quasi uero non sint, non solum alii principes, interdum maiores regibus, ideoq; regaliores, ut olim Romani imperatores. Sed certe, qui obsidet alterius regnum, ipso rege obsesso non inferior censendus est. Ferdinãdum enim infantem esse Castellæ: ideo aduersus hunc, duos Granatę se mittere infantes. Metu fortassis hoc fecit, q̃d uideri noluit fecisse consilio. Semper enim uitia nostra, honestatis aliquo uelamento prętexrimus. Infantes autem in omni Hispania regis filii uocant: quem morem, ut alia plurima, suspicari libet, sumptum esse, e uetusta Romanoꝝ consuetudine, apud quos, ut Hieronymus prodidit, filii etiam grandes a parentibus infantes uocitabantur. Nisi forte referimus ad Græcos, quoꝝ studia fuisse in Hispania, reperio, qui idistincto uocabulo filios, puerosq; appellãt παῖδες, sicut uxores quoq; atq; mulieres γυναῖκας: quod fieri in pleraq; Hispania agnoscimus. Hebrei quoq; filios, iam adultos & uiros, ut Dauid Absalonem, appellabant pueros. & sane puer ab infante parum distat, cum infans etiã puer nominetur. Infantum igitur aduentu palam facto, per transfugas quosdam Christianos, perculsi sunt animi nostrorum. tum tanta multitudine, tum quasi fato datum esset, ut dum in eo esset, ut caperetur urbs, tunc ipsi necesse haberẽt ab urbe recedere. Quos imperator exhortandos existimans, aduocata concione, in huiusmodi uerba habuit orationem. Quæ res uobis cõmilitones mei sollicitudinem, ac metũ incutit, eadem mihi gaudium, si quid mihi creditis, pariter & spem facit. Spem inq̃ celerioris maiorisq; uictoriæ. Gaudium quidẽ q̃d uideo nihil subesse proditionis in nostro exercitu. Non enim tentaret fortunam belli hostis, si sperasset se, ut superiore bello, animos aliquoꝝ posse corrumpere. Itaq; & meę

fęlicitati, & ueſtræ uirtuti gratulor, ꝙ ueſtra pectora, ne ſolli-citare quidem auſus eſt. Spem autem, ꝙ deleta ſemel hoſtiũ acie, oppidum hoc continuò in manus ueniet, cætera ſubſe-quentur: curſus uictoriæ ad Granatam uſq; perueniet. Neq; uero intereſt ueſtræ uirtutis, quos ex omni mihi numero de-legi, quoſq; aduerſus, Cyri, aut Darii, aut Xerſis exercitum, educere auderem, extimeſcere hanc regis Granatenſis tumul tuariam manum, & ex ignauiſſimis quibuſq; collectam, tur baq; nõ uiribus, aut ſcientia militari fidentẽ, atq; ex maxima parte inermẽ, neq; tam ad pugnandum, q̃ ad terrendum, aut aliquid per occaſionem faciendum miſſam, cui ne rex quidẽ ipſe credere ſe auſus eſt, ſine comeatu, ſine impedimentis, ſi-ne bellicis tormentis. Quę ſi nos triduum intra caſtra cõtinea mus, diſſoluatẽ ac redire cogatur. Sed deus prohibeat, ut illi nos in caſtris, uelut obſeſſos, qui obſidemus cernant, & terre re uideantẽ. Neq; ego multis mihi, ſed fortibus, ac bene arma tis copiis opus eſſe duxi, cũ liceret multis uti. Mihi credite, ſi aliæ, nunc domo nobis auxilio, copiæ aduenïant, & meo & ueſtro nomine aduentum earũ, dolorem auſum dicere, etiã miſſas facerem. Quæ enim laus eſt imperatori, atq; eius locis qui glorię ſtudeant, ſi nõ arte bellica uincerant ac uirtute, ſed numeroẽ. Potitur is quidem imperator atq; exercitus in hunc modum pręda, ſed quę generoſis animis multo dulcior eſt, gloria caret. At ego uos nõ modo ad maiorem gloriam uoco, ſed ad maiorem etiam prędam. Sicut enim cum maior nume rus uincit, nõnulli exortes lucri ſunt, ita cum uincit minor, omnes afficiuntur emolumento. Nam ꝙ quidam dicunt, ſe mouere quaſi fatale ſit nobis, cum ad expugnandam urbem uentum ſit, expugnationem ipſam impediri. Id uero inane & ridiculum eſt, quaſi uero res, ſemper eodem ordine eant, cum plerunq; uideamus, ire diuerſo. An non ſuperiore bello expugnaui Zaram? non alia nõnulla oppida? Ergo non ea-dem illorũ quę Setanillii fortuna, ita neq; erit iſtius. Ecquid.

simile in eo atque in hoc bello? in quo plurimi affuerunt, qui nunc absunt, assunt plurimi qui tunc aberant. Ad hęc in illo fames, proditio, item naues utrinque multę terrestris hostium exercitus nullus fuit, in hoc est affatim ita uictus? Fides procerum/militumque, naues utrinque nullæ, & utrinque terrestres copiæ. Quare si quid similitudo aut dissimilitudo facit, quoniā plurima, hic atque illic dissimilia sunt, diuersum finē hūc ab illo fore credamus, cōfidamusque in eo sub cui⁹ imagine in acie stabimus. Ideo Setanillii potiēdi spe nos frustratos esse. ut probata deo nostra constantia, adauctaque illorum superbia, aperto bello nobiscum congressos fundamus, cum summa & illorum calamitate, & nostrà lætitia/utilitate/gloria. Quæ cum ita sint, istum indignum uirtute uestra metum, & istam superstitiosam opinionem deponite. Nihilque aliud nisi de fortitudine, de laude, de uictoria, de pręda, & ante omnia de deo cogitetis. Ego quod ad me attinet, dabo operam ne in duce uestro consilium atque industriam desyderetis. Hæc ubi dixit, animosque omnium alacriores factos cognouit: iubet ut in posterum diem/parati sint ad expeditionem, neue quis castris longius exeat, donec de itinere hostium compertum sit. Nā uulgabatur iam hostem mouisse. Sub uesperū exploratores quoquo uersum dimittit, qui renūcient, qua ex parte illum aduentare, aut uideant aut audiant: noctu nihil certi explorari potuit. Prima luce alii alibi quosdā equites se procul uidisse nunciant, & ipsos ut credebatur, uel ad explorandum, uel ad fallendum, destinēdumque missos. Ascendente iam die, ac calescente, cum imperator cibum maturius capi præcepisset, unus speculatorum, subditis calcaribus, anhelanti equo, & ipse anhelans, castra intrat, & ut cuique obuius fit nūciat, hostes aduentare, non quidem a se uisos, sed quos ex puluere uenire intelligat, per buccam Asini, hoc nomē faucibus eius montis est, transituros. Ad quem nuncium imperator signa canere iubet, & omnes in armis esse, & in sua quēque statione:

equitesq; protinus / ad uexilla cum equis presto esse, simulq; Petrum Pontium Marresanum, sane strenuum decurionem dimittit ad certius explorandum, quantæ copiæ, quo in loco castra positura, aut quid acturę, & hæc renunciare episcopo, qui maxime obnoxius uenturis hostibus uidebatur, quiq; secundus a duce habebatur. Ipse suspicatus aliquas hostium turmas longius in ipso aduentu excursuras, gratia prędandi, uel iumenta/uel pecora/uel homines, cum maiori equitatus parte circuit castra, ex idoneo loco illos aggressurus, interclusurusq;, atq; in tergis hæsurus. Sed tanta celeritas hostium fuit, ut priusq̃ hic eo/quo intendebat euaderet, ad superiora castra peruenerint. Nam simul ac Petrum Pontiũ uiderunt, siue continuato, quẽ instituerant cursu, siue ob eum ipsum uelut exploratorem, magis moti, laxatis habenis uirum insequuntur, aliiq; subinde atq; alii, ut quisq; maxime effuso cursu persequi poterat, ut ipsi pro nunciis essent: usq; adeo uix satis spatii Petro fuit ad se coniiciendum, in claustra portæ castrorum, quæ petebat. Ibi pugna non iusta acie incipitur, decursantibus atq; obequitãtibus munitiones barbaris, si qua transitum facere possent, assidue aliis/ super alios applicantibus. Episcopus cum sua manu pro munitionibus acri animo pugnans, non sinebat quempiam egredi equitum suorũ, donec imperator aduenisset/aut iussisset. Sed cum aliquandiu nihil auxiliorũ, neq; a duce/neq; ab inferioribus castris mitteretur, nihilq; ei præciperetur, sibi per se præcipiendum putauit, sumptoq;/e re præsenti consilio, anteq̃ hostium & numerus & audacia increscerct, conscensis equis, receptoq; in medium peditatu, utraq; porta cum clamore erũpit, incautosq; ac dispersos inuadit, & impetu ipso atq; impræssiore loco nõ nihil mouet, mox etiam propellit, ibiq; paulum prælium hęsit, & iam prope ęquo Marte dimicabatur, nec diu res Christianorũ erat futura superior, nisi qui in inferioribus castris erant, equites cognito prælio, cum quinq; cohortibus super

uenissent, credētes & imperatorem ipsum uersari in pugna. Barbaris quoq; non modo equites subinde auxilio ueniebāt, sed iam pedites aderāt, & uterq; infans adesse uidebatur, alter peditum adhortator, collatoq; pede copiæ pedestres, manus conserebant, & contempta Christianoꝝ paucitate, Maometam se in manibus habere uictoriā, alacri uociferatione testabantur. Interim accepto & clamore & nuncio, imperator iubet nūciari iis, qui ad castra sunt, relicto quod satis ad præsidium esset, cęteros citissime ferre suppetias superioribus castris. Ipse eodem quo constituerat itinere, sed maiore occasione\q̄ sperauerat, quasi ex occulto in barbaros equites, renouato clamore e latere incurrit, aciemq; ipso impetu auertit, & labentibus ab equo plurimis, in fugam conuertit. Nostri qui modo laborabant, addito animo instant cedentibus, missisq; a duce, ad pedites, auxilio equitibus, eadem illic fortuna pedestris certaminis fuit. Proculcabant iam pedites, non a nostrorum modo equis, sed etiam a suoꝝ, cum in latus magis q̄ retro ꝑpulsi essent, primo icursu. Iā oīs ex inferiorib9 castris exercitus se proiecerat, & alibi effusa, alibi confusa fuga, petentem tuta hostem inuenit. Hic undiq; barbaroꝝ ingens cedes, passim arma abiicientium, siue ut leuius fugerēt, siue ut minus ad cedendum prouocarent uictorem. Ita arma, quę & ad protegendum dominum, & ad feriendum hostem, inuēta sunt, in contrarium usum mutabantur: q; neq; dominos protegebant, & ut illi ab hoste ferirentur, nisi abiecta faciebant. Iam nemo alioꝝ, de inferenda aliis morte, sed de sua uitanda cogitabat. Ipsi quoq; infantes, ut Ferdinandum omissis aliis, instare cum delecta equitum ala, sibi solis cognouerant, eximia pernicitate equorum usi sunt, in q̄ maxime utili re poterant, nō in q̄ maxime speciosa, salute laudi pręlata, tanto turpius inter suoꝝ fugā\anhelitum lamentationes euntes, quāto splendidius pauloante aduenerāt. Erat operepręcium uidere in tanta hominū multitudine, quæ terga dabat, aut proster

nebatur, non unum armoꝝ colorē, ſed unū ueſtimentoꝝ, aut duos. Siquidē nō alia ueſte amicti erant, ꝗ̄ rubra/ueneta ue, aut ex ambob9 diſcolore. Multi de rupib9, uł a turba arctāte deiiciebāt̄, uł ipi ſe deiiciebāt: quoꝝ alii nuda humo diſfracti, alii cotibus lacerati, alii uepribus confixi/innexiq; uiſebant. Multi ſe feraꝝ ritu in dumos abdebāt, & cū manus hominū uitāt, eo ſe imergūt, unde ſine hominū ſubſidio emergere nō poſſint. Nullus in ſeruitutē acceptus, nulli pepcit ferrū niſi mulieribus, quę cum in uia, tū uero in caſtris, & ultra caſtra captæ ſunt. Nam ipſo uictoriæ curſu, caſtra nondum munitionibus cincta/capta/direptaq; ſunt, licet parū plena eſſent. Nec longius illinc proceſſum eſt, & ꝙ anguſtiæ quædam ſubeundæ erant, & ꝙ plurimi in colligendis ſpoliis, ferendiſq; captiuis equis ſubſtiterāt, & ꝙ parū iā ante noctē ꝑfici poterat; & laborē extrahi in noctē multā, in media hoſtiū terra, parum tutum uidebat̄. Nam ſæpe occaſio rei bene gerendæ, uictos ad ſpem uictoriæ inuitat, & extrema uictoriæ negligētius adminiſtrata, calamitatem uictoriæ afferunt. Id potius, qđ ſupererat tēporis, uiſum eſt expugnationi dandū Cocciæ oppidi, quod in faucibus ipſis: Buccę Aſini ſitū eſt. Oppidani quibus denunciatum erat, niſi ſe dederēt, extrema paſſuros: ſi dederent, cum omnibus/quæ quiſq; ferre poſſet abituros. Primum ſe imperata facturos negauerunt, deinde ubi tantā manum circūfundi uiderunt, ſe obtemperaturos dixerunt. Quibus reſponderi iubet imperator, quandoquidē nō ſtatim paruerūt, ſe nō relinquere eis niſi ueſtimēta, ſin punctū temporis in pertinacia perſtiterint, ne libertatē quidē relicturū, nec de nece etiā fore ſecuros. Hoc terrore permoti ſeſe dediderunt. Oppidū uero militibus ad direptionē conceſſum. Tūc ſemel data uitæ uenia hoſtibus, & quia multū funiculi apud captiuas repertum erat, quoſcunq; iam barbaroꝝ capiebant, ꝑſertim aut latitantē, aut aſperitate ueprīū circūuentū, colligabāt, poſcentiū miſericordiā, & ultro manus/ in habitū coge

qui uincunt̃,cōponētium. Res mira dictu,quibus uinculis alligatum hostem,se tradituros suis fœminis promiserāt, iis uinculis ipsis ispectātibus,eisdē fœminis alligati sunt. Ideoq; iuste uidebantur,ut uincirent̃,non trucidarent̃,orare,quod etiā impetrauerunt,posteaq̄ iustitia suæ causæ inotuit. Dux ꝓfligato barbaro exercitu,oppido recepto,prȩsidio imposito, illinc primis tenebris rediit,ac ꝑeuntibus cereis,& latera uiæ passim incendētibus,ut qui uagi/palanteſq; ꝓsequēdis hostibus,abierāt longius,uestigia nanciscerent̃,in castra ꝑuenit. Capta sunt signa militaria ad duo millia,candida ferme oīa. Vnum præterea Granatæ, cuius in medium pictū erat granatum,ita enim malū punicum uulgo uocant,hians & phœnicea grana exerens. Numerus aūt captiuoꝝ/cȩsorūq;/magis a suis q̄ a nostris initus est:desyderataq; sunt,ut eoꝝ cōfessione cōpertum est,ad triginta millia uiroꝝ/quingētaſq; mulieres,quȩ ob contumeliā,quæ illi sexui fit,magis illis doluere, q̄ totidē uiri ex nostris. Nonnulli ex castris episcopi,uix plures ex aliis,nec sane multi uulnerati. Cuius uictoriȩ cum magnam laudem episcopus,magnam fortitudo militū rettulit, tam multo maiorem ipse imperator,qui & ante rem militem animasset,& in re nihil ad superandū hostem reliqui fecisset: Ipse tamē fȩlicitati suæ/suorūq;,hoc est, fauori diuino uictoriam se debere ꝑcipuè dicebat. Paucis postea diebus,cū odor cadaueꝝ,æstiuo calore adiutus, infestaret castra, non modo ꝓsenti fastidio,sed etiā ꝑiculo ipostēꝝ pestilentiȩ, dux ꝑcepit, ut tracta unco,& in aceruos collecta,succēderent̃. Ex quo intellectū est, qđ diuturna desuetudine dedidiceramus,non plurimis lignis opus esse ad cremanda humana cadauera præsertim ut tum erant solibus incocta, & adipibus qui defluebant,nonihil alimenti flammæ præbentibus. Ossa tamē promiscua / atq; inhumata manserunt, ne rogum similem priscis hominibus sortirentur. Quorū ideo cremebantur corpora,ut ossa cum cineribus legerentur,ad sepeliēdum. Hoꝝ

uero is exitus fuit, ut primum uita, deinde ueſtitu, qui defor mitatem operit, tum carne, poſtremo ſepultura, etiam apud inferos quiete uiduarentur. Sed eoſdem dies quibus hæc ad Antecherã geruntur, duæ aliæ pugnæ diuerſis in locis, eodẽ prope modo geſtæ ſunt: ſed hoc diuerſo, q ſicut hic caſtra noſtra hoſtes, ita illic aliena oppida noſtri adorti ſunt, infœlici & ipſi euentu, niſi fortuna affuiſſet. Sed qđ aliquanto prius fuit, prius narrabimus. Quattuor oppida ſunt finitima Antecheræ, quorum nomina ſunt/Humeda/Baicza/Graen/ Cheſada, horum incolæ circiter ad tria millia, ex ſexta parte equeſtres, cum fama exiſſet, nõ modo bellatores, ſed omnes qui per ætatem arma ferre poſſent, etiã fœminas Granatenſes iſſe in expeditionem, conſtituunt in illorum agrum facere incurſionem, & a muris uſq prædas abigere. Nunq̃ enim ſe tantã occaſionem, nec habuiſſe, nec habituros: itaq læti alacreſq proficiſcuntur. Res primo proſpere ire, neminẽ prędatoribus obuiã cum armis ſe ferre uident: paſtores & eos raros, ad primum incurſum diffugere, pecora relinquere, unum ſalutis ſuæ auxilium ponere in arduis, muriſq ſubeundis. Sic heſterna calamitas, nam pridie profligati fuerant, omnes perterrefecerat, ita ſecurius ingentem prædam cogunt, abiguntq retro qua uenerant. Re autem palam facta in urbe, per eos qui euaſerant, & ipſi Granatenſes e turribus proſpiciunt prędones, & quia in diuerſam a caſtris uiam abibant, non eſſe de numero uictorum coniectura colligunt, ſed finitimos per occaſionem ad prædãdum ſollicitatos. Igitur ne finitimis quoq ludibrio eſſent, raptim armis ſumptis, ad quinq millia peditũ/ quingentoſq equites, hoſtem ueſtigiis inſequuntur, feſſoſq & ad radicem montis ſtratos, partimq dormientes ſub noctẽ nanciſcuntur, incautos aggrediuntur, non paucos trucidant. Cęteri ſemiſomni, qua cuiq proximum eſt diffugiunt, fere duo millia in montem aſcendunt, a quo nuſq̃ niſi eadem uia deſcenſus eſſet. Hoſtes quia & ipſi, & equi de uia feſſi erant,

cum illuc cursu uenissent, satius putarunt differre, per noctis tempus expugnare eos, qui iugum montis ascenderant, cum præsertim sine pugna sese dedituros crederent, aut si hos uellent omittere greges abactos non sinere per noctem pascere, sed defatigatos ad nouum laborem impellere, non erat ratio. Sicq; dispositis qui obsessos, & qui pecora in pascuis distributa custodiant, cibum quem poterant, deinde quietē capiunt, lucemq; expectant, tunc quid consilii ineundum sit, deliberaturi. Tubicines autem cum fremitus hostium, ac tumultus ab altera parte misceri cœpisset, & cū iis multi alii ad trecentos numero infrenatis protinus equis fugam intēderunt, beneficioq; noctis elapsi sunt, sed aliorsum q̄ in patriam uersus Verum cum equos, inedia ac labore confectos, & præsertim nocturno ignotoq; itinere adigere uix possent, delituerunt in colle quodam, equis in prato ut quiescerent, pascerentq; alligatis, quibus de tertia uigilia receptis/conscensisq;, ubi longo ambitu montem circuissent, obuium habent quendam, nomine Petrum Mendociam/adolescentem maioris, q̄ pro ætate, & animi & consilii & roboris, ut ipse declarat exitus. Hūc alii seu ꝙ parcerent, seu ꝙ diffiderent ætati, secum educere recusauerant: eam contumeliam non tolerās adolescens, atq; ira plenus, in sequenti nocte/adhuc intempesta, cum aliquot equitibus prędatum domo egressus est: affirmans se facturū periculum an illa in ætate uir esset. Qui cum ad mōtem, ubi ciues obsidebantur, appropinquaret, iam iam pro prædatore futurus præda, deo amico obuius fit trecentis illis, cognitaq; ex aspectu eoꝝ fortuna, paucis rem gestā docetur, hortantes eosdem ut secum festinato rediret: ipse econtrario ut secum potius irent, huiusmodi oratione p̄suasit. Audite queso amici pauca, nā rē uobis honestā, ut spero atq; utilem / proponam, quā eligatis licet si placuerit sociis: ac ciuib9 nostris, nihil reliqui est, ut audio, quin aut fame absumantur, aut hosti se dedāt: hoc detrimentū quātum sit ipsi uidetis. Quibus si opē

non ferimus, cum liceat, mortis eorum/aut seruitutis, sin fe-
rimus, uitę/libertatisue/ authores erimus. At quemodo ferre
opem licet eodem, quo patrem meum /simili in casu sociis tu
lisse, ex ipso sæpe audiui, quod referre temporis angustiæ nõ
sinũt, tamen similitudinem ex meo consilio cognoscetis. Cir-
cueamus hunc collẽ, unde a sociis uideri, ab hostibus non ui-
deri possimus, & dum uicini erimus, ab ea parte, quæ ad ca-
stra fert, tubæ atq; cornua bellicum canent, sine ullo nostro
clamore, ne paucitas fortasse prodatur. nostri intellecto dolo
& ipsi auxilium ab imperatore missum, uenire simulantes,
quippe necessitas cogit omnia audere, pręcipiti cursu ferent.
Qua noua audacia fidem faciẽte, has tubas esse aduenientiũ
sociorum. Illi ut spero terga dabunt, aut certe nostros abire
permittent, retro se recipientes in tutum. Neq; uero strẽnuos
uiros esse, hos existimare debetis, etsi uos fugauerunt. Cuius
rei hęc documenta habeo. q; soli omniũ, tanq̃ minime stren-
nui, in urbe relicti sunt, q; nisi noctu nos, nisi incautos, dor
mientesq;, inuadere, ausi non sunt. Aut certe relliquiæ sunt
profligati exercitus. Nanq; heri propius solis occasum, ru-
mor de uictoria imperatoris, domi maximus erat, quod iam
istos, si de numero illorum nõ sunt, rescisse oportet. Vtrouis
tamen modo tales sunt, quibus paruus terror maximum me
tum incutiat. q; si tantum ad descensum nostrorum summo
uebunt, ciues nostros, e pernicie eripuerimus, nullo nostro
cum periculo, & ingenti cum gloria. Si, quod magis & opto
& spero, perculsi metu atq; exanimati, longius fugam capes-
sent, aut in prima fuga opprimentur, cũ maiori gloria & gra-
tia erimus socii prædarũ, participesq; uictorię. Quare agite,
quod bene uertat, & meũ cõsilium, & me ducem sequamini.
Hęc locutus pergit, alii, crederes nõ inuitatos, sed impera-
tos, uno omnes animo sequuntur. Ille antecedebat, fun-
gens speculatoris officio, atq; illis qui erant in iugo se osten-
dens. Non enim ea nocte, præ sollicitudine illi somnum cę-

perant, mirabantur tamen quid rei futurum esset, & iam di-
luculum erat, cum ad exitum supinæ uallis, quæ ad hostes
ferebat, cernentibus sociis, circiter duo stadia ab hostibus,
uentum est. Ibi tubæ/cornuaq; cecinere bellicum. Et socii iã
dudũ dolo percepto, omnes strictis gladiis, reddito clamore,
decurrunt, semisomnos attonitosq; inuadunt. Illi duplici cla-
more/& clangore circumuenti, prius quo fugiant, q̃ quo tela
sumant, circũspiciunt, fugientium terga Christiani cedunt,
simulq; Mendocia ex uociferatione fugientiũ/insequentiũq;,
quo in statu res sit coniectans, in apertum prodire festinat,
magis ac magis tubis concrepantibus, ubi cõspicatus fugien
tes, cum comitatu pariter insequitur. Tandemq; multis mor
talibus trucidatis, multis captis, maiorem calamitatem red-
dunt q̃ acceperunt, & prædam non modo desperatã, sed mul
to etiam spe ac uoto maiorem reportant. Ita hominis, quem
ut nec dum uirum in societatem admittere noluerant, uirtu-
te liberati sunt, & uicti uictoriã consecuti. Nec uero maligni
in agnoscendo beneficio fuerunt, facta illi potestate, quęcũq;
uellet eligendi, aut si mallet omnia sumendi: qua tamen uti
noluit, nisi prædam ad arbitrium suũ partiendi. Ex qua ter-
tiam partem, sibi tubicinibusq; ac sociis quos reuocauerat,
distribuendã adiudicauit. reliquas uirilibus partibus inter se
diuidendas cẽsuit, qm̃ par periculũ, labor/audacia/extitisset.
Atq; in hunc modum gnare acta opera, pleni pręda℞, ac lęti,
præterq̃ q aliquot e suis amiserant, reuertuntur. Sed tantus
fuit propriæ saluti metus, ea recuperata, ut minor de aliena
morte dolor sentiretur. At centum numero desyderati sunt,
cæteri aut ad uictoriam suo℞ e latebris prodierunt, aut, quæ
minima pars fuit, per dumos/colles/elapsi, tristem nuncium
domũ reportauerant, ita ut iam pro deploratis omnes essent.
Quo magis & lætus & admirandus, eorum reditus cum prę-
da fuit, unum Mendociam/in cœlum tollentium, quasi sin-
gularem ducem, quem domi pridie, pro non idoneo adhuc

milite, reliquissent ac respuissent. Altera pugna non ab oppidanis, sed a castrẽsibus uiris incępta est. Erat in castris eques quidam, nomine Ioannes Mars Sceretensis, quondam agarenæ superstitionis, impiger iuuenis, uiribus animo respondentibus: hic hortatus sodales suos, ut in agrum Malacanũ incurrentes agerent prædas, ad centum homines, quos paupertas audaces faciebat, coegit. Profecti cum iam octo millibus passuum ab urbe abessent, sub lucem trecẽtos, ut colligi poterat, equites ex aduerso se ferentes, conspiciunt, moxq̧ cõspiciuntur inuicẽ, parua iam utrosq̧ dirimẽte intercapedine. Cæteros, q̄ se deprehensos arbitrarentur, fugere uolentes, Ioannes oratione retinuit, & ut hostem quoq̧ inuaderent induxit. Socii, ut ipse uestri aduentus, & ut sors tulit, uestri periculi author sum, sic meum est, uestri reditus, ac uestræ salutis curam habere, non solum meæ. Si locus hic ubi sumus satis apertus ad fugam esset, si satis etiam distãtię ab hostibus, nimirum non tam ferox, temerariusq̧ sum, ut pugnam, moram ue suaderem. Nunc cũm & locum ceperimus angustũ, quo ueniremus occultius, & hostis nõ absit longius quadringentis passibus, ut opinor recentioribus q̄ nos equis, quam spem salutis tantam ponimus in una celeritate equorum. At fessis plus quinq̧ & uiginti millibus passuum remetiendum est. Quos isti incompositos, ac dissipatos insecuti, ut quęq̧ primum assequentur, trucidabunt, & ut eoꝝ habeo animum usq̧ ad unum. Non enim firmiores nostri equi, aut ut dixi recẽtiores sunt, ad pferendũ cursũm. Modo tres quattuor ue illorum, qui plures nobis sunt, si pernicibus equis insideant, instabunt fugientibus, terga cedẽt, & aut morari compellẽt, aut ritu ouium caprarumq̧ mactabunt singuli plurimos. Vt renouemus in nobis, ea quę de Orlando ac Rainaldo, in hac regione gesta memorantur, qualia fuisse Hectoris, Aeneæ, Achillis, aliorũq̧ priscorum, frequenter audiui. Ex quo non mortem defugiemus, sed honestã mortem refugerimus. Est autem ho-

autem honesta mors in pugna, non in fuga, ad quam mortẽ fortior uos hortari ausum, si nihil aliud sit reliqui: nunc etiã spes salutis/ac uictoriæ ostenditur, si fortunã belli tentemus. Sæpe enim pauciores uel consilio/uel uirtute, uel quod maximum est, necessitate/ac desperatione uicerunt. Magna res est proponere animo, aut uincendum, aut mortem/dedecusq́/ atq; omnia extrema patienda. Sæpe infirmiores feræ, quæ in aperto singulas/robustiorum ferarũ fugissent, cum se inclusas uiderunt, contracta rabie, aduersus plures insurgunt, & nõnunq̃ eiulare/& fugere cõpellunt. Ego uidi uulpẽ unam uulneratis plerisq; canibus euasisse. Nos ergo tot uulpes cum rẽ nostram in angusto uideamus positam, paulo plures canes extimescemus inuadere? si incolumes & cum laude uolumus euadere? Quid q; nostrum adiuuat fortuna cõsilium: si inuadimus, speciem præbebimus, nos partem insidiatorũ esse, nõ totam manum. Neq; enim copertum habẽt numerũ nostrũ: uidetis ut lente/cunctanterq; ueniunt, ut duos longius præmiserunt explorandi causa, & ipsos hæsitãtes/ & circũspiciẽtes. Audendum igitur anteq̃ certũ explorent, & tanq̃ fiducia sociorum, qui lateant, feroces simus, ferociter irruamus. Victoria imperatoris nostri, omnia facit eis formidolosa, nobis audenda. Vnde aut uictores cum præda & gloria redibimus, aut certe honestissimam mortem oppetemus. Quam nefas est appellare mortem, fruituros apud parentẽ uitæ/uita æternã. Speroq; in Iesu Christo, qui me de pristina mortalitate, ad spem æternitatis reuocauit, cum hanc meam spẽ non frustraturũ, atq; eius inuocato nomine, feror in suos hostes. Hoc dicens adacto equo, in duos antecursores, & iã proximi erãt, infesta hasta dirigit cursum. Illi propere terga dant, cæteri Christiani insequuntur. At barbari qui ad responsum exploratorum suspensi erant, uisa eorũ subita fuga, hostiũq; incursu turbantur, & inter pugnæ/ fugæq; cõsilium cõmiscentur, & aliis terga dantibus alii perterrẽtur, atq; ita iam omnibus

in fugam uersis Christiani irruunt. Sed postremi non tã cito uertentes terga, quippe qui rem non uidebant, ut in locis nõ admodum latis, impedimento erant prioribus fugere uolentibus. Sic data facultas est Ioanni/sociisq; cędendi/sternendi/capiẽdi, quãq̃ nulli fere curæ erat capere, nisi prius bene multos ex maiore turba/q̃ ipsi essent interemissent. Nec destiterũt insequi, donec & propius urbem erãt, & plus dimidiũ hominum conciderant. Paucisq; captiuis/sed plerisq; equis captis, ad castra reuertuntur, equis qui aut saucii/aut afflicti subsequi nequibant, ne hosti ꝓfuturi essent, subneruatis. Ad horũ ingressum admirabantᷣ omniũ oculi, unde tot sine uectoribꝰ equos, tot eoꝝ strata. Nã multi terna/quaternaq; strata/atq; ephippia gestabant. Quęrebant nõnulli, uel ioco/uel serio, an socios cũ equis amisissent. Respondit quidã, imo interrogate equos ipsos/& ornamenta ac uestes, quos nã socios amiserũt. Ioãnes etiã facetiꝰ/ ut sumus in uictoria faceti/& dicaces, nos uero in nemore sumus uenati, & quot aĩalia nostras manus effugerunt, non perdidimus, ꝑdidimus quot non effugerũt, hæc sola nec effugerũt, nec ꝑdidimus. Et hæc quidẽ nostroꝝ in oppida hostium incursiones, totidẽ sunt illoꝝ circa castra, munitionesq; nostroꝝ aliquanto posteriores, quasi & ipsi audendum sibi eodem genere existimarent. Sed mirũ profecto fit mihi cogitanti, omnem, quæ per id tempus tẽptata est incursionem, fuisse nõ minus infaustã q̃ temerariã. Sed temeritatem Christianoꝝ in bonum, Maometanoꝝ uero in malũ, deduxit deus. Prior aũt ad eos pertinet, de quibus me ꝓmisi dictuꝝ. Adelittos/Almoganenosq;, ita hos appellat ea Hispaniæ pars, ubi hæc scientia, si ita appellanda est, uiget, quorũ alteri sũt duces/ac uelut magistri, alteri comites ac discipuli. Hoꝝ ars ac peritia est ex uolatu auium, ex uoce, ex feraꝝ occursu, aliarumq; reꝝ plurimaꝝ ariolari, quid boni maliq; sit euentuꝝ. Deq; auguriis omnibus pronosticis habent libros diligentissime scriptos. Hoꝝ ut dixi magistri, quę opinio usq;

ab Homero utiq; iam superioribus nata tẽporibus, apud plerosq; poetas / historicos / philosophos, sibi fidem uendicauit, multiq; de ea scripsẽrũt, partim qui assererent, partim, quorũ de numero ego sum, qui improbarent, atq; refellerẽt. Est alia horũ peritia, quam compertissimã probat experientia, inuestigare transitus, non equorũ modo iumentorũq;, sed hominum quoq;, per uestitã/per nudã/per durã humũ / per lapides/per saxa/per cotes, ut nec numerus eorũ qui transierunt, unq̃ fere eos fallat. Ideoq; non segniter ac tarde, sed ut uenaticos canes dicas, quibus si latine sit nomẽ dandũ, nullum decẽtius dari queat, q̃ inuestigatores, cum in uestigiis uestigandis exerceãtur. Quos si mihi permittam ita appellari potius, q̃ eo prope rusticano nomine, non sim insolentiæ accusandus. Habenda enim ratio est decoris in loquendo, cum utiq; accurate scribimus. Q̃d si hoc conceditur, illud multo magis concessum iri necesse est, quos uulgo Caballerios uocãt Græci: de his quoq; nũc pariter mihi dicendũ est, eos uocare equerios, ne eorũ sequamur errorem, qui uerba VIpiani scribentis de iure ciuili, male accipiẽtes, uocant milites, quod nomẽ eorũ propriũ est, qui militant, p̃sertim sacramento illo militiæ obligati. Ne id possit aliç rei adaptare sine maxima perturbatione librorum qui & scripti sunt, & scribentur. Ideoq; eruditiores in hanc significationem, eo nomine nõ utuntur, quod tñ cum emẽdare conantur, in simile uitium incurrunt. Qui quia caballerius a caballo dicitur, quasi rusticitatem hanc soni reformidantes, pro eo equitem substituunt. Sed cum eques habeat suã significationem apud omnes authores, sicut miles in eandem quã modo diximus, si aliter accipimus, q̃ fert consuetudo librorũ, incidemus perturbationem. Quare quis non uidet rebus nouis esse accomodanda noua nomina: ut ueteres, a quibus præcepta habemus, & exempla summimus factitarunt. Nec nos non minimum operepreciũ est esse præfatos: nunc equerios, sine repræhensionis metu dicemus. Hi numero centum

fuerunt, inter primos eius ordinis, nõnulli aduenę ex Africa, cæteri indigenę, qui se apud regem deuouerant, nunq̃ reuersuros ad conspectum illius, nisi præclarum aliquod aduersus Christianos facinus edidissent: incitati, ut colligi potest, non modo regis caritate, sed etiam æmulatione gloriæ quorundã ex Christianis, qui decem millibus passuũ a castris stationẽ tuebantur, tũ ne quis transeuntẽ cõmeatum intercipere posset, tum ne quis domũ se reciperet, trecenti numero iureiurãdo adacti, se locum nullo terrore deserturos: & quia in mentibus militum, & fere omniũ plus ualet pene metus q̃ relligio, pœna addita, ut si eques desereret, armis/equoq; exueret, sin pedes certo plagaꝝ numero inspectantibus sociis cęderetur. Hos barbari equerii, cum uiribus freti, tũ improuiso aduentu, sperabant se oppressuros, interceptaq; re frumentaria, stationem retenturos, donec aut rex auxilia misisset, aut sibi alĩs manere cõducibile uisum esset. Obseruato itaq; tempore, per occultos transuersosq; tramites, uno tantũ contento qui cibũ ferret mulione, ueniebant. Cum inuestigatores eoꝝ iter/numerumq; odorati, mittunt breuiori uia, ad stationarios nuncium, docẽtq; quid acturi sint: ipsi coacto raptim suoꝝ globo uestigia insequi instant, & ubi sub oculis fuit hostis, q̃occultissime poterant subsequunt, ut lateãt credentẽ se latere alios fallantq; cum fallit. Iamq; ad torrentem equeri peruenerant, cum pauci in statione, quę supra ulteriorem ripã posita erat, interlucerent. Hic ex composito ab iis, qui a tergo/& a fronte erant, uelut in depræhensos, simul exclamatum est: quo ancipiti terrore consternati equerii, quia conuertere retro cursum difficile erat, & plures sequi equites, q̃ in statione equestres esse uident: ire pergunt, & in alueum se demittunt, tanq̃ per aduersam ripam, cum aliquantũ processissent uiã inuenturi: quę multũ eos fefellit opinio. Nam ubi paulo plus/q̃ iactũ sagittæ, per glareã ꝑcurrissent, offendũt rupẽ, ex qua torrens cursum quoties habet, in pręceps cadit. Ibi subsistẽtes equerii

circũſpectãt attoniti, & conſilii inopes, a fronte rupe, a tergo ponte, qui inflato torrenti imponi ſolebat, per ſtationarios deiecto, ab utroq; latere ripis, & eas hoſte premente interclusi, & ut ſe dederent, niſi perire mallent, undiq; exaudientes, & infeſta ac ſuſpenſa tela cernentes, dixerunt ſe dedere: iuſſiq; non deſcendere ab equis, ſed ſe longa cunctos ſerie colligare fune, quem uictores deiecerant. Ita iũcti ex alueo proceſſerunt, ſcutis ex corio factis, qualibus Mauri ſemper, atq; Afri ſunt uſi, ad ſiniſtram partem ephippiorum appenſis, lancea ſubter dextrum femur iacente. Atq; ita cum inauratis calcaribus, aliiſq; equeriorum inſignibus, cum magna exultatione ducentium, φ hoc ſua arte potuiſſent, ad imperatorem perducuntur. Quo ille ſpectaculo ita magnos riſus excitaſſe fertur, ut uix unquam ſit uiſus riſiſſe hilarius, dixiſſeq; circumfuſis inueſtigatoribus, ac præ uictoria gloriabundis, quoniam puderet captiuos in illo cultu conſpici, exuerent, & eum ſibi haberent: ſignificans per luſum, illorum ſpolia ſe dare dono, iis qui cepiſſent. Venio nunc ad poſtremam barbarorum incurſionem. Domuerat per eos dies imperator circũferendo arma, partim terrore, Cozam / Sebar / Alzanam / Maram / aliaq; nonnulla oppida. Hoſtes ob id timentes Antidonæ, quæ abeſt ab Antichera millibus paſſuum decem, & ut illi loquuntur duabus leugis, magno cum comitatu militum illuc rem frumentariam ſupportauerant. Nec eo contenti, fiducia uicini receptus allecti ſunt ad tentandam excurſionem, ſiquid prædæ abigere poſſent, fortaſſe φ audiuerant, uiderantue multa iumenta paſcere aliquot ſtadiis longe a caſtris. Paſcebant autem illa, φ aut macriora, aut φ minus ualida, aut φ minus neceſſaria dominis eſſent, aut releuandi ſumptus, ut fit gratia, in loco herbido ad præterfluentem amnem, nomine Gorzam. In hæc illi, & in cuſtodes, ſiquos nacti ſunt, impetum faciunt. Sed eos ut primũ cõtẽdere in caſtra uerſus proſpexit noſter

ſpeculator, ſignum fumo fecit, quo noſtri excitati, armis repente ſumptis, prouolant. Inſidebat ſpeculator in petra, inter utranq; urbem pari interuallo, nomine Pegna amatorum, hoc eſt Petra amantium. Huius nominis cauſam, quia non iniucunda auditu eſt, ſatius eſt perſtringere, q̃ omittere. Iuuenis quidam, nomen non traditur, nec patria, ſed tantum natio, q; eſſet Hiſpanus: ſeu bello/ſeu latrocinio captiuus, Granatæ duobus tribuſue annis ſeruitutem ſeruiuit, utente domino ſua opera, in rebus urbanis atq; domeſticis. Filia capta tum forma, tum lepore linguæ, tum liberalibus moribus adoleſcentis hominem illexit, & ipſum mutuo flagrantem ſpecie puellæ & elegantia: idem cum uiderent nec in pręſentiarum liberam ſibi eſſe conſuetudinem, nec diu futuram, cum alter ſeruus eſſet, altera nubilis. Præterea periculoſam utriq; rem atq; capitalem, conſtituerant per occaſionem ambo fugere. Sed aduleſcens honeſtius, q; ipſe ad ſuos, a ſuis illa abibat, niſi relligionis ratio conſtitit, quod ne credam ſequentia inducunt. Profecti cum ad petram peruenisſent, feſſaq; mulier requieſceret. ecce pater cum aliquot comitibus, omnes equis uecti, citato curſu inſequebantur. Amantes quod unum ad tempus erat præſidium, per petræ cautes rependo in cacumen euadunt. Pater puellæ cum applicuit, frendens atq; terribilis, imperioſis/contumelioſiſq; uerbis/iubere ut confeſtim deſcendant, non deſcendentibus minitari, extrema ſe in illos exempla æditurum. Cæteri admonere, hortari, cum uirum, tum præcipue puellam, ut ad pedes domini/patriſq; ſe abiiceret, miſericordiam magis / q̃ ultionem experturos, ne iratum magis exacerbarent. Illis nec imperata, nec admonita facientibus: delapſi omnes ab equis, in petram alius alia parte, non minus manibus q̃ pedibus enitebantur. Iuuenis contra e ſuperno obmoliens ſaxa, & omnia arma aduocãs, euulſis glebis/ſtipitibuſq;, nũc huc/nũc illuc ab aſcẽdẽdo deterrebat. Eo metu ab incępto deſiſtẽtibus, pa-

ter excessuãs mittit unũ ex comitibus ad accersenda ex uicino uico auxilia, maximeq; sagittarios. Quibus cõtinuo accurrẽtibus, uidẽtes obsessi se captum iri, hoc est omnia suppliciorũ contumeliarũq; genera passuros, quid uerborũ lachrymarũq; ediderint ignotũ est. Certe arcto inuicem cõplexu, & ut credibile est osculãtes, sese deiecerunt, ab ea parte, quę ad patremfamilias spectabat, atq; in eo cõplexu perlati, extinctiq; sunt. Fertur omnes qui aderant, præter senem illũ, & qui mox audierunt utriusq; fortunam, fuisse miseratos, nonnullos etiam iacentibus amplexisq; illachrymatos, quos non prius amor, q̃ uita defecisset, ut defuncti quoq; uolũtario illo complexu, inter se adhuc amare testarent. Ibi sene iuito ambo, sicut erãt uestiti/cõstrictiq; sepulti sunt, & petræ ob eam rem nomẽ inditum. Huius euetus etsi nonnihil me quoq; miseratio subit, tamen misericordia indignos ob id fuisse apud deum existimo, q & puella amores suos uidetur, nõ relligionem secuta, & iuuenis audacior fuisse cũ rapina ad se uendicãdum in libertatem, q̃ prius sine rapina, quæ causa ut iter sibi tardius & persecutores acriores, & minorẽ spẽ ueniæ pararet, extitit. Præterea neuter in extremis suis rebus bene de dei bonitate sensit. Ab hoc loco prædam agentes barbaros, nostri quicquid in medio spacii & cursu emensi, premere incipiunt, urgentq; illos sensim sese in tuta recipientes. Tandem non procul a muris, undiq; aggressi fundunt, cęduntq; ad duo millia hominũ, ac multis captis, receptaq; præda, ita incolumes reuertunẽ, ut duo modo desyderati sint, pauci uulnerati. Paucis post hęc diebus, turris deambulatoria pfecta est: in qua eo plus tpis cõsumptũ est, ut nequid ulla ex parte, quale alš cõtigit, accidere posset. Oppidani, qui iã pridẽ muros ciliciis/storiis/cẽtionib9/stragulis/culcitris/ad mediũ usq; cõtexerãt, aduersus sagittas/bõbardasq;, nũc etiã ꝓpugnacula cõtabulãt, & omni humana ope uerticẽ suę turris muniũt, & cõtra aduentũ nostræ hinc atq; hinc tormẽtata disponũt. Sed aduer

ſus quidem hæc, utpote cum cernerentur, a noſtris prouideri poterat: uerum non plus in apertis præſidiis ſpei ponẽtes oppidani, q̃ in occultis: hunc in modum cõſtituerunt fallere contignationem, quæ media in turri ſua erant diruũt, ac totum id quod uacui erat ſparto/ſtupa/canabo, & aliis quæ facile ignis corripit, explent/ac referciunt, relicto foramine inſtar feneſtellæ, paulo infra turris coronam, unde erumpens incendium, ſcalam noſtram ſeſe porrigentem, compræhenderet. Et ſucceſſit aſtutia, ſi ſuccedere eſt, ad modicum tempus fauere forunam, quo grauius rurſus affligat. Imperator primum iubet quanta erat latitudo machinarum in foſſam, quæ caſtris proxima eſt, nam tres erant, ſuum aggerem deuolui ligonibus/bidentibus/marris. Mox mediam lignis minutioribus ad oras uſq; compleri. Ea oppidani noctu egreſſi incendunt. In ſequenti die, puluere ac ruderibus, non ſine certamine, locus idem cætero ſolo æquatus, productiſq; muſculis, multũ de aggeribus tertiæ foſſæ in ipſam deiectũ, non propter machinæ commoditatem, quæ hanc foſſam non erat tranſitura, ſed quo pedites procurrere, ad ſuccendendas portas poſſent. Tertio q̃ hoc factum eſt die, imperator ſub exortum auroræ ſigna canere imperat, & omnes in armis eſſe, ut die incipiente urbem, quo cuiq; loco præceptum eſt, corona cingant. Qua hora ipſe equo uectus, apparatum telorum/inſtrumentorũq; ad implendas/iungendaſq; pontibus foſſas/ſcalas/dolabras, aliaq; huiuſmodi recognoſcit, milites nunc omnes, nunc nominatim aliquos adhortatur, admonetq; uirtutis. Hos cum obambulaſſet, iubet omnes anteq̃ machinæ promoueantur, bõbardas ictus emittere, ne ſiquid propugnaculoꝝ diſcuſſerint, hoſti ſpacium ſit ad reficiendũ. Sub hæc machinæ promotę ſunt, uſq; ad laborẽ tertiæ foſſæ, & dum ſcala iam iam demiſſo ponte, tactura cacumen hoſtilis turris eſſet: oppidani ignem turri ſuæ immittunt, cęteraq; ſpiracula obſtruunt, ut omne incendium per unũ illud fora-

men erumperet, quod incendium angusto exitu iaculatum, globosq; flāmarum, longe/lateq;/ac sursum spargens, in scalam, pontemq; turbinem suum fert: & eos qui insistebant, non modo ardore uexat, sed etiā superantibus flāmis, prospectu priuat. Ibi triste spectaculum cum lymphati milites pręsenti ardore amburerētur, & ne scala cremata, deorsum rueret, timerent, & nec satis consilii ad redeundū esset, Ad hæc oppidani præter cætera missilia, lapides bombardarum nostrarum, quos ex omni urbe collectos/in turrim subuexerant, deuoluebant, cū magna strage eorum, qui in scala insistebant. Sed protinus cognito periculo machina retracta est, & cum pons a turri, cui admotus erat, recedit, iā semiustulatus excussus est, atq; altera parte sese deflexit, nonnullosq; incendiū/ac lapides/armis non ruinam deuitātes, deiecit, cū magno inspectantiū suorū gemitu. Quorum corpora nisi reciperent, non se cibū imperator gustaturum iurauit. Sic nostri magno ardore inter tela/ac saxa sub muris cadauera receperunt, eaq; cum cæteris honorifice sepulta sunt, ipso duce comitāte funeris pompā. Erant enim uiri tū alias præstantes, tū uero eo tempore ob insignē animi magnitudinē delecti. Quod si post hanc acceptā calamitatē, copiæ illæ nō antea subsidio urbis uenissent, haud scio an dux suos a suscepta persuasione reuocare potuisset, nō esse fatale, Anticheram ut Setanillium, expugnabilem nostris esse: frustra tentata aquæ subtractione/cuniculis/turri, qualis fortuna aut peior in acie contra tot barbarorum copias, timeretur. Nunc uictoriæ superiorum dierum eos succumbere animo non sinebant, & ultro quidam alios timidius sentientes increpabant. Ad hæc honos ab imperatore defunctis habitus/ & exhortatio/ac præmiorum pollicitatio, erigebat. Paucos intra dies scala refecta est, & aduersus incendium tabulata, quibus scala substructa erat coriis crassioribus/amphimallisq; aceto maceratis intecta, atq; asseribus latera munita, interq; scalā ac pontem, in modum cateractæ intepos ita ianua,

quæ in tẽpore posset aperiri, claudiq; cõtra saxa, quæ superne deiecta, per scalam deuoluerent̃. Octauo die cum iterũ pducenda machina foret, hora diei tertia, dũ iam cibũ iussi cepissent milites, Ferdinandus his uerbis est adhortatus. Quod superioribus diebus impedimẽto fuit cõmilitones, id emẽdatũ satis est, ut ipsi uidetis. Qd reliquũ est, nõ nisi in uestra manu positum est. Neq; uero tantum in turri spem ponimus, quãq̃ in ea maximã, aliter nõ nisi qui per hãc ascẽsuri sunt, alloquerer. Sed ab omni parte urbs capi potest, cũ undiq; oppugnatur, dum cæteri scalas muris admouebunt, dũ portas/aliũ ue locum subruẽt, si illuc recurret hostis, minus negocii iis, qui in machinis sunt exhibebit̃: si aduersus hos uehemẽtius pugnabitur, facilior aliis ad ingrediendam urbẽ erit occasio. Sic uniuersi mutuo auxilio eritis, & forte qua minime speramꝰ, ut aliquãdo scimus euenisse, expugnatio incipiet. Raro eodẽ euentu res sequitur, ad quẽ cõsilia direximus. Ideo omnia in ipsa rerũ administratione sunt explorãda, ut siquid in quo fidebamus spem destituat, id cõpenset aliud, in quo minus fidebamus, ut uenator facit, qui dispositis per diuersa loca retibus, interdũ plus prædæ nanciscit̃ ubi minus opinabat̃, ubi magis sperabat, ibi aut minorẽ spe, aut nullam uenationem nactus. Vobis uero nunc minime ꝑcipites fossæ sunt, iam semiopplet æ superioribꝰ diebus, multisq; in locis põtibus stratæ, iam prope ad ipsos muros iter est. Vindicate ergo acceptam nuper turpitudinem, reddite hostibus uicem, ulciscimini socios, quos incendium/saxa/ruina extinxit. Docete nullo in genere pugnæ uos inferiores istis esse. Pauciores multo cũ essetis, nõ dolo adorti, nõ noctu, nõ magna belli arte, tãtũ hostiũ exercitũ, q uos adoriebat̃, sola uirtute supastis, nũc paucio res eorundẽ superare nequibitis? Hic uidebit̃ ille uester ardor, quẽ multis in certaminibus iã ostẽdistis, hic operam suam is nauabit, cui dux, cui nomẽ Hispanũ, cui laus, cui relligio, curæ erit. Non tanta res hic, quanta in acie nuper agebatur,

agitur:sed ob famã,ob uindictã socioꝝ,ob satisfactionẽ iracũdiæ prope dixerim maior alio bello ad expugnandum Setanillium uenimus infecto negocio recessimus. Nunc ad expugnandam Anticherã uenimus,quã o si qđ horret animus, & lingua uix audet fari,nõ expugnauerimus,quid ni ĩfecto negocio uicti non uictores discedemus? Auferte igiť tantũ dedecus a uobis/a patria/a me,& quod ꝑcipuũ esse debet, a nomine Christiano. Nã si nullo periculo/ac nullo sanguine nobis mors constaret, quid tandem meriti apud deũ cõpararemus? Itaq; quia nõnulli ex nostris periẽrũt,siue quis petiturus est,non est ꝙ deterreamini. Si enim isti in sua supstitione nixi,si cæteris in bellis homines mercede cõducti, propositis periculis non cohercentur, eo deformius erit uos tot aliis accedentibus causis deterreri. Vos uero, qui scalam ascensuri estis singillatim hortari habeo,a quibus maximus terror hosti est,& unde principiũ uictoriæ nasci debet, ne lapides obsint,ianua interposita obstat,ne incendium lędat,coriis/centonibus/asseribus prouisum est. Nunc uestrum est strennuitate/ac celeritate uti,ut cum nostra machina superet hostium turrim,uos eos pro turri pugnãtes superetis, facto in eã protinus impetu: ne illis uestra mora,& animũ addatis, & spacium detis ad tela in uos ingerenda. Tu Didace Ferdinandi Dechines cape hoc uexillum regiũ, quod tibi in manus trado,facitoq; ut memor sis hoc a me suspiciendũ esse,aut super hostilem turrim sublime/& uentilãte aura uibrãs, aut a turri eadẽ/ꝑno uertice suspẽsum, quoꝝ altero nihil speciosius nobis,altero nihil deformius accidere potest. Hac orõne habita oẽs ad munia sua diuisit,dispositisq; mox uniuersis,machina ꝓcessit,& cũ tp̃s affuit,deiecta cateracta,multos eoꝝ qui pro turri stabãt,ruina sua cõpressit, eodẽq; temporis pũcto,prorũpẽs flãmaꝝ e foramine ꝓcella,repleuerãt enĩ eadẽ materia turrĩ,in scalã ferẽ,nec uulgari igni/sed incẽdario agebaẽ, cui aqua resisti nõ põt. Is ignis coria/ac cætera madẽtia adeptus,

siue ipso humore aleret, siue repelleret, cũ horrisono strepitu in cęlũ quo sagittę mitti nequeãt, assidue ferebatur, cõuolues flãmeas pilas/humano capite maiores. Interea Didacus uix bene delapsa cateracta, inauratũ/longeq; refulgẽtem clypeũ sinistra praeferens, dextraq; uexillum sustinens, crepitãtibus toto corpore missilibus, in turrim primus desilit, uel fortior q̃ octauo die alii fuerãt, uel fęlicior. Hũc alii a tergo insequũt, strictisq; telis in reliquos inuadunt. Illi tum casu suoȝ, tum nostroȝ audacia territi, breui certamine aedito per ligneum põtem, qui turrim muro iungebat, nam lapideũ diruerant, propere delabuntur, eumq; ubi transiere, funibus suspensum soluũt, qui partim decidit, partim ad parietem turris hаerẽs pependit, ne uictores in muros, atq; inde in urbẽ possent descendere. Sic interclusis, nec hostẽ laedere, nec socioȝ multos, in angustum locum recipere dabat, etsi assidue succedebant. Caeteri qui sequebantur non cũ uiris, sed cum flãmis pugnabant, quas ꝑparato ad hunc casum aceto, cohibere nitebant. subinde coria/cilicia/ligna perfundentes. Videres alios cum uasis plenis ascendere, alios cũ inanibus descendere, alios implere, alios porrigere, ubiq; festinati, urgere, hortari uocibus clamoribusq;, ut fit in domoȝ incendio, cuncta misceri, caeteris prope ad tale spectaculum, euentumq; intentis. Nec hos, ii qui in muris erant magnopere infestabant, a nostris sagittariis prohibiti, adeo totus labor ad machinam erat, nec de urbe, sed de machina expugnanda res esse uidebatur, & qui obsidebant obsessi, & qui obsidebantur obsidere, & qui expugnabantur, expugnatores suos expugnare. Et iam nõnihil timebatur, ne durante incendio scala labefieret. Iam etiam qui in turrim euaserant, sibi metuebant, ne calore solutus fornix decideret, utiq; ruina pontis cõcussus/& multitudine grauis, eoȝ qui ascenderant, nescii nullum esse in muros a turri descensum, & reuerti per scalam flagitiosum sane existimabãt, & in eos undiq; ab oppidanis sagittabatur. Hoc unũ interim

praestabant,

præstabant, ne prope turrim in muris hostis cõsisteret, ut nõ tantopere socii ab accessu portæ arcerentur. Ne tamen clandestino aditu alimenta ignibus ferrentur impedire non poterãt. Imperator ob id anxius circuire muros, & hortari omnes, ut qua cuiq; proximũ esset, ad mœnia succederent, quo certamen a machina/turriq; aliquantum auerteretur. Sed cũ obequitat, animaduertit foramẽ quodam in imo muro, paululum supra solum, quo ex foramine, ad magnitudinẽ pene hominis capacẽ aquæ pluuiæ ex urbe profluere solerent. Percontatus ex quodam, qui in urbe diu fuerat diuersatus, fit rei certior. Ergo impigris uiris negocium dat, ut foramen refringant, ac subeãt: ipse in diuersum ab illo locum, quo hostẽ falleret, omnem transfert molem belli, & se de industria adhortatorem militum ostẽdit. Illi interim, patefacto latius muro subeunt, aliosq; furtim atq; alios admittunt, donec conflato ingenti globo, per urbem ad portam turris procurrunt, multos trucidant, fores refringũt, qui foris sunt, & ipsi adiuuãt. Sed undiq; concurrentibus oppidanis, acerrimum intra muros prælium oritur, & dum de possessione urbis certat̃, muri deseruntur ab illis, a nostris occupantur. Tandemq; reuulsis portarũ foribus, uictores Christiani infunduntur, atq; undiq; barbaros aggressi, in medio interimũt, domos diripiũt, easq; dominorũ sanguine aspergunt, nulli ex puberibus uita reseruata est, multi in templum, multi in arcem confugerũt. Sed multo magis præses arcis, q̃ deus præses templi implorantibus opẽ tulit. Nam & auidius nostri rapinæ gratia/ad tẽplũ properarunt, & locum illum magis consentaneũ, talibus uictimis existimauerunt. Natabat omne humano cruore pauimentum, & gemitu morientium templum mugiebat, & a morientibus/mortuisq; uestitus detrahebant̃. Multi nec opinantes domi sunt oppreßi: horum unus etiam texens, qui cũ audisset urbem expugnatam, non obserauit fores, non fugit, non etiam surrexit, sed tanq̃ fieri non posset, texere perseue-

rauit, atq; ita sedens, telam suam, anteq̃ detexta esset, sangui- ne suo tinxit. Qui uero in turri stabāt, ne expertes pdę essent, accepto fune sese demiserunt. Imperator quoq; simul atq; pa- tefactam portam uidit, cum prætoria cohorte, infestis signis intrauit, adhuc durāte prẹlio, cuius conspectu, siquid adhuc in oppidanis erat animi ad pugnandum cecidit, nonnulliq; dum uictorem fugiūt, ad pedes eius procumbentes uita do- nati sunt. Mulieres etiam cōplures cum paruulis liberis ac- currentes, q̃ uitæ suæ timerent, certis hominibus cōmendatę sunt, imperatūq; preconi, ut cum tumultus direptionis rese- disset, ediceret nullli mulieri uim afferri, quæ Christianā se fore polliceretur. Quæcunq; autem talis fuerit, daturum se operam, ne impudicam esse necesse esset. Sic stanti in media platea Ferdinādo, obuiā uenit Didacus Ferdinandi, scuto ita confosso/sagittisq; hirsuto/atq; ita lacerato, ut uix nouę plagę locus foret, longeq; grauiore pondere q̃ ab initio fuisset. Hic ultro porrigenti gratulabundam dextram imperatori, nomi- natimq; compellanti. Ego, inquit, imperator, imperii tui memor, turrim occupaui, hostem deieci, uexillū statui. Sed profecto mira res accidit, insessam hostibus turrim conscen- dimus, ea potiti descendere nequiuimus. Quod difficillimū factu putabamus, facile fecimus, quod autē facile ac pronū, ad id hæsimns, & interrupto, uelut in fluio, ponte, cursus ui- ctoriæ substitit. Verum ut hinc ex inopinato fortuna tibi ad uersata est, ita alia ex parte, præter opinionem propitia fuit, uolens omnem hanc uictoriæ laudē penes te unum esse. Cui respondēs imperator, equidem uictoriam hanc, ut decet nos sentire, refero deo acceptam, & secundū deum tibi, qui quā- tum abs te expectaui, abūde præstitisti. Ideoq; tuum præmiū suo in loco est. Direpta urbe caduceatorem ad eos, qui in arce sunt, mittit, habere illos in oculis exemplum, qualia ni se de dant passuri sint. Eisdem petentibus triginta dieq; inducias, & nisi intra eos, rex auxilia misisset, dedituros arcem spon-

dentibus, incolumi tamen libertate, ac fortunis. Non plus q̃ bis septem dierum induciæ impetratæ sunt: ad quam diẽ, cũ nihil auxilioꝝ ab rege summissum esset, arcem dediderunt, fortunasq; priuatas capere permissi sunt, facta etiã eis potestas eundi quo uellent, qui Granatam abiere, iis ducentoꝝ equitum præsidiũ, ad certũ locum deducẽdis prefecit. Siqui in Castellam mallent, iis non defuturam commodam conditionem promisit: atq; ita pars ad sinistram per medium equitum, qui deducturi erant, Granatã uersus abiit, pars in exercitu remansit, humane ab omnibus & benigne tractata. Antichera incepta obsideri, oppugnata, expugnataq;, & arx dedita, atq; omnia egregia facinora gesta sunt ab imperatore Martis die, ꝙ cum diem existimaret, Marti, hoc est bello dedicatum, non exactissima quidem ille, ac plane sapienti ratione, sed tamen ut rebus martiis excusata. Oppidũ a Christianis sacerdotibus expiatum est, & nouis incolis, qui modo Agarenam linguam nescirent, cum agro diuisum: datũq; negocium ut muri resarcirentur, qui multo magis intrinsecus quassati, ad assiduos bõbardaꝝ ictus, q̃ foris uisebantᷓ, sexto q̃ domo profectum est mẽse. Ibiq; certior fit de rebus Aragoniæ. Nam antea de morte Martini regis nunciũ acceperat, eãq; rẽ sedulo suppresserat, nequid aut hostibus spei, aut suis curæ iniiceret. Alfonsum quoq; filium post uictoriã de Granatensibus, quottidie litteris orantem, ut se in castra accerseret, iussit expectare prope diem aduẽtum patris, cum quo in Aragoniam iturus esset. Igitur ex nunciis intelligẽs res Aragoniæ, nisi eam propius accederet, nõ recte habituras, eo proficisci cõstituit: aduocatoq; proceꝝ consilio, in hæc uerba disseruit. Re bene ac feliciter gesta proceres, exacta iam æstate, appetit autumnus, ut quicquid ante hyemem agi posset, id non magni sane momenti esse censendũ sit. At maximi momenti est, curã in res Aragoniæ me intendere, meo pariter & publico nomine. Iam primũ plerosq; uestrum audisse reor,

auũculum meum Martinũ regem, diem suum obiisse, anno uertente, post mortem Martini filii, quem ego cũ classe uenturum ad hoc bellum, sicut uterq; promiserat, sperabam. Ex quo primum præsidio, deinde consobrino, tum auunculo priuatus sum, duobus regibus, nulli principũ nostra memoria secundis. Hoꝝ morte regnum Aragoniæ ad me, tanq̃ cęteris proximiorem, pertinet, ut semper a cõsultis uiris accepi. Sed id mea absentia ne ui occupetur summopere uerendum est, & ut ad me per ferẽ, non uia iudicioꝝ aut iuris, sed factionibus/potentia/armis, agitur. Q̃d si pro iustitia sua annitentes, qui litigant, tamen ægre obtinent quod postulant. Quid futurum de nõ annitente putandum est, inter tot cõpetitores? & in aliis litibus plerũq; satis est habere bonam causam, bonumq; iudicem: & in lite de regno contra improbitatem aduersariorum, male nobiscum agitur, si in sola & causæ/& iudicis bonitate spem ponimus. Armis ac potẽtia contra hostẽ armatum, potentemq; opus est. Itaq; siquid apud uos gratia mea ualet, quæso mihi uestro cõsilio uires huius belli aliqua ex parte illuc transferre liceat, ut populos ad recte iudicandum nostra authoritate inducamus. Cum præsertim hæc res non modo ad beneuolentiam mei, ad honoremq; iustitiæ spectet, sed etiam ad amplitudinem regni, ad gloriã Hispaniæ, ad incrementum relligionis. Etenim si alius, q̃ ego rex Aragonum creetur, inter quem ac regem Castellæ, ut memoria patrum scimus accidisse, discordia ex qua bella oriuntur, incidat. An speramus occupatos nos duplici Marte, ex utrisq; hostibus uictoriã reportaturos? Hoc ego, ne si occulta quidem fuerint odia, nedum si aperta, sperauerim futurum. Quid si non simultas/sed inuidia suberit? quæ nõnunq̃ magis ad nocendum ualet, q̃ ullus affectus: & odia conciliationẽ recipiũt, inuidia nullo pacto cõciliari potest, & hoc peius nocere solet, quo magis ex occulto grassat. Quid si metus, an aliquid est, quod maiores / aut crebriores causas habeat ad male cogitan-

dum. Castellæ regnum in omni Hispania maximum est: hoc cætera ne dicam oderunt, inuidentq;, certe metuunt, & ab eo sicut infirmiores quadrupedes / uolucresue a leone, aut ab aquila cauent. Nam rex Aragonũ & si præpotens est, ac maris, ut aiũt, dominus, tamen eius uires, multo minores fama sunt. Qd .n. Sardiniæ regnũ male pacatũ, ac prope nominis Catalani inimicum, adiuuaret Aragoniæ regem bella gerentem cum rege Castellæ. Quid Sicilia? quæ uix didicit iugum ferre alienigenaꝝ, quæq;, ut audio, iam nunc nõ satis quieta est. Omnis igitur uis, atq; omne robur regis illius residet in Hispania: quæ Hispania cum nostra nequaq̃ est cõparanda: exquo necesse est, humana imbecillitate metuat potentiorẽ. Ideoq; inter eos reges fere conuenit, ueluti conspiratos, & inter se ament, regem Castellæ uel destructum, uel diminutũ uellent. Quid si accedat auaritia, omnium uitioꝝ magistra, & parens? an si offulserit spes Aragoniæ regi aliquo portu oppidoue, regni Granatẽsis pro mercede potiẽdi, speratis fore, ut non inueniat causas, cur ab hoste contra nos stet in bello. Quid si hæc omnia, aut certe plura subsint, odium / inuidia metus / spes, quo tandem tempore, existimatis regnum hoc in nostram potestatem esse uenturum? Quod nostra ætate hoc incõmodi usu non uenit, propinquitas regum Aragoniæ cũ nostra domo, in causa fuit. Ea iam extincta, in pristinum discidium, primo quoq; tempore redibitur: ne autem redeatur, una ratione effici potest, ut hæc duo regna sanguine cohæreant, hoc est, ut ego rex illius regni declarer. Quod cõmodũ nimirũ tanto plus erit, q̃ fuit rege Martino / Ioanne / ac Petro, quanto ego coniunctior sum huic genti, q̃ illi fuerunt. Vnde consociatis uiribus utriusq; regni, nullo negocio barbarum perdomabimus: ut breui tẽpore duo regna alia, nostræ genti subsint, qd nunq̃ fando est cognitum, nec de reliquis quoq; duobus sit desperãdũ. Ita q; inprimis opto, & quo nihil mihi uidere est longius, omnis Hispania Christianis principibus

obtemperabit. Quare uestrum est probare sententiam meam, ac causæ fauere, quicunq; publicæ quidem amplitudinē, laudemq; & relligionis & patriæ amatis, priuatim uero dignitatem meam, potentiā, gloriam, iustitia & industria quęsitam, non sine aliqua ratione uestrorum commodorum, qui de me estis bene meriti, quos multo prolixius remunerare, ac magnificentius potero rex q̄ priuatus. Nullum enim ex oī mea licitate uberiorem fructum percipere me arbitrabor, q̄ dum iis, quibus debeo gratiam, & quidē cumulatissimā, referam. Hæc Ferdinandus: cæteri pro se quisq; approbare consilium & laudare. Tum Sancius Palentinus episcopus. Ego imperator adeo non aduersor sententiæ tuæ, ut nisi tu occupasses, istud ipse pro mea in te fide & beneuolentia, tibi consiliū daturus fuerim. Age igitur deo bene iuuante, regnum quod, ut ego quidem sentio, tuum est capesse. Castellanum multis ad te deferentibus; quia tuum non putasti, capessere ueritus es. Nam ut nulla quantauis occasione, ad præripiendū alterius regnum, debemus allici, ita nullo labore, nulloq; periculo ab stinēri a nostro asserendo. Nec quicq̄ abiectius est homine, qui paruo accedit animo ad uendicandum hereditarium regnum. Qd si quid ob id laboris/difficultatis/sumptus/periculi subeundum sit, non obtinenti certe contendisse turpe non erit, obtinenti autem eo gloriosius, q̄ pene sua industria cōparasse regnum iudicabitur. Et sane præstabilius est regem se facere, q̄ ab alio fieri, nec alteri fortunam suam, sed sibi debere, & cum paternum nominas regnum, nominare etiam regnum tuum, quod non per manus traditum sit, sed manu partum ac receptum. Quare si tuis uis esse similis, caue cōmittas, ut nullum tēpus interponas, quin regnum, quod & successione, & quod in rege primum duco, uirtute tuum est, ab iniustis heredibus, ac regnare indignis, eripias, & tibi quantum humana ratio ualet, asseras. Ad quod uires meas, quantulæcunq; sunt, meam operam/ sedulitatem/ studium/ indu-

ſtriam / officium polliceor, ac defero. Deniq; nunq̃ te ab iſto propoſito, dum de iure iudicatum ſit, reuocare tẽtabo. Huius orationem aliis maiorem imodum laudantibus, & ſe ad ſimilia præſtanda, ſingulis pollicentibus, magis confirmatus Ferdinandus, diſceſſum in diem tertium edicit. Quo die cum iam milites præſidio urbis impoſuiſſet, una cum armorum cibariorumq; copia, plenus gaudii ob uictoriam, ac ſpei ob futurum regnum ex Antichera receſſit, tertiiſq; caſtris, cum parte copiarum Iſpalim/domumq; peruenit, cum quibus copiis propius Aragoniam iret, cæteras in ſua domicilia redire iuſſit. Quæ autem poſthac conſecuta ſunt, ne ſubnectamus facit, ꝙ multa, ut tempore priora ſunt, ſic ordine prętertẽda, quæ hactenus non attigimus, ne ſeriem reꝝ cohærentiũ, quę eodem in loco geſtæ ſunt, interrũperemus, duo quodãmodo hiſtoriaꝝ corpora confundentes, idq; ſæpius, ſi ſuis quæq; tẽporibus acta redderentur. Nunc peractis illius Hiſpaniæ geſtis, ad alterius Hiſpaniæ narrationem animũ conuertimus, & de Granata per Caſtellam, uelut pedibus in Aragoniam, Cataloniamq; trãſimus, nouam materiam principiũq; ſumpturi, non repetito temporis curſu, ſupra hunc ipſum, de quo nunc ſcriptum eſt annum, ſed annum nõ eiuſdem nominis. Quippe is de quo proxime locuti ſumus, eſt poſt milleſimũ quadringenteſimum, ab ortu domini decimus, a quo uero nunc ordiemur nonus.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIAE LIBER SECVNDVS.

HOC ANNO MARTINVS Siciliæ rex, Martini Aragoniæ regis filius, apud Calarim/post ingẽtem de Sardis uictoriam, receptaq; complura oppida, paucis diebus febri extinguit. Febri nõ cõtracta ex æstiuo tpe, quo in omni Sardinia graue cœlum est, quia nondũ media æstas erat: non aquarũ noxio halitu, quia Calaris a stagnis, quæ multa sunt in ea insula, nõ admodũ infestatur: non ex intẽperie cœli/aut contagione, quia nemo suorũ ægrotauit. Quo magis inopinata mors eius tũ sibi tũ sociis fuit, eoq; luctuosior, utiq; in illo & uirtutis flore & ætatis. Tertium enim & tricesimum annũ agebat, æqualis Ferdinando, aut anno maior, infœlici quodã omine, siquid omnia sunt, ante patrem factus rex, quasi ante patrem uita defuncturus. Nec magis nomine suo lugendus, q̃ patris, cui unicus erat iã senescenti: neq; tam ætate, unum nanq; & quinquaginta annos natus erat, q̃ habitu corporis, obesi nimiũ ac præpinguis, & ueterno grauescentis. Accedebat his & ætatis & corporis incõmodis quaterna, malum in primis gaudio/lætitiaq; curandũ. Sic affecto nũcius de morte filii affertur, ex quo quantus patrem mœror/dolorq;, quanta itẽ perturbatio populos puaserit, sibi quisq; natura & experimento duce, subiicere potest. Omniũ tñ cogitatio, ac sermo erat, quis nam regi futurus heres destinaret. At ii qui apud regem amplissimi erant, partim illius beneuolẽtia, partim ut suę ipsorũ potẽtiæ cõsulerẽt, quo tales apud filiũ, quales apud patrẽ forẽt, & forsitã tutores relinquerent, nõ ita multo post exequias, suadent ut primo quoq; tpe capiat uxorẽ. Nã olim iã regina decesserat, quæ fuerat comes Iuriæ, cõsulẽdũ enim

regno, consulendū regio generi, consulendū etiā reliquę ætati, quam cū uxore/liberisq; traduceret iocūdiorem. Rex autē, etsi multis rationibus aduersabatᷓ, ꝙ senescens, ꝙ inutili corpore, ꝙ ægrotus esset, tamen ut potissimum obiiciebat, non esse opus coniugio, cum nepotē haberet Federicū iā infantiæ annos egressum, qui maturior ad successionem, q̄ qui postea nascerentᷓ, foret, qui sibi non alio/q̄ filii loco esset. Sed cū illi pferrent filiū nepoti, legitimū illegitimo, plures uni, certum in multis liberis, q̄ incertū in uno, tandem acquieuit, nec prę cepit, ut ab aliis uxor pspiceretᷓ sibi, sed ipse per se, inter duas adulescētulas, quæ sub uxore domi creuerāt, aliquādiu hęsitauit, ambas forma insignes, & summo loco natas. Ceciliam Iacobi comitis Vrgellensis sororem, & Margaritam neptem Ioannis comitis Pratensis. Nam Petrus pater mortē obierat. Sed ut erat prudentissimus rex, si cepisset uxorem Ceciliam, uidit fore, ut frater illius, se uiuo quidem regem agere uellet, ita animo regnum conceperat, mortuo autem, per fas perq; nefas ad se populos contraheret. Præterea nequid in auum, nepotemq; machinaretur. His rationibus uel solis/uel summis adductus, Margaritam præeligendam putauit, non sola formæ præstantia, ut quidam nimis iuuenili animo, & quasi amatorio, opinantur, nec ut simulatum est, ꝙ medici magis hāc ad cōceptus idoneā iudicarent. Vix mensis a nuptiaꝝ die intercesserat, cū legati ab rege Ludouico uenerūt. Ludouicū &si nonnulli regē fuisse negāt, tn̄ regem appellabo, qa multi fuisse regē affirmant, cū quibus, q̄ cū illis excusatius/atq; humanius est peccare, nescientem ab utra parte peccetur. Hi legati ab rege Francię quoq; uenisse dicūtur, quo maior legationi adesset autoritas. Eorū primus fuit episcopus Conseraneum, qui orationem habuit, illa tēpestate inter suos omnis iuris diuini humaniq; consultissimus, deniq; eloquentissimus. Nam ita constat inter eos qui affuerunt, nullum se litterate loquentem, eloquentiorē, nec ante nec postea audisse.

Quam tamen orationem, nemo eorum qui laudant, memoria tenet ad uerbũ. Sed sententias aliquas, & præcipue capita, quę cõmõdius in oratione regis, ne bis dicantur, a me ponentur. Hic cum cerneret regẽ subinde orationi suę, ut putabat idormientem, ut oculis cõniuentibus, capiteq; demisso sterteret, intersistebat. Rex contra, cognoscens cur interquiesceret, iubebat eum pergere, non enim se dormire, & si clausis oculis sterteret, aut si corpus præ morbo dormiret, non tamen dormire animum, atq; hoc sæpius facienti, inquit, an tuæ orationi indormierim, an inuigilauerim, & ex mea responsione intelligas licet. Itaq; ubi loquendi finem fecit episcopus, quinq; ait, capita continet tua oratio, quorum singulis, eodem ordine respondebo. Primũ q᷑ me salutasti uerbis Ludouici regis tui, mihi affinis, agnosco egregiam erga me illius beneuolentiã, quod profecto mutuum fit, nec minus eum mihi fateor esse cordi, propter sua in me officia, fidem, amorem, q̃ propter affinitatem. Qd᷑ autem secundo loco nunciandam mihi duxit uictoriam suam, qua potitus est aduersus Ladislaum, in hoc quoq; fecit amice, cum sciret me non mediocrem de suis prosperis uoluptatẽ esse capturum, quam & illi & mihi propriã, perpetuamq; opto. Nec minus in eo, quod tertium fuit, amorem suum erga nos declarauit, q᷑ quemadmodũ me uictoria sua gauisurum sperauit, ita se meam cladem dolere ostendit, misso ad me sapientissimo uiro, qui consolaretur, quæ profecto consolatio talis est, ut quemuis paternum mœrorem mitigare posset, qui modo tantus non esset, quantus hic meus, qui filium & uirum & unicum, & regem, & cum omni uirtute, tum in patrem caritate præditum, & orbum liberis amisi. Vtcũq; tamẽ & miseratio amici grata est, & consolatio sapientis nõnihil molestiæ leuauit. Precariq; habeo cęlestẽ regẽ, ut regẽ amicũ hoc uulnus, quo ego saucius cõfectusq; sum, nõ sinat experiri. Nã qd᷑ quarto loco posuisti, lõga orõne executus, successionem si sine liberis decessero, ad uxorem eius filiũue

pertinere. Istud uero mihi non constat: tu quoq; uelut in dubia re, multa uerba fecisti. Ideoq; non est, ut accipiam puerũ, ac matrem eius, sicut postulasti, cum & ipse uerbis euangelicis respondere possim, Quod iustum fuerit dabo uobis. Ais ideo mihi accersendũ Ludouicum puerum, ut iam nunc in nostra regia, & inter populos uelut futurus rex, assuescat, percepturus mores/linguam/discrimina personarũ/ingenia regionum, ne postea cum res poscet, rudis ad gubernacula regni accedat. Hoc ego multis de causis, ne agam deducor. Primũ quia huiusmodi praeiudicio, non faciam iniuriam aliis, qui uobis in successionis iure non cedunt. Si enim uobis acquiescam, quid aliud/q̃ uobiscũ ius hoc facere pronunciẽ? Deinde siquis alius in iure succedendi, aut sit, aut fiat, aut nascatur, potior uobis, qui tandem honor istum puerum consequetur? quem a nobis honoratũ multis, si ab adita/atq; administrata regni possessione dimittatur, & uelut expellatur? Non enim deest, qui se potiorem uobis putet: non deest, qui fieri possit: non deest mihi spes suscipiendae sobolis: confidoq; clementiae dei, q̃ sicut afflixit me, faciens de patre orbum, ita uulneri meo medicabitur, de orbo faciẽs patrem, ex hac dilectissima mihi coniuge (assidebat enim ei regina) & certe uterq;, quãtum in nobis est, enitemur ut parentes simus. Ad quod uerbum, cum ambo surriserunt, tum uero caeteri arriserunt. Medici quoq; spem faciunt, qui aiunt facilius ex homine prouectioris aetatis/ac puella, q̃ ex utroq; adulescente, filios gigni. Et nihilominus qđ gaudiũ oculorũ huius/meorũq; erit, si in hac auiditate, atq; in hac spe tollẽdae ꝓlis, uidemus domi uersari alienum puerum, quasi nostri uersari regni, idest nostrae orbitatis heredem, haud dubie infaustum omen, & acerbum augurium. In quo non parum miror affinem meum, eiusq; subtequito prudentiam, qui sub ipsis pene nuptiarũ auspiciis de successore meo agendum putauit, nec de successore tantũ, sed de adoptiuo, quasi nec duxissem uxorem, nec uellem ducere, aut

cere, aut ex ducta liberos (quod omen deus auertat) nō essem sublaturus. Quod tamen si nō continget, alienusq; mihi successurus est heres, quid mea magis refert, aut quid prius, antiquiusue debet uideri, q̄ prospicere regem proceribus, ac populis meis, exquo iustum imperium, firmum præsidium, perpetuam pacem nanciscantur. Proceribus inq̄ meis/ ac populis, quoꝝ sanguine partim in Sicilia, partim in Sardinia recipiēda, ego & filii usi sumus. Quoꝝ pleriq;, aut liberos aut parentes/aut fratres/aut alio modo propinquos desyderant, pro domus meæ amplitudine amissos. Neq; enim minus regium puto, populos suos, & p̄sertim de principe optime meritos, post obitum suum, recte gubernandos curare, q̄ uiuentem recte gubernare. Exquo testificatum relinquā apud oēs iudicium meum, ut si domesticus mihi heres nō fuerit, ii ad quos pertinebit, sequantur meam defuncti uel rationem uel autoritatem. Neq; uero, quod ultimo loco posuisti, abnuo uestram postulationē, ut permittam causam, de successione, iam nunc quoq; agitari. Non enim ita delicato animo, ac parum forti sum in obeunda morte, ut de successore meo disputari, etiam tā recenter a nuptiis, pati æquis auribus nequeā. Filius meus facit, ut hæc pati possim, & mortem non multo plus timeā, causa mea q̄ optem. Nihilq; est quod magis uitā meam oblectet, q̄ futuræ prolis solatia, siue mas siue fœmina futura est. Nam ut tu uis, qđ facile passus sum te dicere, in paterno regno, si mas filius defecerit, fœmina potest succedere, & quidem ante omnes mares, qui regem coniunctissimo gradu non attingant. Idq; tu ita præsenti constantiq; animo affirmasti, ut præsentius atq; constātius affirmasse uiderim neminem. Siquidē de fortunis omnibus, atq; capite uis dimicare. Siquis naturali iure, uel scripto demonstret, hoc introductum in Aragoniam esse, fœminā in regnum non posse succedere: istam ego te sponsionem facere non sinam, militaribus magnis uiris decoram, q̄ litteratis, ne dicam, pontifici-

bus. Placet itaq; in cõmune referri ad consultos de iure cõpetitorum, quid nam de successione regni mei, diuinum ius humanumq; decernat. Ipse quoq;, dum per occupationes licebit, præsidebo huic causæ. Multo enim præstat me uiuo sospiteq; ac disceptatore discuti litẽ iudiciis ac uerbis, q̃ me uel defuncto/uel morbo/ætateq; affecto, ui & armis. Hæc locuto rege discessum est. Mox cum in cubiculũ rex introisset, multusq; de his rebus, ab iis, qui circumsistebant dum sermo haberetur. Vtinam inquit Guilhelmus Moncada rex ex te prolem siue marem/siue fœminam primo quoq; tempore uideamus, quæ & uiuenti patri, ac diu sit iocunditati, & defuncto succedat. Cæterum si(quod absit) aliter deo cordi sit, non uideo quin Ludouicus puer, in succedendo primas habeat partes, qui nepos sit ex filia regis Ioannis fratris tui: hoc est quin ipsa Iolans eius mater, regnum quod fuit patris assequatur. Non uereor enim loqui de iure competitorum apud te, non tanq̃ regem, sed tanq̃ disceptatorẽ ac iudicẽ, ut te ipse fecisti. Nam qui debẽt regis esse potius heredes q̃ liberi? Atqui filia ex liberis est, & cum sola fuerit, locum liberoꝶ implet. Hæc nisi tu frater extitisses, regnum paternum adipisci debebat, quod siquid sexus impedimento est, etsi nihil hoc impedire uolũt, en filium pro se tibi nobisq; offert, ex matre catalanũ, cui ius suum hereditarium cedit. Atq; dicenti, pleriq; qui intermisso strepitu colloquendi, silentium tenuerant, assentiebantur. Tum Bernardus Centellia. Immo uero iustius multo debetur successio Iacobo Comiti Vrgellensi. Nam ista fœmina cum alleget nobis puerum, plane fatetur ad se regnũ peruenire non posse, eadem ratione, qua nec patris potuit esse heres, cum sola superstes extitisset. Quod ergo ius ipsa nõ habet, id profecto alteri tradere non potest. Itaq; exclusis fœminis, inter mares est disquirendum, quis regi sit proximus: is sine cõtrouersia erit Comes Vrgellensis, cuius pater, qui proxime est mortuus, eodem auo, quo tu progenitus es patre Io-

anne, qui successurus Alfōso regi erat, nisi Petrus pater tuus maior natu fuisset. Nunc (quod tamen deus non sinat) deficiente Petri sanguine, ad fratrem seu fratris liberos redeat regnum, sicut ad te rediit paternum regnum, fratre defuncto. Qd siquid momēti habet fœmineus sexus, adest uxor Comitis, filia patris tui, uel patri successura uel fratri, quę certe tibi coniunctior est, q̄ fratris filia. Itaq; quod sexus adimit, id ex uiro, cui & ipsi ius est, in successione supplebitur, atq; ita ambo coniuges, mutuo auxilio innixi, iustitiā omnem hereditatis implebunt. Tū Bernardus Villalicus. Recte, inquit, Bernardus Centellia locutus esset, si in eodē pares non haberet, atq; ut ego sentio, supiores. Nā si placet ad priores patrū redire, certe prior est Alfonsus dux Gādiæ, & frater eius prosocer tuus rex, Comes Pratēsis, patre Petro, auo Ioanne rege, qui fuit proauus tuus, patruo Alfonso, auo tuo. Ita eodem te illi contingunt gradu, quo tu Comitē Vrgellensem: sed tanto uenerabiliores q̄ ille, quāto propius accedūt ad tuos maiores, tantoq; digniores qui succedāt, quanto proximiores iis regibus sunt, unde quasi ex fōte regni origo emanauit. Eo quidē magis ꝙ hi succedent Ioanni auo, ille uero Alfonso proauo. Nam ꝙ ais de uxore, tantum tibi respondeo, eam non modo ex non regina, sed etiam ex nondū uxore genitā esse. Sybillā enim qualis anteq̄ regina fuerit omnes scimus. Feret aūt hęc rex me dicētem, uel quia, ut inqt Bernardus Cētellia, in hac causa iudex est, uel qa loquor ea, quæ grata debēt esse nostræ reginæ, cum ob alia, tum uero ob hoc ꝙ ago causam aui sui, uel fratris aui. Hæc dicenti Villalico, nemo audientiū nec assensus est, nec cōtradixit. Tū rex, equidē inquit, si locus hic iudicandi est, iudicarē aliquid inter hos, quorū causas egistis. Sed quid attinet de his pronunciare, cum sit adhuc alius cōpetitor, qui uereor ne istos omnes excludat, Ferdinandus infans Castellæ, natus ex Helianore mea sorore, non dico natu maiore, q̄ hæc est ex Sybilla nata, sed ex eadē matre, qua ego

sum, genita. Dux autem Gādiæ, & prosocer meus, ac Vrgelli Comes, mares illi quidem sunt, sed eos in eadem pono cōditione, qua fœminas. Nemo enim sic in regno, aut ulla in hereditate succedit, q̄ de progenie sit illius, a quo primum hereditas profecta est. Nam hoc modo ad eos deferretur hereditas regni, qui ex uetustis priscisq; regibus oriundi sunt: sed non ita est. Verum sicut intercisa fontis uena, atq; alio deriuata, totus prioris cursus alueus aqua priuatur, ita tota progenies eius, qui semel a successione paterni fontis exclusus est in perpetuum exarescit, nec nisi aliquo flexu redeuntem e latere aquam recipere potest: hoc est, dum cursus iterum interruptus, in proximum canalem deriuatur. Id fit dum rex, aut quicunq; rerum dominus sine liberis decedit, eius regnū ac bona lege naturæ ad proximum queq; defertur. Nam cū res sint ultimi domini, non autem superiorum, qui suum ius in alterum transmiserunt: nimirum ut quisq; maxime coniunctus huic erit, ita plurimum iuris in succedendo sibi uendicabit. Quod cum ita sit, non quis proximus sit superioribus regibus Alfonso, Petro, Ioanni querendum est, sed quis mihi, cuius regnum est, & in cuius alueo postremus defluit regni riuus. Proximior autem mihi nemo est ea, quæ ex eisdē parentibus genita est, & eius filius præponendus est mihi fratris mei nepoti, cæterisq; qui me longiore propinquitate contingunt. Nam, quod dicitur, fœminas non succedere, id intelligitur, quando & mares proximi sunt. Dux autem Gādiæ, & Comes Vrgelli, tot a me gradibus remoti, non sunt mihi proximi. Et Iolante fratris filia, ac Isabella sorore, Helianor est mihi proximior. Ego illud uobis affirmare possum, nullum eorum, quem cupitis, regē magis ex usu regni fore, q̄ Ferdinandum: sed uos studia partium trahunt. Quid autē conducibile uobis sit, non peruidetis. Habetis igitur testificatum iudicium meum, siquid forte de me aliud factum sit, prius q̄ res disponantur. Verum magis q̄ pro ualitudine cor-

poris, hodie & audiendo, & loquendo laboraui. Et hoc quidẽ grauissimi ac sincerissimi regis testimonium fuit, quod non modo per urbem Barcellonam, in cuius suburbano prædio hæc gesta sunt, sed per omnes nationes, eius prouincias demanauit, magnamq; Ferdinando autoritatem comparauit. Cæterum rex & si hæc & sentiebat & dixerat, tamen omni diligentia/cura/autoritate/gratia/precibus/pollicitationibus, nepoti suo studebat. Nam delectis iudicibus, per omne cognoscẽdæ causæ tempus nihil reliquit, quin ius successionis Fęderici esse declararetur, & eo quottidie impensius, ꝙ assidue magis ac magis liberos se gignere posse desperabat. Sunt enim qui dicant, nullo pacto, nec medicorum arte, nec multifariis machinis, potuisse eum uel cõcumbere cum muliere, uel puellæ uirginitatem demere: licet mater aliæq; nonnullæ fœminæ uelut ministræ puellæ adessent, licet uiri quoq; aliquot auxilio regi essent, qui uentre quasi appensum per fascias a lacunari pendentes, quibus tumor proni uentris cohiberetur, demitterent eum sensim in gremium puellæ, ac sustinerent. Sed hæc uerecundius forsitan in silentio reponuntur. Commendabat igitur Fędericum memoria patris, studium aui: sed hæc omnia uitium natalium apud iudices corrumpebat. Ideoq; longe fauorabiliores erant Ludouicus & Comes Vrgelli. Illum cõmendabat nomẽ patris, amicitiaq; cũ rege Aragonum, & mutua hospitia utriusq; gentis. Ad hæc respectus matris, quę proximi regis filia in oculis, & consuetudine uirorum mulierumq; Cataloniæ, adoleuerat, auia cum regina Iolans, quæ præsens modo ueteres amicos, pro filia, pro nepote, modo ueteres amicos cliẽtesq; mariti obsecrabat, ut memores essent defuncti regis beneficiorum. Hunc gratiosum faciebat, ꝙ ex uirili stirpe regiæ domus, ꝙ iuuenis, ꝙ eximia specie corporis, ꝙ præsens ipse non pro alio, sed pro sese singulos prænsabat, orabat, donis promissisq; implebat. Itaq; apud iudices, non minus ambitione

q̃ disceptatione agebatur. Quod Ferdinandus ubi per suos comperit, legatos ad regem mittit, orans ne permitteret in iudicio suffragiis potius, q̃ legibus agi. Rex illum recte dicere, & æqua postulare, respondit, seq; daturum operam, ut res ordine irent. Verum hoc præstare non poterat, quia ipse inprimis eo uitio laborabat, si uitium appellandum est, & non pietas, pro unica spe familiæ suæ anniti, ut nepos in regno succederet. Qui postq̃ animaduertit nihil sibi spei fore in iudicio, nam hoc ei iudices cõfitebantur, iussit illos extrahere tempus, nec quicq̃ de iure competitorum palam facere, donec ipse alia ratione mẽtes populoꝝ cõciliaret. Alfõso rege p̃sidẽte, lata lex fuerat, nequis illegitimus in regno succederet, ita nunc se præsidente, per populos præsentes, quibus idem liceat, quod superioribus exceptionem unius obtinere, non ui aut imperio aut autoritate, sed cum miserabili aspectu, utpote collocato ad gremium orbi regis populo, tũ summissa oratione, darent hoc senectuti suæ, darent orbitati, darent precibus ac lachrymis, sinerent se cum hac lætitia diem suum obire, ꝙ relinquat nepotem heredem, ne exulceretur hoc quoq; dolore altero uulnere, quo non minus affligetur, q̃ ex illo ꝙ filium perdidit. Illo enim amisisse filium, hoc amissurum esse regnum: darent meritis suis, qui Siculum regnum Aragonico adiecisset, darent meritis filii, qui Sardiniam amissam Cataloniæ, non parua ex parte restituisset, darent unico duorum regum filio. Iuuenis, qui mortuus est, senis, qui nisi impetrat, cito comes illi futurus sit. Non enim præponi illegitimum legitimis se postulare, sed eum pro legitimo esse. Qui cum alii nulli potiores sint, nulli iniuriam facturns est, neq; plane esse illegitimum ex patre celibe, ac matre innupta genitum. Hoc si in priuatis semper ualuit, multo magis debere ualere in regibus, quos sola contentos uxore esse, uix postulandum est, & in bellis aut longinquis regionibus agentes, ut uxores habeant, fieri non po-

test: neq exclusos a successione fuisse filios ancillarum Iacob, neq eandem causam Salomoni obstitisse, quominus ad regnum tolleretur, cum tamen non modo non solus, qualis Fędericus, sed ne primus quidem ex Dauid liberis esset, & alia plurima omnibus ex gentibus, huius generis exempla. Atq quo facilius honestiusq peruinceret, ut est ingeniosa caritas, uidit operępretium fore, natales nepotis emendari per summum pontificem. Neq enim id difficile factu, & hoc effecto non ausuros, etiam siqui minus uellent, populos aduersari regi roganti pro eo, qui iam illegitimus non esset. Erat autem summus apud eos pontifex, affinis pueri, matrisq consanguineus, Petrus de Luna, nomine Benedictus. Ad hunc rex Dertusæ agentem scribit, rogans ut Barcellonam, captato tempore, quasi per causam alterius negocii, ne res patefieret, se conferret. Interea Comes Vrgelensis e diuerso non minus & ipse laborabat, uel ob hoc sollicitior q̃ rex, ꝙ ille alteri, hic sibi consultum uolebat. Et cum Cataloniam iam suarum partium existimaret, ꝙ in ea natales/domum/potẽtiam/clientelas suas ac patris auiq haberet. Valentiam quoq multis officiis/largitionibus/studiis deuinctã sibi reddidisset, ut uix constaret, ab utris magis ob seruaretur, Villaraguti s, atq Centelliis, quæ sunt duæ illic summę atq diuersæ inter se factiones. Tamen nihil actũ esse cẽsuit, nisi idem in Aragonia, ubi caput rerum est, effecisset. Sunt aũt in Aragonia nomina factionũ, Luna, & Vrrea: Lunam iam sibi cõciliauerat, ascito sibi Antonio Luna, qui tũc principatũ factionis obtinebat. Diuersam uero factionẽ non modo ob odia partiũ infensam habebat, sed etiã quia studeret Ludouico cõpetitori in regno, authore ac duce Garsia Heredia archiepõ Cæsaraugustano. Erat enim is beneficiarius domus Frãcię, hoc ꝑfecto pessimũ ẽ in petitione regni, ꝙ nemo iuri, oẽs amicitię fauẽt, secũdũ hũc ꝓpinquo eius Egidio Roizę, Aragonię gubernatore: cui9 fili9 Ioãnes ĩ Herediã fa-

miliam fuerat adoptatus. Ex quo fauor Ludouici ꝑpter summos magistratus in Aragonia plus pollebat. Hos Comes ubi blandiciis promissisq; pellicere se posse desperauit, excogitauit quo modo illorum diminueret potẽtiam, suoq; adaugeret, simul se dominum causæ constitueret. Postulat ab rege ut in Aragoniam gubernator delegetur, qui magistratus soli regis primigenio tribui solet: contendit cum alia quędam esse ex usu prouinciæ, tum uero illud ex usu regii fisci, si rationes iam compluribus annis repetantur reꝝ administratarum. Rex & si nihil minus uolebat, q̃ Aragoniam uelut arcem regnorum, ab hoc regnum affectante occupari, & quasi eum adoptasset hoc magistratu, exire famã, simulq; sine causa sincerissimum ac prudentissimũ uirum a magistratu amouere: tamen admonito Comiti, caueret quid ageret, postulata concessit, neq; id magnopere inuitus, tũ sperans illo absente, cõmodius cum papa confectum iri negocium nepotis, tum uolens conciliari maiora in Aragonia homini odia, quo minus temeritas prospera esset. Dat itaq; ad gubernatorem atq; archiepiscopum clandestinas litteras, ut aduersus Comitem iure suo utantur, nullam tamen de litteris ipsis, ut saluus sit pudor regiæ sinceritatis, mentionem habeant. Comes diuulgato rumore, se iam pro indubitato haberi successore ab rege cum magistratum, qui soli primigenio regis indulgeatur, sibi indultus sit, cum magno apparatu Cęsaraugustam uenit, stipatus omni factione Lunensi, poscitq; se admitti in possessionem. Ei gubernator prætorq;, quem iustitiam uocant, atq; archiepiscopus, cum cæteris suæ factionis intercedunt, negantq; illi ex lege præsidem licere esse, nec regem uelle reuocare legem, quam non possit, sed impudicitiæ Comitis non ausum refragari, ne hominem odisse diceretur, ita tamen id concessisse, quatenus ratum lege esset, ac populi admitterent, nunc nec legem admittere, nec populos. Hic multa altercatio, mox seditio, dehinc res

ad manum uocatur, quottidieq; leuia prælia prope ciuilia conſeruntur. Ex quo ſunt qui dicant, a quo homine primum excitatum eſt, & iis regionibus bellum inteſtinū, in eius domo ſubuertēda, tandem eſſe reſtinctum. Pauculis diebus ſuperuenit Ioannes Ferrādis auxilio patri auūculo, partibuſq; cum magna armatorum manu: urbemq; ingreſſus, ante pugnam cōmiſſam, Comitem e foro domum fugat, dumq; expugnare domum aggreditur, ille per poſticum, quod ad flumen fert, cum cæteris abiit. Sunt qui habitu diſſimulato, ac ſine comite, nec equo ſed pedibus fugiſſe dicāt, quod falſum eſſe compertum habeo. Illud quoq; non minus falſo dici, ab rege præceptum illis litteris, ut Comitem interficiendum curarent, quod non modo abhorret a uero, ſed etiam a regis ingenio mitiſſimi ac iuſtiſſimi, & qui ſæpe dixerit, nolle ſe regni ius auferre ei cuius foret, nec ſi cētum alia ſibi regna adeptū iri exiſtimaret, meminiſſe ſe Chriſtianum eſſe, cuius æternū regnum foret, ſi recte egiſſet: rurſuſq; æternum ſupplicium, ſi praue, ſi cito relicturus eſſet hoc regnum, petituruſq; illud, cur inſolito ſcelere cōmacularet manus, pro alio quem uellet heredem, cum ne pro ſe quidem commaculaturus eſſet. Regnum ſibi eripi non poſſe, poſt ſua fata, eius fore cui deus deſtinaſſet: prophetare tamen audere, qui non uia iuris, ſed factionibus/doliſq; regnum affectaret, eum ad regnum nō eſſe peruenturum, Comitem ſignificans, hæc reſpondit iis, qui ſuadebant: non enim deerant, qui ſuaderent ut Comitem tolleret. Ille ex Cæſarauguſta fugatus/Aragoniaq;, in Cataloniā Ballegerium domum ſuam ſeſe receperat, non reuerſus Barcellonam, ſiue ob euētus indignationem/ pudoremq;, ſiue q; uitaret urbē nōnihil peſtilentē, quam rex quoq; deuitauerat. Primum habitans in p̄dio ſuo, cui nomen Pulcher Aſpectus de quo ſupra dixi, deinde in habitaculis monaſterii in Valle Dōzellę, nō p̄cul a muris, ſiue ne intereſſet pōpę legitimationis Fęderici. Nā & ab iis qui cū papa Barcellonæ erāt, ſuſur-

rabatur, & Siculorum legati præ se ferebant, qui omnibus precibus obsecrātes regem, ut eis regem præficeret Fędericū, ex siculo rege, & de siculis optime merito, & ex matre sicula, & in insula ipsa genitū confessionem ab eo expræsserant uoluntatis, qua erat auus in nepotem, siue ut uitaret suspitionē sceleris, quod ab eo per uxorem, & matrē credit admissum. Referam non omnibus rem notam, nec passim diuulgatam, ob Comitis ut creditur, tanq̄ futuri regis uel metum uel gratiam. Sed tamen inter domesticos, a quibus ego accępi uiris bonis & grauibus agitatā, & ꝓpe compertā: dicit Comes pro deplorata, habuisse spem suam, si legitimatio fieret per summum pontificem, deinde per Aragonenses, exceptio unius Fęderici in lege, quæ est contra illegitimos lata. Ad qđ ipsum quasi de publico consensu uenisse gubernatorem, proxime audierat. Omnium enim rerum certior quottidie fiebat per uxorem & matrem, quæ per causam propinquitatis, ne pedē quidem, ab regina discedebant: quam etiam studiosam causę Comitis reddiderant, & ab ea Centelliam familiā unde ipsa materno genere erat, conciliatam habebant. Hæ mulieres die Iouis, ante diem dominicum, solēnibus legitimationis destinatum, quæ erant futuræ kalendæ Iunii, uesperi dicuntur, anserem saginatum, quem opipare cōcinnarant assum regiis ministris porrexisse, per speciem demerendæ reginæ, ut regē & adipibus/& quartana torpidum, ad Venerē procreationis gratia excitarēt. De quo ansere ubi comedit rex, statim uehementi dolore stomachi conflictari cœpit, ac lamētari, moxq; ardētissima febri insecuta, signaq; & maculæ quædam in defuncti corpore (secundo autem die defunctus est) apparuerunt. Quanquam potuerunt esse signa pestilentiæ. Nam quod dubium est in tanta re, id ego nolo fieri mea asseueratione certum. Omnes enim fere ex eadem domo, post regē uel peste uel febri extincti sunt, quales etiam plurimi ex ciuitate. Potest & id in causa regis fuisse, non malitia, sed sim-

plicitas mulierum atq; stultitia, quæ quottidie citra medicorum conscientiam, cibariis ad Venerem, q̃ ad salutem aptioribus inferciebant uirum, unguentisq; oblinebant. Siquidẽ defuncto rege & domo, ut fit, a fœminis subito derelicta, est inuenta cellula his cibariis/unguentisq; differta. Vtcunq; res administrata sit, certe Comes in morte regis, præter cætera, hãc spem secutus dicitur, q; gubernatoris munus inuitis inimicis administrare posset, cum id per legem defuncto rege non prohiberetur: aut saltem impunius archiepiscopum cęterosq; de medio tollere, ut nihil sibi posthac superesset impedimenti. Cui rei euentus ipse testimonium dedit. Vt autem ad rem redeam, ubi totam illam noctem rex per æstus/atq; cruciatus insomnem duxisset, cũ illuxit legati Barcellonæ / multiq; proceres lectulum circũsteterunt, multi mortiferam sentientes, & inter se consusurrantes, sed in horas magis ac magis ad extrema uitæ spiritus properare uidebatur. Cum interea mater Comitis atq; uxor regem adeũt, rogantq; ut nunc saltem in ipso extremo uitæ tempore Comitem declararet regni successorem. Non respondenti, atq; ut solebat, sed alio somno subdormitanti, appræhẽdit matrona uestẽ a pectore, atq; inquit, filii mei est regni successio, filii mei, quem tu succedere uetas, contra fas iusq;. Ad quam ille inspiciens, ego, inquit, ignoro istud, & ita esse non credo. Simulq; Guilhelmus Moncada, & unus legatorum, retracta manu a brachio fœminę, admonuerũt, ut reuerentius tãgeret regẽ. Postridie deplorata iam eius salute, ne maturius præfocaretur, constituunt in sella amictum tenui tantum amiculo, ac dispectoratum. Erant enim soles æstiui: illuc eum complures adierunt, ut iam quasi defunctum lamentabantur, & inprimis siculi legati, Fędericũ sibi regem dari, cum fletu lachrymisq; poscebant. Quibus rex ingemiscẽs, uerbis ac uultu quantũ poterat cõmẽdauit. Tũ legati barcellonenses, nequid respõsum regis fortasse scrupuli moueret imposterũ, adhibitis tabellionibus

interrogarũt, iuberetne eius regna esse, cui iure deberentur: ita se iubere respondit. Praeclarum profecto responsum, uel quod mulieribus, uel quod siculis, uel quod barcellonensibus, reddidit. Primum quidem liberum/ingenuum/ac praefractum, sed sine bile, atq; indignatione. Alterũ uero molle, atq; affectus plenum, sed ita ut iustitiæ magis, q̃ affectui se parere ostẽderet. Vltimum autem simplex ac solidũ, ut nihil petendum sibi existimaret, nullo cõpetitorum in succedẽdo, populis proceribusq; cõmendato. Iam omnis familia per domum, prope modum lymphata ferebatur. Iam cubicula illa quę nuper ornamentis/mulierum symphoniis, atq; omni iocunditatum genere exultauerant, deseruntur, denudãtur, & uelut ad hostium aduentũm, aut si Erynnis inuasisset, lugubria uidenť, ac feralia, cũctis partim occultius, partim apertius emigrãtibus. Quorum unus fuit Aegidius Aragonię gubernator, qui intelligẽs, q̃ infestos haberet inimicos, per causam dormiendi, meridie cubiculum suum intrauit, & mutato habitu, cum regio confessore Barcellonam abiit, rumorq; fuit conatos esse quosdam in domo regis uincula, ei iniicere, credo hanc opinionem ex eo ortam, q; Comes certis hominibus negocium dederat, ut ei uincula iniicerẽt, captumq; ducerent, aut necarẽt. Nam Barcellona, cum eo uenit gubernator, plena armatorum erat, ex maxima parte eoꝝ, qui comiti studebant, & intrantes urbem, perq; uiam eũtes, ciuitas sciscitabatur, an rex adhuc spiraret, an ibi gubernator Aragonię adesset? Quo maturius ille tantopere se quæri ab inimicis cognoscens, sibi delitescendum putauit. Atq; ea nocte, cum secus atq; consuetudo ferebat, clausæ forent portæ, audiebat e domo, in qua latebat, in propinqua, ubi multi uersabantur armati colloquentes/admirantes/quęrentes, ubi est gubernator? quid de eo factum est? quo abiit? Hic autem ubi multa iã die apertæ iam portæ essent, non equum, sed nauigium conscendit, Paniscolamq;, quæ sibi amica erat, se contulit. Hæc rettuli, ut

rettuli, ut q̄ uioléto ad affectationem regni fuerit animo Comes Vrgellēsis, appareat. Nunc referam id, quod an ueneni an pestis an alterius rei signū sit, medici uiderint. Quod ipse qui uidit, quid fuerit se scire negat, idem, qui regem ueneno periisse, non credit. Is est Borra scurrarų eximius, quattuor & octoginta hodie natus annos, necdum a scurrando uacans. De quo nequis miretur me facere mentionem, intanta fuit apud complures semper reges dignitate dicam, an opinione, an beneuolentia, ut eum in libris meis fastidire non debeam, quem reges nullo quamlibet serio in negocio fastidierunt, cum prelertim, quod apud uulgi opinionem ualet, plurimum diues sit, adeo ut ad centum millia aureorų profiteri possit. Vir profecto natus ad exprobrandum litterarum, scientiæq;, ac sapientiæ studiosis, qui doctrinā non ueri contemplatione, non summi boni fine, nō ipsa uirtutum laude, sed pecunia/& umbratili populorum honore metiuntur. Ad hos quottidianum Borræ conuitium pertinet dicentis, plus se & pecuniæ & honoris comparasse, dum stultum agit, q̄ qui litterarų & sapientiæ studiosi uocantur. Quod cum audiunt pleriq; litterati, ornatumq; hominis regalem uident, & erubescunt, & dolent, & si uera fateri uolunt, etiam inuidēt, nimirum infra omnes scurras/histriones/mimosq; detrudendi, male meriti de liberalibus artibus, quibus inuidiosam uolūt esse uitam scurrilem. Hic igitur Borra de numero erat eorū, qui suis rebus, non sibi timerent, in quibus absportandis, cū aliquot horis districtus fuisset, tandem ad conspectum rediit regis. Cui ille uix suppetēte uoce, unde, inqt, domine Borra? qui tam diu abfuisti. Hic simul ut rem dissimularet, simul ut regē cupidū suauis alloquii, si posset, hilaritate afficeret. Ego uero, inquit, e uicina uinea redeo, ubi nescio qui hinnulum meum per caudam ad ficum suspenderant, quasi ficos furto edisset, qui nōdum maturi sunt. Ad hanc facetam uocem rex cū arrisisset, mox animā celerius agere cœpit. Borra,

ut erat ex aduerso, uidebat umbram quãdam, breue loci spacium occupantem, paulatim a medio uentre ascendentem, prout anima cõtinenter inferiora relinquebat. Id uiderit ne, an uidere uisus sit, an conuexitas aliqua corporis obumbrauerit, fides penes oculos eius sit. Vbi ad guttur euasit, & ipsa euanuit, & rex animã efflauit. Ita Martinus rex, uel diutinæ quartanæ langore, uel tunc grassante morbo, uel incõmoda habitudine corporis, uel infando ueneno, uel incõsultis uxoris medicamẽtis, uel mœrore amissi filii, uel hoꝝ plerisq; excessit e uita, omnium Aragoniæ regum & potentissimus (nã nullus ãte eum Siciliam tenuerat) & ultimus ex familia comitis Barcellonę, in quem regnum Aragoniæ transierat, filia regis, quæ patri successerat, in matrimoniũ accepta. Ex quo mirari habeo, quid in mentẽ uenerit illi regi atq; Aragonensibus populis, uelle non licere in regnum succedere fœminę, cũ ex hac regina & uir Catalanus in regiam dignitatem conscenderit, quę res etiam nationi gloriosa est, & Aragonia maiorem inmodum maiestatẽ suã propagauerit, adiecta ei quasi appendice Catalonia, quæ uiribus ad illam sexquialtera est. Siquidem cum rex Aragoniæ nuncupat̃, Cataloniæ quoq; princeps subintelligitur: hoc est ꝙ ambaꝝ unus, idemq; rex, sed ab una, quæ sit dignior nuncupat̃. Quare haud dubitem dicere regem illum, suæq; ætatis homines, qui cõtra fœminã decreuerũt, fecisse, quod sui maiores non faciendũ existimauerunt. Mortis Martini nõnullæ res, ut credũtur, prænũciæ fuerunt. Eodẽ mense fuit eclypsis lunæ toto sydere obducta circiter horę spacium. Item terremotus semel, cum mane surgeret, iterum cũ poculũ a pincernæ manu accepturus esset. Cunq; dixisset mors magni alicuius uiri terremotu significatur, inq̃t ex intimis quidem nunc nostræ timeo parti: ad cum rex, ego non sum magnus, ubi adest maior, maior me papa est, de illo igitur terremotus loquit̃, non de me. Erat autem tunc Benedictus Barcellonæ, ipse uero eodem in prædio sub-

urbano. Itaq; uisus est minus soluisse audientibus quęstionē terremotus, q̄ innodasse. Ex quo animi suorū magis anxii esse cœperunt. Nam in tota Hispania nō modo Benedictus, qui sub umbra regis latebat, sed nemo alius cum Martino erat comparandus. Corpus defuncti a medicis curatū, & ad tricesimum usq; diem in publico reseruatū est, ut ex omnibus regnis homines cōuenientes agnoscerēt. Sed maiore cura reginam Comes asseruandā curauit, ut uix miserę cubiculo pedem liceret efferre, uerbo quidē q̄ diceret, dubiū esse, an grauida e rege foret, re aūt q̄ uererēt, ne ex altero postea cōcipiēs, e rege se concepisse mentiretur. Siquidem & apud iuris consultos, & apud physicos recepta opinio est, incertum tempus esse pariendi, & in undecimū usq;, & interdum in tertiumdecimum mensem extrahi partum posse: & hæc quidem domestica sunt. Publice autem post defunctum sepultumq; regem patefacta est magis apertis studiis ianua, & omisso iudiciorū ordine, pro se quisq; impensius quottidie parare arma, cliētes contrahere, concire cuiusq; generis homines, suas partes augere, consultare cum suis, nec domestica tantum, sed externa etiam auxilia accersere, donare, polliceri, nihil remittere, magisq; ac magis indies ad uim spectare res uidebatur, & regnū eius fore, qui plurimum posset. Poterat autem plurimum tunc Comes Vrgellensis, Federico morte aui prope destituto, & per ætatem magis adhortando, q̄ adhortante: Duce Gandiæ, non per se, sed per alios auxilia rogante. Ludouico & Ferdinando extra regnum proculq; agentibus, ut Comes ex quattuor competitoribus, duorum qui aderant iam uictor esset, duorum qui aberant, alterum non timeret, quem nemo fere priuatum defenderet, alterius cuius adiutrix factio Vrrea esset, prope diem uictor uideretur. Adeo iam de capiendis regiis insignibus, appellandoq; se rege deliberabat. Quod ubi resciuere Cataloniæ urbes, summopere dissuaserunt, amissurum ea uia illum omne suum ius, omne homi-

num studium, nec a Catalonia, sed ab Aragonia incipiendũ esse. Cataloniam quidem studiosam eius semper fore. Verum tãtam labem minime subituram esse, ut regem ipsa & prima & sola faciat, contra suas & quidem maiores natu sorores ex pectaret quid eligendi iudices pronunciarent. Iam conciliũ, quod illi parlamentum uocant, cogi ex omnibus prouinciis in Calatauibio. Sed hoc illi molestum erat, ꝙ res in Aragonia, ꝙ archiepiscopo authore, quasi nauis gubernatore, administrarentur. Quid enim sperandum sibi de brachio ecclesiastico? quattuor enim brachia in Aragonia faciunt, cuius caput sit archiepiscopus, competitoris studiosus, sui inimicus, cum quo Benedictus papa faciat, ut omnia cõmuni abbatorum consilio geri uideantur? Quid de nobilium, equeriorũq; cum gubernator, pretorq; tam sibi infensi, q̃ archiepiscopo obnoxii sint, cũ alter affinis, alter gener illi esset? Quid de brachio ciuitatum, quod uocãt regale, quorum pleriq; superiorꝜ, uel authoritatẽ uel gratiam sequuntur. Eo quidem magis, ꝙ dabat operam archiepiscopus, ut concilium Cæsaraugustam transferretur. Idq; recte ac iure fieri per suos papa asseuerabat. Quod si fieret, multo meliores fore partes Ludouici intelligẽs Comes, utriq; minatus est, archiepiscopo se pro pileo pontificali, impositurum cassidem ignitam, papę rasurũ esse uerticem non aqua, sicut fieri solet, ante perfusum. Interea quottidie cędes, seditionesq; per ꝓuincias fiebant, nec cuiusq̃ authoritas, aut potestas ire obuiam poterat, nemo satis alteri credere, nemo obtemperare, ipsa capita inter se dissidere, ac digladiari. Vsq; adeo iam in contemptum uenerant exteris. Siquidem in Sicilia, de quo postea dicemus, Bernardus Caprera res nouas moliebatur, & insulę regnum affectabat. Cuius non minor metus incessit animos eorum, qui bonum publicum & gloriã Aragoniæ, curã habebant, q̃ quis Aragoniæ rex esset, cum plus damni fieret, alienata Sicilia, q̃ quolibet competitorꝜ rege facto. Igiť omnia plena motus/timoris/tur-

bationum/ac periculoꝝ, & uelut in tempestate multoꝝ uentorum, cum inter nautas non modo litigatur de gubernādo, sed etiam pugnatur. Huc accedebat, ꝙ Ludouicus suasu archiepiscopi, quo maior causæ suæ esset & autoritas & gratia, miserat ad fines Cataloniæ copias militum, nunciosq̧ ad cōcilium, qui hortarentur ad iustitiam, nihil metueret, præsto esse copias aduersus perturbatores ordinis iudicioꝝ & iuris, nec defuturas pecunias. Idem facit Ferdinandus, nō ignorās à Ludouico, non minus illa in fauorem fieri iuris priuati, ꝗ publici, & contra Comitē, factionibus armisq̧ coelū ac terras miscentē, authoritate armoꝝ esse agendū. Ferdinādū quantū fauor in aduersarios ꝓpensus ledebat, tantū recēs gloria reꝝ gestaꝝ cōmendabat, ꝙ mari terraq̧ uictor redisset, ꝙ imperium Castellæ ampliasset, ꝙ pro re Christiana fortissime ac fęlicissime dimicasset, ꝙ nisi ad experiendā litē de successione uenisset, prope iam regē barbarum debellasset: & de eo quotidie magis ac magis homines fauorabiliter & sentiebant & loquebantur. Ex quo animaduertens Comes, iam duos externos competitores indies maiorem sibi authoritatē cōparare, idq̧ archiepiscopi opera, facinus exequi festinat, & quod minatus fuerat perpetrare. Itaq̧ Antonio Lunæ negocium dat, ut hominem per speciem colloquii euocatum obtrūcet. Erat autem Antonius & si diuersæ factionis, tamen perfamiliaris archiepiscopo, ac pene cliens. Nam annuis quasi stipēdiis ab eo donabatur, & eodem mense septingentos aureos aragonicos acceperat. Id dicitur fecisse archiepiscopus, ꝙ cum fuisset tutor Ioannis Ferrādis, fraudarat pupillum dimidiata hereditate, eamq̧ in Blascū, qui gentilis, atq̧ agnatus suus erat, trāstulerat, indignum existimans tantam generis sui hereditatem, totā in alienū deferri, nulla ei qui ex ipsa domo esset relictæ portione. Is cū postea cerneret Ioannē, erecto ac sublimi animo uirum, Blascum uero segniori, ac longe imparem, uidit fore, ut se defuncto, ac nedum quidē defuncto, Ioannes

Blascũ hereditariis bonis exueret. Ea re pſidium homini infirmiori, aduersus potẽtiorem in diuersa factione comparauit, propinquũ suum in contraria acie ponens, ducẽ hostiũ intra sua castra uersari patiẽs, ac uolens, unde mortis suę origo defluxit. Et postea cũ rerũ merita nesciamus, iudicia diuina mirari solemus. Enimuero hanc quã rettuli causam paucissimi notã habent. Neq; ego nũc de iudicio dei in uniuersum pronunciasse intelligar. Scio equidẽ iustos sæpe multatos infortunio fuisse, & iniquos secũdissima fortuna usos. Sed nõnũq̃ sapientissimi non longe absunt a coniectanda dei uoluntate, cũ patrem ille aut dominũ agere uidet. Archiepiscopũ e Calatauibio reuertentẽ, atq; in oppido Almuma agentẽ, Antonius ait se adire uelle colloquii gratia. Etenim sæpe eũ pro familiaritate interuisebat, collocatisq; ad insidias in pximo nemore ducẽtis equitibus hastatis, & ex parte magna loricatis, ipse cum paucis armatis procedit. Nam armati tũ omnes fere, qui ex factionibus professi erant, incedebant, ac pręmittit e uicino ad archiepiscopũ, qui dicat se ad colloquiũ uenire. Eo hic nuncio lætatus, tanq̃ aliqd quo gauderet ab amico auditutus, conscẽso mulo, obuiã egressus est, decẽ duodecimue comitibus. Nam festinantia plures undiq; cõuenire nõ siuerat. Ille tardius de industria iter faciens, plus duobus stadiis procul a muris archiepm̃ excepit: cũq; se mutuo salutassent, hic illũ filii, ille hũc patris nomine. Ecquid, inqt Antonius, erit ne rex Comes Vrgelli? non me uiuo respõdit. Ego, inqt, aut te capto, aut mactato. mactato respondit fortasse, captiuo nequaq̃. Atq; hæc dicenti, frenosq; flectẽti Antonius colaphũ in medio ore incussit, arreptoq; protinus gladio, caput ferit, refugientẽ cæteri uulnerant, subinde caput muli, ut ab instituto cursu auerterent, percutiẽtes, inter eos Antonii armiger, qui unus lanceam gerebat, ea subtus brachium adducta, incurrens præcipitauit e mulo, atq; ita iacentem contrucidarunt, manumq; inter cætera uulnera amputarunt. Ita is

qui diadema imponere regis debebat, imperio eius qui diadema sperabat, teterrima morte est affectus. Vltores angelos relinquens, ne unq̃ in sellã regiã illi daretur ascendere, per quẽ summi in regno antistitis corpus fœdissime cõfossum, lacera tũq; iacuisset. Ideoq; statim diuinũ, si recte æstimemus numẽ apparuit. Nam si tantum animi ad inuadendã urbem illis, quãtum ad aggrediendũ facinus fuisset, haud dubie sublata lis erat, & oppressa factione Vrrea: Comes regiam dignitatẽ, uel extorsisset, uel impetrasset. Nunc sceleris nõ uoti compos effectus est, dũ hostem debilitatũ mancũq; magis de fuga, q̃ de ultione cogitaturũ putat, tam procul posito Ludouico, a quo peterent auxilia, nec in mẽtem uenit ei, plerisq; animalibus acriora arma in fuga esse, & ingenium ex necessitatibus crescere. Dato hunc in modũ spatio inimicis ad sibi consulendum, illi tamen illatæ iniuriæ dolore, tum inferendæ metu, ad proximum ac magis ualidũ Ferdinãdi, de cuius iure bene quoq; sentiebant, præsidiũ confugiunt: longe decepta aduersariorum spe, qui a semel suscepta causa, in aliam descituros hostes non suspicabantur, ignari plus posse odium q̃ beneuolentiam, & dolorem q̃ gratiam, & cupiditatem se ab atroci iniuria ulciscendi, q̃ alieno honori inseruiendi. Blascus quoq; qui ingresso Antonio opem tulisset, nunc ingressus cum potentia aliis opem ferre, nisi sceleratissimus uideri uellet, & a bonis cadere, coactus est. Ferdinãdus intelligẽs ex una re tria sibi cõmoda fore, q̃ partes suę roborarentur, q̃ cõpetitorũ, qui ualidissimi erant, alter debilitaretur, alter hostes supra caput acerrimos habiturus esset, non grauate auxilia misit. Periit autem archiepiscopus anno circũacto, ab obitu regis eodem mense. Cuius morte solutum consiliũ est Calatauibii, & postmodũ conuẽtus prouinciales agi incępti, ab Aragonensibus in Alcamitio: a Valẽtinis in Tragera: a Catalanis Dertusę, q̃ hęc oppida finitima sunt aliis duabus prouinciis. Quo difficilius fuit, inter distractos cõuentus, mature deliberari, cũ presertim

quottidie maiora confererentur in Aragonia certamina, gubernatore uolēte prouinciam in officio tenere, ac quiete. Comite accersitis e Vasconia & transmontes copiis, annitente relliquias aduersæ factionis euertere, & suam rebus gerendis præficere. Tandem post aliquot menses, per conuentus uniuersos, hoc est, per terna brachia, Valentiæ & Caloniæ ecclesiastica/patritia/plebea/ultra quattuor illa Aragoniæ, quę diximus, locus delectus est in Aragonia, oppidum Capsa, mãdatumq; gubernatori ut dispositis pręsidiis armatorū curaret nequid respub. detrimenti caperet, quoad interregnum duraret. Ibi cum alia multa, tum uero de iudicibus deligendis tractabať. Interea Comes nō eadē qua in Aragonia, sed non multū dissimili iniustitia, par propemodū sui fauoris ac partiū naufragiū fecit. Valētiæ primū abalienatis a se Cētelliis deinde suæ factionis ppugnatoribus Villaragutis pfligatis. Materies calamitatis hinc ortū accępit. Ioannes Belliera pſes quem & ipsum gubernatorem uocāt, ita infesto ferebať animo pro Villaragutis, contra Centellias, ut non gubernatoris sed carnificis munus se crederet accępisse, nullū oportunius uel ultioni uel iniuriæ tēpus ratus, q̄ illud interregni demēs atq; insipiens, qui non intelligeret neminem uehementius delinquere magistratū, q̄ qui personam pręsidis gerit, & quod multo magis est, etiā regis qui uita excessit: tunc etiam præses nulla ex parte suus, sed totus ciuiū, totus reip. est, & quasi canis in ouili sine custode, cum magis uigilandū, latrandūq; pro grege est. At iste insito partium odio pro cane lupus effectus, aut peior lupo canis, absente pastore partem gregis, qui colorem &si Centellianum habebat, nō tantum fugabat, sed trucidabat quoq;, ad quadraginta numero, & eo amplius cōstat, honestos homines per fas perq; nefas, uel suspendisse uel securi pcussisse. Ad hæc uicos oppidaq; centelliarū, asperitate iudiciorū exhaurienda curauerat. Hæc cū ad Comitē deferret Bernardus Centellia, q princeps familiæ erat, quottidieq; cō-

ploraret. Ille negligentius lętiusq; ferre uidebatur, nec curare etsi uideri uolebat iniuriam propulsandam, uidelicet q uereretur præsidem, cui addicta plebs erat, offendere. Atq; eo remissius agebat, q Villaraguti, Lunis & Centelliæ, Vrreis in Aragonia responderent. Sic expressa necessitas Centelliis, ab eodem implorare auxilium, a quo implorasse atq; impetrasse Vrreas uidebant: eo facilius q regina Margarita, conciliatrix fauoris, aliena a Comite erat, uel ob contumeliam acceptam, uel ob suspitionem regis extincti. Simulq; indignum ducebant, cum de iure competitorum ambiguum esset, Comiti contra alios adesse. Missis itaq; ad Ferdinandum, item ad Vrreas nunciis, qui auxilia implorent. Gilbertus Centellia Bernardi frater, cum bene magna clientum manu in agrum Valentinum incursionem facit, & ad sex millium capitum promiscui pecoris, quæ erant Ioannis Villaraguti subgubernatoris, abigit, dicens illum per corruptelam iudiciorum, cũ ex aliis tum uero ex Centellianis uicis, cum pecorum quęstũ fecisse. Ad hunc cohercendum Valentini magistratus tum publico tum priuato nomine equitatum, quo ipsi non multo utebantur, a Comite accersunt: ille confestim quadringentos equites Vasconum mittit, Raimundo Perellioso præfecto, inter primos Catalanorum procerum, forti ac strennuo. Sed ii fere sub idem tempus applicuerunt ad oppidum, cui nomen est Castellioni, ad flumen Borrianam, quo Ioannes Ferrandis applicuit, cum septingentis equitibus Sagũtum, quod nunc uocant murum ueterem. Quam urbem Centellię suæ factionis studiosam tenebant, pene mediam inter Castellionem atq; Valentiam, hinc quattuor, illinc sex leugis distantem, atq; utrinq; transitu prohibentem. Nam a dextro latere perpetui montes ad mediterraneã Hispaniam porrecti, nisi plurium dierum circuitu, Valentiam ire uetant: a sinistro oppidum Puteoli, & alia loca natura, atq; opere munita, facile transitum intersepiunt. Ad hæc inter Sagun-

uos feriant, aut feriantur a uobis. Sunt qui opinentur illum dolo ad colloquium uenisse, ut sereret inter hostes discordiam, plurimiq; a pugna se uel abstinerent, uel subducerent, prout factum est: sed ipsorum malo. Ego sicut doli incertus sum, ita illud certum habeo sacerdotũ testimonio, Bernardũ maluisse & amicis consultum esse, & patriæ, q̄ dimicatum. Post hæc uerba, ad suos regressus, renũciat quid ultro citroq; dictum sit. Socii concepta ira atq; spe uenientibus occurrũt, & qua in parte uolitare præsidẽ cernunt, cum robore equitũ impræssionem faciunt. Locus angustus pauciores adiuuat, aliquandiu acerrime, & præcipue inter equites dimicatur. Ibi duo ex primoribus Castellanorum equitum cadunt cum aliquot sociorum, sed eo acrius cæteri ingerunt, & præsidem ob regalia uestis insignia conspicuum circũsistunt, atq; obtruncant, plurimosq; comitum adiiciunt, cæteri in fugam uertuntur: pedites quoq; qui circa ducem pugnabant, quia hostem a tergo adoriri non poterant, & ab alia equitum manu, confertisq; peditibus distinebantur aliquãtum sustinuere certamen, sed minus acri animo, q̄ multos sociorum nõ periculo, sed spectaculo adesse cernebant, quasi pugnandi eis propter angustias copia non esset. At ubi ducem cũ multis obtrũcatũ, cæterosq; equites fugientes cognouerunt, & ipsi in fugã uertuntur, miscenturq; cum aliis, qui manus non conseruerant. Sed Castellani, qui Centellianos & Villaragutos non internoscerent, ut in quenq; incidebant, promiscue sine discrimine feriebant. Illi qui cũ sociis stante acie ferrum non strinxerant, non profligatis sociis stringere cogebantur. Sed quis aut uincentium ferociam, aut fugientium ignauiam, reprimere potest? Cadunt igitur Valentini ex omni genere ac sternuntur, uersisq; in fugam omnibus terga ceduntur, nec fuga eis saluti erat, cum equitatum herentem tergis, euitare non possent. Videres itaq; hos in altũ mare, illos in limosam paludem, uelut in castra penetrantes, & dũ tutiora ab accessu

equoꝝ petunt, in uoragines ac depressa labentes, nec fere prę armoꝝ pondere emergentes. noua ubiq; facies, insolitus tumultus ac clamor, eodem tempore terrestre prælium tam angusto in loco gerebaẗ, ac cedes fiebat, mari, palude, ac interiecta inter hæc terra, tribus diuersis locis continenter cruore imbutis. Nec omnes gladio mors absumebat, sed etiã aqua multos, & utroq; genere. Qd nisi Bernardus & Ferrandis intercessissent, hinc ferrum suoꝝ cõpescentes, hinc Valentinis iter, fugãq; patefacientes ac præeuntes, insignis inter paucas calamitas eo die Valentinis accepta esset. Perierũt tamen ex iis illo prælio, & postea ex uulneribus ad quattuor millia uirorũ. Cæteri quos neq; mare, neq; palus, neq; gladius hausit, fuga se in urbẽ receperunt, & ni duo ii quos dixi obstitissent, uel ipsi urbẽ direptũ iri, uictores cũ uictis i portas irrupissent, & quod incredibile uideatur, tanta ciuitas ac tam frequẽs, a tantulis copiis direpta fuisset, atq; euersa. eoq; missis in urbẽ Bernardus, aliquot ex suo numero principibus amicoꝝ, ipse Saguntum se recepit, cum paucis captiuis aduersæ factionis. Cæterum neq; hanc humanitatẽ in ciues suos, neq; superiorẽ pugnæ deprecationem, tantæ laudi tribuo Bernardo, quanto dedecori illã imanitatem atq; sęuitiã, q̈ reuertẽs, iussit amputari caput prędidis, ac præfixum hastæ, tradi filio puero, quẽ cœperat, In urbem usq; gestandum, ut in altissimo post modũ trabe suffixum pro tropheo statueret. Neq; enim sic crudelitas inimici ulciscẽda est, ut crudelior ipse iudiceris. Adeo minus imane facturum fuerat filium super paternum cruorem iugulasse, q̃ religiosum illud patris ac filii pignus polluisse, ac ludibrio habuisse. In sequentibus diebus a populo Valentino acciti Cẽtelliæ, magistratus ex corpore suo creant, remq; publicam ad se omnem transferunt: mox Castellanos accersunt, ire ad ciuitatem ut suspicabantur iratam formidantes. Sed ii ciues necesse habebãt, aliis ueniam dare, qui sibi ipsis ab eisdem uictoribus ueniã precarenẗ. Raimundus audita

pugna ferē dixisse, se agnoscere fortunā Comitis, cuius ducū alterius tardum ac timidum consiliū in Aragonia fuisset, alterius repentinū ac praeferox Valentiae. Nam si diem horáq; certaminis cum Raimundo praeses cōmunicasset, in eā cladę uentū non esset. Sed uidelicet nimia fiducia, quae frequēter potentiores partes euertit, praesidē in ruinam impulit, & priuatam & publicam. Itaq; Raimundus unum praesidē incusans, ac detestans infecto negocio rediit. Porro uictoria haec longe plurimū, nō dico momēti sed authoritatis cōtulit causę Ferdinandi, coegitq; iudicia maturari, anteq̄ omni ex parte intestinis bellis prouinciae uexarenē. Delecti itaq; sunt nouē iudices, ex singulis prouinciis terni. Imparem enim numerū ad finiendas uel lites, uel consultationes, Hispani multo cōmodiorem existimant & id tēporis non poterat sententia pro aliquo competitorȝ ferri, nisi a sexquialtera parte iudicū, imo singularȝ prouinciarȝ. Quippe cum necesse esset, duos ex singulis prouinciis iudices conuenire. Prouincias appello parū proprie, quae sunt tantū gentes a populo Romano uictae, sed ego usitatum uulgo morem sequor, quia tria regna, ut mallē dicere, non possum propter Cataloniam, quę regnum nō est, par tamē duobus regnis. Non ab re fuerit, & nomina iudicū & qualitates referre, ut posteritas sciat, quos uires tantae rei praeficiendos, ex suo quoq; corpore consilia tanta existimauerint. Ex Aragonia quidem delecti sunt, Dominicus Ramus episcopus Oscensis, quem postea Ilerdensem, ad extremum archiepiscopum Terraconensem, eundemq; cardinalem scimus nuper diem suum obiisse, post omnes collegas illius iudicii, in quo ipse sederat primus, de cuius sciētia, uita, authoritate, dicere parum attinet, cum iudicia hominum, hoc est honores habiti, testimonium dicant. Franciscus Aranda, uestitu ac barba horridiore, q; uidelicet renunciasset rebus humanis alioquin ita accomodatus ad domos princip um, quibus diu praefuerat moderandas, ut nusquā non & in consul-

tandis,& in administrandis rebus ac maturãdis,primas ob-
tinuerit partes: idq; sola naturę bonitate atq; ingenii dotibus,
citra ullam scientiam,ac citra ullas propemodum litteras,ut
appareat ex homine natiuis bonis excellenti, formari potius
præcepta sapiẽtiæ, q̃ ex præceptis sapientiæ formari hominẽ
excellentem. In quo illud præcipue admirabantur, cũ quasi
pater esset,ut quasi tutor potẽtissimi cuiusq;, tã modico exi-
guoq; contentus foret.Ideoq; libertatis miræ,ac nemini obno
xius erat. Berengarius Bardessinus,quo neminem neq; illius
neq; huius temporis iurisconsultum in Hispania senes memi
nerunt maioris authoritatis fuisse,& perinde ad tantas opes
peruenisse. Ex Valẽtia,Ferrarius dominus Cartusiæ,nõ tam
sciẽtia (erat enim in iure ciuili perdoctus) q̃ conscientia op-
tima, prudẽtiaq;/ac grauitate singulari insignis. Vincentius
Ferrarius eius frater,ordinis prædicato℞, cuius admirabilis
in concionando laus ad exteras usq; nationes est peruagata,
princeps haud dubie sui temporis oratorum dumtaxat illite
rate loquentium,& si uera memorantur miraculis clarus, &
ante & post obitam mortem. Petrus Bernardus, iuris ita pe-
ritus,ut Valentię nemini postferretur,uita quoq; casta & in-
tegra. Ex Catalonia,Franciscus Sagarriga Terraconensis ar-
chiepiscopus,cum doctus sane in ciuili ac pontificio iure, tũ
uero ita facundus,ut ei primæ partes in eloquẽtia tribueren-
tur, & qui non minora ornamenta naturæ ad facunde pro-
nunciandum, q̃ episcopus Conserranẽs. cum in contentio-
nem uenissent iudicatus est. Bernardus Vallisficcæ, quẽ nõ
tanti faciebant,q; in iure ciuili nulli suorum foret secundus,
& in dicendo sane admodum ualeret, quanti q; plerasq; cau-
sas gratis defensitabat: neq; ex patrociniis potentiorum fauo-
res, neq; ex humilio℞ gloriam captabat. Guillelmus Gnas-
pes uir, ut in Hispania litteris satis eruditus ac cultus, atq;
ex omni Barcellona,cum prudentissimus tum syncerissimus
iudicatus. Hi iudices quo primo die ingressuri iudicium

erant, corpus domini inſpectante populo cõmuniter accepe-runt. Deinde continuos triginta dies, præter feriatos, partiũ aduocatoſq; audierunt, quoties & q̃diu cuiq; libuit dicere. Libellos/diſputationes/cæteraq; in ſcriptis probationum genera ſeorſum ſingula accipiebant. Reliquam diei partem in conſultando ſoli conſumebãt. Poſtea uero q̃ nihil cuiq̃ libitũ eſt, uerborum ac ſcriptorũ proferre, concluſi ſunt in oppidi arce, hac lege ut illinc prodire fas nõ eſſet, niſi rege declarato. Qui ſermones ab iis inter ſe habiti, uel anteq̃ includerentur, uel ubi incluſi ſunt, an multum an parum, nihilne dubitatum diſſenſumq; ſit, incompertum mihi eſt. Quia nec aliquis deprahendit, & ipſi nihil interceſſiſſe diſſenſionis ſignificauerunt, ſiue q̃ ita fuerit, ſiue q̃ ſuæ grauitatis cenſuerint eſſe, conſiliorum archana reticere, ſiue q̃ morem hiſpanum cuſtodierint, quo nefas habetur, poſt euictam a ſenatu ſententiam mentionem de his facere, qui ab ea ſententia, quæ ſuperata eſt ſteterint, & nihilominus parui intereſt ſcire quid intus quæſitum ſit, cum ſciamus quid propalam declaratum eſt. Octauo die q̃ ſe concluſerant, qui fuit profeſtus diei, qui celebratur in honorem principis apoſtolorum menſe Iunio, conuocatis partibus ad ſentẽtiam audiendam, iudices in loco ædito ante ualuas templi conſederunt. Gradus autem tẽpli qui multi ſunt, & ſtatim plateã ac tecta omnia, unde proſpici iudiciũ poterat, omnis ætas ſexuſq; repleuerat, clauſiſq; portis armati muros ac uicos, nequid turbæ fieret, tuebantur. Tum Vincentius a cœtu collegarum ſurrexit, ſuggeſtumq; pro gradibus poſitum, & ad populos obuerſum conſcendit, atq; oratiũculam habuit, qua dignitatem quandam ſententię compararet, tum inſtrumentum in quo ſcripta erat ſententia capit aperitq;. Pendebant ab uno omnium ora, menteſq; inter ſpem metumq; ſollicitæ. Non ſic ad expectationem pugnæ ſuſpenſi ſunt animi eorũ, qui de turribus domibuſq; populares ſuos, cũ hoſtibus decertantes proſpectãt.

Nunquam post hominum memoriam tanta causa in iudiciis uersata fuerat. Nemo non illuc suos affectus tulerat, nihil sane quisquam suspicabatur, nihil de futuro diuinare poterat, omnia prospera cupiditas, omnia improspera timor subiiciebat. Ipse quoq; pronunciator, cum partem primam sententiæ recitasset, & ad nomen regis aduentaret, subinde magis expectationem hominum suspendebat, interloquens: Ecquem putatis iam regem uestrum esse? quo maxime gaudebitis? qui maxime optandus est. Et cum aliquoties interfatus, ardentem attentionem magis incendisset. Infantem Castellæ Ferdinandum recitauit regem declaratum. Ad quod nomen tantus exultantis turbæ clamor excitatus est, plerisq; assurgentibus ac discursantibus, ut reliqua recitationis pars non fuerit exaudita, præsertim militaribus undiq; uocibus, tubisq; ac cornibus: præterea bombardis obstrepentibus. Dicta sententia ad tres conuentus nuncii cum litteris, quæ rem docerent missi sunt, ad Calatauibium, ad Tergeriam, Dertusamq;. Qui simul ubi re cognouerunt Ferdinandū esse regem, accipe dixerunt, literasq; passim per urbes dimisere, legatosq; ad excipiendum regem, e Castella Aragoniam ingressurum, delegere. Postridie q̄ rex declaratus est, cum audiret Vincentius, ad eumq; referrentur uoces nonnullorum causantium, non indigenam regem, qualis Comes Vrgelli futurus erat, sed alienigenam factum, eodem in loco orationem habuit, dicens ubi de iure successionis quęsitū sit, ibi nō esse causam, cur de persona mentio haberetur. Nam Comes Vrgelli, cuius uicem nonnulli dolerent, tantum abesse ut comparandus fuerit cum Ferdinando, ut iureiurando interposito & teste conscientia collegarum iudicatus sit a duce Gandiæ, in succedendo superari. Quod autem ad personam pertinet, esse Ferdinandum matre Catalanum, Comitē Vrgelli Lombardum, illum patre rege ex eadem natione, qua reges Aragoniæ, dignitate uultus ac corporis tanta, ut sit nulli secun-

dus,& quasi ad regnandum natus. Animo autem ac uirtu-
te, siue inter suos, siue inter hostes, ut si morem prudentium
quorundam populorum sequi liceret, non minus eligendus ad
regnum fuerit, q̄ per iudicium successionis declarandus, quę
laus nequaq̄ ulla ex parte in Comite agnosceretur. Quare nō
modo æquo sed etiam libēti animo, regem sibi diuinitus da-
tum, expectarent atq; exciperent. Et alia in hanc sententiam
plura, quę tamen insitos atq; impressos diu affectus, & ab iis
natam opinionem non potuerunt omnino excutere. Per uni
uersas tamen urbes tam libentibus auribus nūcius declarati
regis exceptus est, ut omnes fere sibi hunc inter competitores
regem optatum, speratumq; fuisse uideri uellent. Valentiæ
quoq; uix bene obductis cicatricibus, uniuersi clausis taber-
nis officinisq; lætitiam tot diebus celebrarunt, ut iubendi fue
rint per magistratum, omissis feriis ad opera reuerti. Ferdi-
nandus primum per publicas litteras certior factus se regem
declaratum, deinde legatos ad excipiendum ingredientem
regnum suum delectos, & ad se iter habētes Aragoniā uersus
contendit. Cūq; ad fines regni aduentaret, legati Aragoniæ
Valentiæq; introgressi nonnihil Castellam obuiam regi ex
equis delapsi sunt, ac manū deosculati. Cataloniæ uero intra
fines substiterunt, neq; ingrediēte Aragoniam rege, ex equis
descenderunt, quorum ego neutros neq; reprehendere, neq;
alteris præponere ausim. Nam priores illi officiosum existi-
marunt non excipere regem suum, uelut ex limine domus,
sed prodire in uiam, & obuiam progressos introducere, habi-
to maiore honore, q̄ qui paribus haberi solet. Pares enim ex
equis sibi dextras porrigunt. Posteriores uero magis consen-
taneum putarunt, non egredi in alienum, sed ex solo patrio
regem in possessionem regni admittere, neq; descendere ab
equis nouo exemplo, quod superioribus regibus sciebant nō
fuisse factitatum. Sunt enim uarii mores hominum uariæq;
sententiæ, suis quæq; defensoribus tutæ atq; honestæ. Rex tā

horum nulli manũ porrexit, sub humero sinistro admouit, præterq̃ Francisco Clementi episcopo Barcellonensi, qui fuerat patriarcha Hierosolimitanus, quẽ quia nouerat suæ partis cupidissimum fuisse suauiatus est. Atq; ita comuniter legati cum ingenti ex omnibus regnis manu procerum Calatanibium, mox Cæsaraugustam deduxerunt. Vbi non multos dies est cõmoratus, dũ pacificaret interposita sua authoritate dissidentes, neq; regis existimauit munus esse, meminisse iniuriarum, quas priuatus accepisset, & odiorũ, quæ aduersus se nonnulli gessissent. Nam qui priuato hostes extitissent, postea regi non hostes sed clientes esse, & quibus prius ipse infensus fuisset, post regium nomen patronum/tutorem/patrem esse debere, nec præterita sed sequentia delicta cognoscere. His in concordiam reuocatis, idem de Valentinis, qui ibidẽ aderant, & si nõnulli saluũ sibi ius esse, quo semper illa natio usa est, inter se belligerandi postulabãt, effecit. Nemo enĩ gerere inimicitias equũ sibi cẽsebat, cũ uideret regẽ suas deposuisse, & in neutros se ppẽsiorẽ ostẽdere, paratũ & passos & inferẽtes iniuriã ulcisci. Est quidẽ hic apud illius gẽtis proceres mos, siue æqua siue iniqua ratione introductus, impune inter se certamina cõferẽdi, quo pugnatiores reddant͂ si belli terror a duobus potentissimis regibus ingruat, utrunq; latus premẽtibus Franciç atq; Castellç. Sed regiæ potestatis fulgor quoties audet, ac iusta causa subest, gliscentia hæc simultatũ certamina, quasi nubila repellit & discutit. Forte iis diebus dum hęc gerunt͂, Alfonsus regis primigenius, uix adolescentiã ingressus, cũ isset uenatũ, nactus est eximia magnitudine aprũ, quẽ ut uelocissimo equo uehebat͂, ꝑcipue urgebat, cupiẽs aut solus occidere, aut primus ferire; nec ꝓcul aberat Iberus longe maximũ Hispaniæ flumen, Cæsaraugustæ muros ꝑterfluens. huç aper seu casu, seu uti in locũ iã sibi antea notum, cursum intẽdit, perq; ripas atq; inuia se demittẽs, aquas ingreditur. Alfonsus a tergo instans, ac iam iam feriens,

eadem ripa & semita consequitur, ac ne tam insignem prædã hoc est tam insignem cum laude uictoriam, quam in mani-bus habebat, amitteret, & ipse adacto equo flumẽ intrat, im-memor quantum periculi adiret, natantemq; feram natanti equo infesta urget hasta, quasi illam posset in tã rapido flu-uio capere. Hoc spectaculo Bernardus Centellia, eius curæ cõmissus adolescentulus erat, exanimatus reuocare pergentẽ clamoribus cum non posset, ipse quoq; cum aliis nonnullis æquus incũt p magis uerentes infamiam destituti filii regis, q̃ uitæ periculum. Ille inter natandum quoad poterat ferirẽ conatus, in ulteriorem ripam euasit, atq; illinc aliquãdiu per secutus strennue occidit, & maximi apri, & maximi flumi-nis uictor. Rex ubi resciuit inter cogitationem periculi & ad mirationem facti, neq; indignationem nec lætitiam ostendit: nolens neq; strenuitatem reprehendere, neq; audaciam ni-miam adiuuare. Hac ex indole Alfonsus futuræ magnani-mitatis specimen dedit, sicut patientiæ ac mansuetudinis ex eo quod egit postea diebus. Concesserat rex uenatum, non tã ex more, q̃ ut Petrum ex filiis minimum circiter nouem an-nos natũ, uenationibus, ut sic dicam, initiaret. Atq; ubi bo-na diei parte, & suos & filiorum oculos, animosq; multifaria uenatione pauit, iussit filium ad tenerum adhuc aprum, ca-nis morsu retentum, sauciumq; accedere, atq; illum hasta ex equo ferire, ut tanq̃ præda a se capta lætus uigorem animo præsumeret. Cum in hoc occupatus est puer, & multi cum risu hilaritateq; exhortantes, ut fit circumfunduntur, & ut spectaculo intersint immiscentur, indignissima res contigit. equus cui insidebat Bernardus Centellia, Alfonso ut dixi-mus, datus custos, tanquam Achilli Phœnix, calcem ma-gna ui incussit adolescenti in exteriori parte genu sini-stri; nesciebat ille calcitrosum esse equum, quippe quem commodato forte eo die accepisset. Ad eum ictum Alfon-sus non exclamans, neq; ingemiscens, pudebat enim

a dolore uinci, tantum ad plagam apposuit manum, & repressō gemitu, dissimulare magnitudinem mali conabatur. sed pallor insecutus & rigor, & φ iam iam collapsurus uidebatur, dolorem ingentem periculosamq; plagam indicabāt. Tum inter amplexus multorum qui accurrerant, ex equo humi depositus cum esset, pro loci oportunitate uulnus obligabatur, multisq; in extremo adolescentulum esse mussitantibus, aliis circumfrementibus, aliis nunciatum regi, qui nonnihil aberat, euntibus. fuerunt qui Bernardo suaderent ut fugam capesseret, ne aduenientis iram regis opperiretur, solus frater ne faceret dissuasit. Fore enim ut uelut noxiū ac sceleris conscium, multi sequerentur etiam regis iniussu. Nā quisquis fugit alios quodammodo inuitat ad insequendum, a quibus uel retrahendus esset cum dedecore, uel puniendus in fuga, ob facti ultionem. Siquidem impune est peccasse iis, qui ut regi gratificarentur, alios offenderunt. Rex audita re cum attonitus accurisset, fremensq; diceret, ubi est qui primigenium meū mihi peremit? ille reluctans dolori, uultu ac uoce erectiore q̄ pro uiribus, nihil est, inquit, periculi pater, nihil mali erit, solent huiusmodi contingere, equus me non homo percussit. Hæc uerba uelut pro amico timentis extenuarunt, & apud patrem & apud cæteros culpæ atrocitatem. Quanta autem hæc fuerit animi præstātia fortitudoq; declarat, φ aliquot diebus per extremos dolores sine ulla recreatione iactatus est, desperantibus iam medicis quin plagā facer ignis corriperet, nisi superuenisset chirurgicus quidam Ferdinandus Alfonsi, uir dignus, uel hac una curatione, qui litteris memoriæq; mandetur. Recepta salubritate filii, rex Dertusa, ubi se tenebat papa, deinde Ilerda studiorum nutricula, Barcellonam peruenit, ibiq; concilium generale prouinciæ Cataloniæ indicit. Nec dum se regem Siciliæ appellari uolebat, priusquā illius possessionem recepisset. affectabat enim regnum Bernardus Caprera, nomen ac spiritus aui

referens, qui ornatissimam Genuensium classem, bello uicit & cœpit. Huic quidē spem faciebat, ꝙ per mortē Martini Aragonia intestinis bellis laborabat, ꝙ in Sicilia neminem neq; potētiæ/neq; factionis/neq; authoritatis maioris sciebat, ad hæc ꝙ erat prętor insulæ, quē magistratū iustitiarꝫ uocāt. Nam Blancā regis Nauarrensis filiam, quę fuerat uxor regis Martini filii, ut fœminam contēnebat, eāq; ut spoliaret ac se augeret, authoritate priuatā uideri uolebat. ꝙ defuncto rege cuius partibus fungebatur exauctorata esset. Se autem cum antea, tū uero nūc esse summū magistratū, & ad quē spectet moderari prouinciam. Neq; uero ob id modo aduersabatur reginę, ut primus ipse ac solus magistratus esset, quo facilius regnum occuparet, sed ut illā quoq; in matrimonium acciperet, quo maiorem sibi authoritatē cōpararet, ad regiū nomen assumendū. Faciebat pterea spē uicinitatis Ladislai, authoritatisq; alterius summi pōtificis, si plures eodē tēpore possunt summi pontifices esse. Nam tunc de pontificatu contendebant, Benedictus/Gregorius/Ioannes. Colorem autem iuris pbebat, ꝙ defuncta sine liberis Maria Siciliæ regina, regnū ad Martinum eius uirum nō potuerat peruenire, nec deinde ad Martinum patrem, eoq; illum regem esse debere, quē sibi Siculi ipsi delegissent. Cogitabat & aliā apud se ipsum causam, ꝙ si Blancam in matrimonium accepisset, uendicaret sibi ob hoc quoq; regnum, ꝙ Blanca Mariæ, ut propinquæ succederet. Siquidem Maria proneptis fuerat regis Nauarræ ex filia, quæ fuit prima uxor regis Petri, unde uxor regis Fęderici mater eius genita erat. Exquo intelligi licet, ꝙ præpostere Bernardus ageret, ueluti alienam a regno Siciliæ Blancā insequebatur, cuius hereditario iure regnum sibi destinabat asserere. Hac cogitatione, qua fallere alios uolebat, ut mea fert opinio, tam callidus tā uafer uir nō fallebať. Neq; enim eum fugiebat, multo proximiorem Mariæ fuisse Martinum patrem, utpote auunculum, uti modo ostendi,

pariter & cõſobrinũm, cuius mater, ſoror Fęderici regis fuiſ-ſet, utroq; ex parẽte. Qđ ius ꝓpinquitatis erat in Helianore regina Caſtellæ, cuius filius Ferdinandus eodem gradu pro-pinquitatis cõtingebat hãc, quo Martinus, qui fuit uir ſuus uere rex Siciliæ non modo uiua uxore ſed etiam mortua, cũ pręſertim Siculi regem, & ante mortem uxoris, & ea mortua agnouiſſent. Sed Bernardo ſi regno, reginaq; uxore potitus eſſet, quantulumcũq; ius ſatis ſibi fore uidebať. Hoc in loco mihi conſideranti Mariam, quæ patri in regno ſucceſſit Mar-tinum uel alterutrũ, uel utrũq;, qui in ius fœminæ ſucceſſor fuit, Bernardum qui tenui, hereditarii regni apud fęminam, filo uelut ancora nauem ſpei ſuę firmabat, ſubit admiratio de Aragonẽſibus, qui nolebant propinquos regis ex fœmina in ſuo regno ſuccedere, cum uelint ſuos hoc eodẽ iure ſuccedere in alieno. Itaq; ſic, ne alia repetantur, Ferdinandus in regno Aragoniæ potuit ſuccedere, quo modo Martinus in Siculo. In hoc, ſicut dixi, Bernardus nõ fallebatur, fallebatur in eo ꝙ multo maioris haberi debet & erroris & detrimẽti. Erat ei in optatis eximia ſingularisq; reginę pulchritudo, & in tam du-biis rebus atq; arduis amare uacabat, aut uacare uidebatur, cũ potius optãdum foret, illam minus ſpecioſam eſſe, hoc eſt minus ſuperbã ac faſtidioſam, utiq; uiro nec iuueni nec for-moſo. Ea propter ſi propalam in matrimonium peteret, exti-meſcebat ne reſpueretur, neue factũ ſuũ non ſatis idoneo co-lore tegere poſſet. Quippe qui credi uolebat, uelle inſulam in officio tenere, donec in Aragonia interregnũ. Conſtituit itaq; dolo atq; inſidiis rem tractare, ſi id parum procederet blandi tiis ac promiſſis, ad extremum adhibere terrorem atq; uim. Tenebat ſe per id tempus regina in urbe Catina, ubi arx in-ter primas tuta, & mari uicina eſt, ſed diuerſabatur fere in propinquo monaſterio cum ſanctimonialibus, ꝙ nullarum eſſet q̃ illarum conſuetudo, uel aptior uiduæ fœminæ, uel ad famam honeſtior. Hoc in loco Bernardus eam compræ-

bendere cum parasset, illa seu admonita a suspicantibus, seu certior facta a scientibus, in arcem furtim concessit. Qua de re Bernardus maiorem imodum dolens, nō modo q̄ deceptus spe foret, uerum etiam q̄ uehementi cōflagraret inuidia, qui dolo in reginam uteretur. Misit ad eam qui de colloquio ageret, cupere enim se purgare inuidiā & suspitionē ab illius animo adimere. Nec abnuit regina: uerum quia parum fidei uterq; alteri haberet, cōuentum est, ut illa de puppi triremis, hic de ponte, quo littori nauis iungit̃, sermonem faceret. Ille post multa uerba, quæ ad purgationē facti attinebant, dicit̃ intulisse coniugii mentionem, & ad ea turbato uultu regina subiecisse, hui senex scabide, nec plura his, auertēsq; se iussisse Raimundū Torres (is erat dominus triremis, solusq; aderat) retraheret longius à terra triremim. Is protinus imperās remigibus in altum referre nauim, coegit Caprerā conantem excusare præsentem orationem, cum p̄terita facta male purgasset, propere desilire de ponte, ne in mare cum ipso ponte decideret. Hic uero pernegabat postea se de coniugio appellasse reginam, ideoq; nec eam fastidiose respondisse, sed hanc sibi contumeliam ab inimico impositam, qui magis ut incōmodaret ei quem oderat illic triremim habuisset, q̄ ut reginæ gratificaretur. Quæ dicenti non defuissent, qui crederent, & si sciebant nauem adhuc stante eo in ponte reductam fuisse, nisi quæ insecuta sunt indicassent, nō modo affectasse uxorem, quo facilius honestiusq; regno potiretur, sed etiam corpus adamasse. Erat enim uir alioqui inprimis mulierosus, ut nescires Martem ne magis an Venerem coleret. Lapsus hac iterum spe, & per cōtumeliam clusus abiit indignās ac minabundus, se monstraturū illi q̄ inconsulte ageret, quæ recusaret, cum summo magistratu cōsilia in publicam salutē agitare, potiusq; cū aliis priuatis hominibus consultaret, & seorsum haberet cōciliabula, cum iam priuata esset. Itaq; cōparatis copiis, partim ui, partim minis, partim authoritate

ciuitates plu-

ciuitates plurimas ab illius ditione ad suam transfert. Idem prope diem factutus de Syracusis uidebatur. Quam urbem non ut regiam sed ut peculiarem, traditamq; sibi pro uitę dignitate, regina cordi habens, magisq; q̃ cæteras amittere uerita, illuc se confert, accersitq; Sanciū Doris Egidii, de quo supradiximus filium, præfectūq; classiarium, quem uulgo Almiracum uocant, q; sciebat simultates gerere cum Bernardo Caprera, ut rationem iniret, qua tam uiolento uiro queat obsistere. Is cum ad eam una cum subpræfecto in arcem uenisset, Bernardus se ratus, ut dicebat, matrem cum pullis una capturum esse, eodem accurrit cum septingentis equitibus, ac mille peditibus, arcemq; prætergressus urbem inuadit, ac nemine repugnante, tum propter metum, tū propter gratiā ac factionem recipit. Comitibus Sancii qua potuerunt fuga elapsis, quos Sancius in arcem admittere noluit, q; re cibaria admodū tenui utebantur. Vix recepta urbe, Bernardus arcē obsidere atq; oppugnare instituit, prætendens urbem quidē redigere se uoluisse in suam potestatē, quo teneret in officio, donec de iure regis in Aragonia disquireretur. Arcem uero obsidere, non tam ob reginam, quæ nōnihil ab officio recederet, q̃ ob Sancium capitalissimum suum, qui cum semper aīs in se male cogitauit, tum maxime id temporis post reconciliatam gratiam, arma cōtra se sumpsit, & aduersus præsidem consilia cum primoribus de administrando bello agitat. Est aūt arx, Marchettum uocant, in iis angustiis, quæ porthmos græce dicuntur, quasi limite quodam inter continentem, ut sic dicam, & urbem pene insulam, & sic olim uocabatur, cum non urbs, sed tertia pars urbis esset. Has angustias duo portus coarctant, maior minorq; supra maiorem arx posita est, breui muro cum porta arcem portūq; iungente, ab altera parte longiore muro, & sine porta, ad minorem portū producto. Ita nemo terrestri itinere urbē aut ingredi aut egredi potest, nisi per portam arci subiectam. Eam portam cum repentino

aduētu Bernardus occupasset, custodiri iusserat, dū urbē uel cepisset, uel desperasset, neue fortassis re infecta, confecta hostes cōmodā fugā nāciscerētur. Vtraq; itaq; fronte terræ occupata arcem & ab urbe, & a continente munitionibus cingit, stationes extruit, præsidia disponit, oppidanis seu uolūtariis seu inuitis nunq̄ intermisso labore adiuuantibus, ac nequa nauis a portu maiori (nam id a minori propter angustū aditum non timebatur) subuenire posset, utraq; castra ducto super aquas ponte cōmittit, machinisq; erectis ac tormētis saxa iaculantibus, obsessos quottidie oppugnat, ne noctibus quidem ad quietem datis, & quod minime decebat amatorem, honos sit auribus, fimum ac peiora fimo, quæ teterrimū odorem remittunt, sæpius q̄ saxa in arcis tecta iaciebat, nolens deesse fortunæ, ut dictitabat, uotis suis aspirāti. Etsi paucorum dierum cibos esse obsessis ei compertum erat, tamen nihil lōgius uidebatur, q̄ ut reginam, quam cupiebat uxorem, ac tātopere amabat, & Almiracum quē nec minus oderat, & suis cōsiliis aduersum præcipue timebat, redigeret in suam potestatem, id est, anteq̄ rex in Aragonia constitueretᷓ, ipse se regē in Sicilia faceret. Huic tantæ rei conficiendæ & liuor & perfidia, si ei credimus, impedimēto fuerunt, si cæteris, auaritia & ut ipse arbitror, irreligio. Siquidem laudes eius hæc duo præcipue uitia fœdabant, sacrorum contemptus, ac tenacitas. Quorum alterum numinibus, alterum hominibus inprimis inuisum est. Quanq̄ in eo non fuerūt illæ uirtutes, quæ amabilem reddunt, humanitas / affabilitas/comitas/clementia/ largitas/magnificentia, sed quæ uenerabilem, atq; interdum horrendum, seueritas/austeritas/tollerantia laborum/inediæ/ algoris/æstus/uigiliarum, multatio sontium ac negligentiū segniūq;, & his similia. Erat in eisdem castris Ioannes Moncada, frater Antonii comitis Darnonis, cui postea in paterna hereditate successit: hic cæteris quidem in rebus Bernardi partes fouebat, sed in oppugnanda regina dissentiens,

cum uerbis hominem a ſententia reuocare non poſſet, clam armatis ſociis, ſalutato duce, ac retinere conante, erupit e caſtris, nonnullis qui cęteros quoſcūq; poſſent ad ſimiliter agēdū ſuaderēt relictis, ad eū ſe in tutiora inſulæ loca recipiētē, Sanciani confluunt, itemq; alii, qui melius de re Catalana ſentiebant, & rebus nouis Bernardi infenſi erant, atq; paucis diebus ex compoſito ſub exortum auroræ Raimundus cū ſua triremi ante portū ſyracuſanum præſto fuit, & Ioānes Moncada, cum trecentis equitibus, totidemq; peditibus, ligones dolabraq; ferentibus, caſtra inuadit, foſſas implet, uallum reſcindit, præſidium deiicit, atq; in ipſa caſtra irrumpit. Cūq; undiq; ad arma conclamatur ac diſcurritur, & ut quiſq; primum tela ceperat, ad periculū ꝑperat, Ioānes obuios quoſq; ipſo impetu propellens ac ſternens, ad pontem peruenerat, triremi ad tumultum excitata, atq; ad conſtitutum locum feſtinante. Sed ii qui in ulterioribus caſtris erant raptim ſumptis armis, cum auxilium alteris caſtris ferunt, in ipſo ponte Ioanni occurrunt. Ibi pugna oritur, paucis ad prohibendū tranſitum ſufficientibus, & nox & anguſtia loci & ſuſpenſa ſuper aquas machina, pedeſtribus ꝙ equeſtribus aptior, ancipitem magis atq; horribiliorem pugnam reddebat. Ad hęc a tergo magis ac magis atrox certamen accendebatur. Cum interim Bernardus in medio ſuorū uolitans, alios ut arma capiant, alios ut dimicent exhortans, multos caſtigans atq; increpans, nulli ſatis fidens, atq; ubiq; inſidias ſuſpicās, omnia ipſe munera obibat. Ioānes e diuerſo, nūc ad primos, nūc ad medios, nunc ad poſtremos, recurrebat, iam eos qui ad ulteriorem partem pōtis obſtiterant, ſummouerat, ac multi ſuorū peruaſerant: nec magno diſtabant inter ſe ipſi duces ſpacio, cum Ioannes Bernardum agnoſcit, erat enim ſine galea, & linteum, ſicut e cubili ſurrexerat, circūdatum capiti gerebat. Tunc Ioannes exclamat ad ſocios, ut eum ſolum peterent, cuius caput linteo cernerent obuolutum. Atq; ita a plurimis

Bernardus petebatur, & fortasse summum discrimē adiisset, nisi cognita re linteum abiecisset, paulumq; donec galeam caperet declinasset, atq; latuisset. Ibi reuersus ad pōtem prœliū maiore manu suorum iam senescens ac languidum redintegrat. & cum omnis moles belli in pontem contrahitur, pons ipse soluitur, multosq; mortales maiori quidem cum metu, q̄ cum noxa in mare exposuit, sed maiori dolore damnoq; reginæ, q̄ eorum qui deciderunt. Quippe eo ipso tempore, quo trepida illa ad descēdendum in pontem, & inde in triremim accingitur, pons interruptus est, atq; ea præcipue parte, qua descendendum erat. Sic enim tabulata ac trabes disiectæ atq; euersę sunt, ut quasi dedita opera exitū ad euadendum in triremim intesepserint. Sed patefacta porta muri ab auxiliaribus, qui in ulteriora transierant, utiq; adiuuātibus nauticis, & iis qui in arce erant, cæteri per portam non fugiendo, sed se recipiendo ingressi, potiuntur ulterioribus castris, in urbē aut quocunq; poterant plerisq; Capreranis militibus, qui in iis castris fuerant, fuga tendentibus. Cæteri aut capti sunt, aut ad ueniam petendam, priusq̄ caperentur, se contulerunt. Simulq; Syracusani superueniunt. qui ut Bernardum iuuissent, si uincentem reperissent (nam superiores in bello adiuuare tutius est) sic meliorem nacti reginæ conditionem, se illi (nec mentiebantur) auxilio uenisse dixerunt. Atq; ita soluta obsidio, recuperata urbs, & regina sine trepidatione in nauem imposita est. Sanciusq; ne quā ansam præberet Bernardo ad reginam, propter ipsorum simultates, offendendā, cum Ioanne sociisq; abiit ad suam & reginæ iniuriā ulciscendam. Et dum hic atq; ille ad roborandas pro se quisq; uires elaborant, legati interim e Catalonia Drepanū appulsi sunt, missi ad reconciliandum Bernardum cum regina & Sancio, consulēdumq; regno, nequid tale in Sicilia, quale apud eos, aut deterius accideret. Venerat autem regina iā Panormum, tenebatq; se in domo regia, quæ dicit̄ illoꝝ lingua Hosteriū,

posita super littus maris, a fronte uero ad caput ingẽtis platea & fori, qua ad mare exitur, quõdam aperto prospectu, nunc quantum ipsum forum ac cãpus est, fornicibus in speciem muri prospectum intersepientibus, in quorum pene extremo porta est, quæ nõnunq̃ uehementi Aquilone undis alluitur. Hac in domo, tantaq; in urbe, qua nulla populis in ea insula frequẽtior est, nihil sibi timebat regina, præcipue post aduẽtum legatorum. Atqui Bernardo ea urbs maxime oportuna insidiis, ꝙ illic nihil caueretur, uidebatur. Nec domus inoportuna, ꝙ remota a frequentia uicinoꝵ esset, & legatoꝵ aduentus securiorẽ & magis indiligẽtem redderet, & alioqui maturandum erat, anteq̃ quod suspicabatur, a legatis iuberetur. Itaq; compositis insidiis, omnia itinera obsidet, nequis reginã admonere, aut legati se prius adire possent. Nulli illo triduo ab oppidis Bernardi, quæ illic multa possidebat, iter Panormum uersus patuit. Eoq; Petrum Martini, qui postea fuit scriba portionis, nuncium legatoꝵ iubentium triremim, quæ ad Panormum esset, primo quoq; die ad se uenire, duobus diebus & dimidiato apud se retinuit in oppido Alcamo. Sed nimirum fraudis ac sceleris plerunq; comes est aduersa fortuna, si nuncio per eum licuisset eodem die Panormũ peruenire, proxima nocte triremis dominus, e statione soluisset. Nunc ea triremis prædam e faucibus lupi hiantis ac iam iã rapiẽtis eripuit. Enimuero tertia die sub meridiẽ profectus, intempesta nocte Panormum furtiuo aditu ingressus est, nec tamen ciuitatem fefellit. Nam ad eius aduentum, ut insolito tempore, strepitus tumultuantium excitatus est, & clamor aliorum alios inclamantium, & ubi erat plus timoris, uociferatio, aut trepidantium, aut adhortãtium, & necesse est maiorem uideri sonum in silentio noctis. Multi nomen Capreræ compellabant nõ ex suis, sed ex aliis, qui hominis milites agnoscebant, ita notitia rei ad reginam peruenit. Illa se magis, q̃ urbem inuadi intelligens, exanimata e cubili prosilit,

domus multo magis q̃ urbs muliebri metu ac lamentatione confunditur, ne spatium quidem illis uestiendi datur, cũ pro sua, tum uero pro dominæ pudore sollicitis. Timor ipse ac festinatio satagentibus ad celeritatem impedimento est. Seminudæ igit' atq; neglecto capillo e cubiculis erũpunt, & inter primas regina, quod consiliũ ineãt, quo se cõferant, ignorãt, & cum mature facto opus est; in ipsa calamitatis impudẽtia fuga hæsitant. Iamq; inter deliberationem ac festinantiam, uelut ex incẽdio per gradus lymphatæ, in uiam se proiecerãt, cum in mentem uenit uicinæ triremis. Nam arcium altera, q̃ longa urbs est distabat, altera mari adibatur. Ibi capto consilio, & iã magis ac magis in urbe tumultuari audiebant, succinctæ & repressa lamentatione, cursum capessunt, & cãpum quanta nunq̃ celeritate, & prope uno spiritu transmittunt, perq; portam egressæ, inter quas uelocissimã aiunt fuisse reginam, ut quæ maxime timebat, aquas ingrediũtur, subductis supra genua uestibus, nec reformidãtes, aut uadi altitudinẽ, aut humoris algorem, cũ tempus anni adhuc hybernũ esset, sed ut quæq; prima ueniebat, secura maris & frigoris, itabat. Etenim fuga ipsa tam effusa, maiorem illis imaginationẽ hostis, uelut in tergis earum hærentis, impresserat. Dignum profecto risu spectaculum, si cui ridere in tali casu uacaret, & alienum periculum turpitudinemq; spectare uoluptati foret. Mulieres crinibus pene passis, nocturna tantũ ueste indutæ, aut altera quoq; circũuolutæ, magis q̃ amictæ, & inter eas regina ut dignitate, sic celeritate præcipua, quasi pro corona currentes in stadio, diuaricatæq; ad femora irrupere in mare, pene glaciatum. Sed huius timoris/turpitudinis/risus/frigoris, & cuius auidus erat captiuitatis, Bernardus postea pœnas uicemq; persoluit. Ibant per mare non ausæ uocare nauarcũ, ne ab hoste exaudirentur. pauci famuli, quibus regina nonnullæq; aliæ innitebantur, uocatum nauarcum orabant ut periclitantibus adesset. Statimq; ille a uigilibus, qui rem ui-

debât, admonitus, obuoluta ueste, e cubiculo stupefactus exiliit, iussisq; remigibus admouere triremim, & deiecta scapha reginam, cæterasq;, tanq̄ e naufragio attonitas, exanguesq; excepit. Cum hęc triremim, Bernardus in domum ingredit, cópertaq; ad nauem fugâ reginæ, execratus diem, en, inquit, tertio manus meas effugit. atq; ita indignabundus ad cubiculum reginæ perrexit, intrauitq;. Vbi cernens cubile turbatum, quale solet ad subitum timoré relinqui, perdicem, ait, perdidi, sed nidum teneo. protinusq; depositis uestibus, ut adhuc erat tepidum subit, ac per totũ se uolutans, & subinde spiritũ per nares trahẽs, significabat more uenatici canis, ad lustrũ ferę, ipso se odore delectari. Tãta ei fuit iter maximaꝝ reꝝ conatus cura amoris, tãta etiam intẽpérãtia, ut qd̄ inprimis dissimulatũ oportuit, & qd̄ antea pernegauerat, id nunc detegeret atq; fateret. Sed opinor posteaq̄ propę iam deprensus esset, fauorabilé sibi apud eã ducebat, si amator uideret. Illa sequentibus diebus ad Soloentũ deuecta est, oppidũ in dextro littore Panormi positũ, decem millibus passuũ remotũ. Legati interim, quia triremis tardius opinione ueniebat, terrestri itinere Panormum ueniunt. quos Bernardus quotti die inani spe pascens, reginam nunc blandiciis, nunc terroribus adoriebatur; adeo ut arce Panormitana, quę pallatiũ dicit, castris circũdata, Soloentũ se conferret, ostẽtãs se reginę, uti strẽnuũ in equitãdo, & amari dignũ. cũ tñ, ut cõstat, robustius equitaret q̄ decẽtius. Iam nemini pro ambiguo erat, cum & reginã coniugem, & regnũ petere, legati quoq; cauet qd ageret, monebant. Sed ille cõtumaces, rebellesq; cohercere, e dignitate sui magistratuś esse respondebat, esse ex suis hostibus, qui cũ principibus Italię fœdus inierint. Ita qd̄ suũ crimẽ erat, quo magis abesse ab eo uideret, ut sunt peruersoꝝ hoĩum artes, alteri prior obiectabat. Veꝝ tũc animus regni affectator apparuit, ubi declarato rege Ferdinando, ab incœpto non destitit. Tandem Antonius Moncada cũ suis, tũ ue-

ro copiis Sancii, sed ut dicebat, auspiciis reginę, tanq̃ summi in Insula magistratus, obuiam uenit, ac per nuncios agit, ut a panormitanæ arcis obsidione discedat, quas urbes, quæq; oppida recepit, restituat, eam superiorem agnoscat. Ille se responsurum, per se ipsum renunciare iubet, legatosq; subsecutus, cum maiore copiarũ parte occurrit, cũq; aliquandiu instructa acie uterq; stetisset, neutri incipere certamẽ, cum ambo in loco tuto essent, uisum est. Paucis diebus, siue proditione Vasconis cuiusdam, ut sui dictitant, siue calliditate hostis dum partem ualli, qui extra muros est circuit, ac stationes recognoscit, improuiso hostium aduentu circumuentus est, & cum aliquãtisper gladio se in orbem tutatus esset, captus. Itaq; qui capere reginam conabatur, qui cõiugio, qui amori, qui regno acquirendo operam dabat, iam tantum de amittendis bonis, de seruitute sua, de morte cogitabat. Traditus enim in manus Sancii, ductusq; in castellum, cui nomen Mota, atq; ibi ab inimico in cisternam uacuam demissus est. Nec ita multo post ad immensam pluuiam laxatis cadurcis, tanquam fortuito id accidisset, cum ex imperio factum esset, riui in cisternam defluebãt, eamq; replebant. Bernardo idẽtidem uociferante, auxiliumq; implorante, nemo ei domesticorum respondebat, tanq̃ obstrepente eorum auribus pluuia, ne audirent, & ad alium quendam locum, quo imber penetraret occupati essent, donec innatante iam lectulo, non procul a uitæ periculo erat. Tunc quidam ueluti tunc primũ audisset, ab ore cisternæ respõdet, ac festinabundus domino nunciat, qui miseranti similis, propere succurri imperauit. Educitur e profundo lacu, obscuraq; testudine Bernardus, modo Siciliæ regulus, ueste, capillo, toto corpore madenti, & hoc ut uix credibile uideat̃ ex pluuia. Atq; hic fuit horrendi carceris exitus, sed in locũ trãsitus est carcere grauiorẽ, & si nõ grauius esse uidebat̃, ita res ei abhominãda contigit. Aliquot adulatus dieb9 homini a quo custodiebat̃, ubi sibi factũ esse

familiarē beneuolumq; existimat, temptat precio corrūpere, daturum se, si liberetur opera illius (ut solēt qui uita periclitantur) montes aureos, in præsentia anteq̄ illinc pedes efferat, mille aureos. Custos respondet, se ea nocte deliberare uelle, idq; spatiū dari impetrat. Rem cōfestim ad Sancium defert, iubetur ut mane petenti annuat, pecuniamq; in manū tradi sibi curet, cæteraq; quæ agenda sint docetur. Mane deliberatum sibi esse ut adiuuaret calamitosum, iurat se (ut Bernardus excogitarat) e fenestra turris eū per funes demissurū. Eo die pecunia per amicos clanculū affert, pernumeraturq;. Proxima nocte, de tertia uigilia summisso fune caligis complicatis, nulla amictus tunica demittit, custode, ut ualidius conturbaret miseri consilium, urgente ad descendendū, tanq̄ anxius esset ne in fuga depræhenderetur. Ille noctis pariter & timoris tenebris confusus, dum celerius q̄ manus ferunt lubrico fune delabitur, adaptatis ad id retibus induitur, & ritu feræ cassibus captæ, hæsit ita ut nec sese deiicere, & si præceps casus erat, posset, nec receptus in fenestrā ullus daretur. Si ferrum ad manum fuisset, mortem fortassis sibi ipsi consciisset, sed mors id loci pudenda quoq; erat, atq; inimico iocunda, & auiditas iniuriæ aliquando ulciscendæ, contumacē uitam ad perpetiēda dedecora faciebat. Nocturnum frigus, & postea solem adurentem corpus non sensit, cum animum magis dolor ureret. Non tam e tenebris cisternæ produci in lucem optauerat, q̄ nunc e luce reduci in tenebras. Ita totum diem retibus īuolutus, ac plane irretitus, tanq̄ Mars in adulterio Veneris, ridiculum simul, ac miserandum plurimis spectaculū fuit. Cuius turpitudini hic quoq; cumulus accessit, ut cum ad transitum notorum atq; honestoꝶ uirorum faciē uellet auertere, prohiberetur, ne illis posteriora ostenderet: nec q; cibo ac potu caruerit eo die doluit, sed q; ea, quæ nisi remotis arbitris decore non fiunt, præsentibus arbitris facere non licuit. Receptus uesperi eodem unde fugerat, si fugisse

est e carcere in laqueum incidere, aliis quoq; ludibriis nó caruit: donec rege Ferdinando poscente per legatum suum uinctus productus est, ac legato traditus, a quo solutus ad regé protinus in Cataloniam Barcellonamq; se contulit, & in pristino apud illum honore habitus est. Hunc exitum habuit conatus occupandę Siciliæ Bernardi Capreræ: cui si res prospere cessisset, haud minus inter Hispanos Italicosq; bellum excitasset, q̃ olim pro eadé insula inter Pœnos atq; Romanos aut Athenienses Lacedęmoniosq; exarsit. Recepta itaq; insula rex Ferdinádus Siciliæ quoq; regem se nominari uoluit: quod antea noluisse, haud in postrema equidem magnanimitatis parte posuerim. Nam quas res nec possidemus, nec possidere contendimus, eas non belle, nec generose titulo tenus uendicauimus. Quas ubi adipisci cótingit, tunc erectus atq; sublimis animus, facti sui, & apud se & apud alios percipit uberrimum fructum.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIAE

LIBER TERTIVS.

INTER COMPETITORES CAprera & si non fuit numeratus, tamen numerari potest in uno dũtaxat regno. Non enim minus est petere regnum bello, q̃ iudicio. In quo fortunam Ferdinando, sicut in cæteris, fuisse propitiam cognoscimus, ꝙ Caprera uictus non uictor fuit. Haud tamẽ ex competitoribus aut primus aut postremus fuit, quem Ferdinandus ad genua sua procumbentem uiderit, sed secũdus. Siquidem primas partes ut uir integer ac paci consulens, cũ summa omnium laudatione præsumpserat dux Gandiæ. Nã quod Comes exemplum ducis non imitaretur, amici excusabant morbum, in quem incidisse credibile erat, tum propter mœrorem frustratæ spei, tum ꝙ se, quasi lucem inuisam haberet, assidue intra cubiculum tenebat, ubi per speciem mœroris ac morbi consilia coquebat. Quod Catalani suspicantes ueriti nequid ille rerum nouaꝝ molitetur, consulendum & publicæ quieti & priuatæ hominis dignitati ac saluti putauerunt. Cuius uicem alioqui dolebant, ꝙ infinitos sumptus fecisset, nec pro dignitate in posterum posset uiuere, nisi ad dissoluẽdum æs alienum, & ad repignerãda oppida adiuuaret. Hanc æquam atq; humanã causam existimantes, ex cõmuni catalanoꝝ uoluntate primores barcellonẽsiũ regem adeũt, orantq; ut olim competitoris sui conditionis misereatur, non eum contra regem, sed pro se omni conatu pugnasse, esse regiæ munificentiæ nobilissimum uirum, quem non culpa sed casus, aut potius uirtus afflixerit, & pecunia subleuare, & honore augere, & alia in hanc sententiam. In quibus faciliores aures regis, q̃ Comitis, ut contumax in agnoscen-

do rege non esset, habuerunt? Miserant enim ad eum quoq; legatos. Tandem grauibus amicoꝝ consiliis obtemperans, dimisit ad regem treis legatos, Raimundum Petilios, Franciscum e Villa noua, & Dalmaum Cicerrā, qui pro absente iusiurandū offerrent, de fide regi præstāda. Quibus uicissim rex spopōdit, se habiturū in eo honore Comitem, ut medius inter regios filios sederet, primigenio ac secundo præcedentibus, magistro sancti Iacobi, & magistro Calatrauæ, Petroq; eum sequentibus. Indulta quā inprimis popofcerat licentia, ut si nunq̄ in conspectum regis ueniret, fraudi non esset. Ad hæc luiturum æs alienū, quod ille cōtraxerat, & oppida quæ oppignauerat, adiecturumq; in compensationem sumptuū quos fecisset, sexaginta millia aureorum, necnon alia & ornamenta & adiumenta. Parum constat, an integra fide Comes Ferdinandū regem agnouerit, promissaq; admouerit, an tēpus extrahi uoluerit; dum rei agendæ adesset occasio. Nam neq; ullus honos satis se dignus uidebatur, qui regnū animo conceperat, & hæc pecunia nihil esse ad illam, quam erogauerat, quę tanta fuit, ut eam nemo unq̄ putasset tam cito faciendis sumptibus fuisse perituram. Habuerat ille a patre relicta scrinia aureis, argenteisq; pro regionum diuersitate numismatis referta, & quod fando uix cognitum est, malleo cuneata, idq; nō auaritiæ modo, sed lusus ac cōtumeliæ gratia. Hospites enim qui permulti ad eum familiariter diuertebāt, sciscitabatur cuius nam generis pecunia indigerent. Respondentes eius generis, ut in quam quisq; prouintiam iter haberet, adducebat ad scrinia, & quātum uellent, capere iubebat. frustra conātesq; capere deridebat, & hos sibi de amicis iocos comparabat, nouo genere dissimulādæ auaritiæ, iactādarūq; opū, quod haud ab re diuinitus esset castigandū. Successitq; filius, qui breui exinanitis scriniis obęratus uiueret, & ex iis nihil sibi nisi curas mœroresq; contraxerit, & ad extremam quoq; perniciem. Verum dum ita trāsactum esset inter regē

& Comitem

& Comitem, iamq; concilium fieri cœptum, Fędericus puer, qui & ipse fuerat competitor, idemq; comes Lunæ, urbē ingressus est, eo apparatu, ut uix elegantiori Martinum patrē, aut Martinum auum, fuerit aditurus. Trecentos enim equites ad numerū arcium, quibus singulos præfecerat, ducebat, & quod inuidiosius est, uexillum permixtis Aragonię ac Siciliæ signis, & ad regii uexilli magnitudinem, sericis quoq; fimbriis ualentino artificio adornantibus. Hunc in modum per mediam urbem splendido uelatus sagulo, lente ac triūphantis ritu equis euntibus ferebatur, quacunq; trāsibat, maribus ei fœminisq; bona precantibus, nonnullis illachrymantibus ultroq; miserantibus desyderio parentum regum, nonnullis etiam dicentibus, hic erat, hic esse debebat, hic utinam foret rex. Ille apparatus pompæ apud mentes eo℞, atq; illa ætas puerilis fauorem conciliabat. Res leuis atq; inanis, perinde atq; illa facerēt ad promerēdam regiam dignitatem. Sed uulgus ut ex imperitis atq; inconsultis plerisq; constat, sic imperite plerūq; iudicat & incōsulte, ut desinamus mirari, si quid quod diuinitus accidat mirandum est, q̄ sæpe nos deus plectit nescientes quid petamus. Præsentibus nunq̄ contenti sumus, absentia ducimus potiora, eisdem ubi potiti sumus, diuersa desyderamus. Hunc si auus instituisset heredem, causarentur se pro rege puerum sortitos, ut tuto℞ plurium non principis unius arbitrio seruiendum sit, eumq; rescissis legibus illegitimum, matre Sicula, nec ea regis concubina, sed uulgatissimo scorto, ne incredibile sit esse suppositum, nec intelligebant se conflare his uocibus inuidiā puero sua alioqui sponte sibi inuidiam cōflanti, eo fastu apud regem, cui ut in recēti regno, necesse erat omnia esse suspecta. Verū nō puerū (quid enim delinquere puer potest?) seuerus censor castiget, sed magistros atq; authores, qui dum populis ostentare regii pueri excellentiā uolunt, principi prodiderūt, cui nihil æque inuiuisum est, ac munus suum honoremq; ab altero ulla ra-

tione usurpari. Neq; id ad leniendam insolentiam satis fuit, q filius regis defuncti fuisset, q praesentis propinquus esset, q summo quoq; pontifici affinis & carus. Nemo enim sic alieno honore gaudet, ut illo iacturam sui facere uelit. Ideoq; melius cũ puero actum esset, si caetera sic summisse gessisset, ut ipsam regis adorationem. Nam ubi ad ianuam regiae peruenit, ex equo delapsus, ante ipsam ianuam genu posuit, iterum ad aulae hostium, tertio ad fores conclauis, in quo rex eũ excepturus sedebat, postremo ad pedes regis. Cui rex assurgẽs dexteram porrexit, eumq; amplexatum exosculatũq; ori suo admouit, osculumq; mutuũ dedit. Deinde percunctat, quid ita sero uenisset. Ille, q in apparando comitatu tempus triuisset, respondet. Nec multis uerbis ultro citroq; habitis, iubet ut apud primigenium coenaturus maneat. ille inuitatũ a propinquis foeminis in domum aui se esse, ac promisisse, ait. cum idem postridie excusasset, tertio die apud primigenium laute acceptus est. Cũq; secundum prandium omnes pueri regi praesto fuissent, rex sermonem intulit de sumptu domestico, quaesiuitq; a puero, quid ita magnos sumptus faceret in tanto comitatu alendo. Ille ut puer respondet, nullũ ob id se facere sumptum, sed eos pro se unum quẽq;, cum sit singularum artium magistratus, tot enim, inquit, habeo oppida castellaq;. Admiratus rex tum tantam pueri potẽtiam, tum suas, ut regis, tenues opes. Tu uero, inquit, foeliciter honeste, atq; ipso rege regalius, caeteriq; tui ordinis, quibus sua iura constant, quorum nemo non ex suis oppidis plus multo percipit q̃ rex proportione ex suis, ut haud dubie uectigalia nostra ad nihilum redacta sint, idq; tum neglig̃etia regũ, tum fraude ac perfidia subditorum. Olim comes Barcellonę percipiebat ex Catalonia librarum quadringena millia, nũc piget ac pudet, quantum percipimus, dicere, pene precario regnamus. Nec mihi in dubio est nostrã authoritatem, apud alios reges nõ satis amplam haberi, & quodãmodo contẽni.

Cum auxilia bellorum, aliarumque rerum magnarum a populis nostris corrogare habeamus, deque eorum arbitrio pendeamus. Certe cum paternum regnum, & hoc inuicem considero, illic regnum uidetur, hic procuratio esse. & postea aiunt praeter caeteras gentes, Catalani se fideles esse in regem. Equidem nolim quicquam detractum de laude meorum populorum, sed utinam uerius quam gloriosius dicerent. Nam si recte aestimemus, sibi fideliores esse, quam regi reperientur. non dico quia non est causa cur rebellent, ut fit apud illos, qui onera ab regibus imposita ferre nequeunt, ueluti decem Tribus Israel, quae a Salomone desciuerunt, & alii multi, & hodie in Italia praecipue, sed quia regem suum patrimonio exuunt, quod nulli alii populi faciunt, ut in hoc sint, pace Catalanorum dictum sit, fideliores appellandi. Atque siqui rebellant, ideo rebellant, ut ius suum retineant. Hi uero iccirco a rebellando abstinent, ut ius regium praeripiant. At enim aiunt se ab regibus illa coemisse tacco quantum fraude interceptum est. Quis ignorat nunquam reges ea uendituros fuisse, nisi pecunia ad necessitates indiguissent, nec aliter a populis auxilia impetrare potuissent. En fides in principem admiranda, non habent aurum, quo illius necessitates subleuent, habent quo dignitatem exhauriant. Et ego de bonitate atque humanitate populorum loquor, qui non uetiti sed sponte authoritatem regiam nec iminuerent, nec paterentur iminui. Nunc etiam utantur lege, in quam iurauerunt, qua sancitum est, nequid regi liceat de patrimonio alienare. & siquis ab eo quippiam uel emerit, uel pignori acceperit, eum continuo proditionis crimen incurrere, uocarique apud Aragonenses traditorem, apud Catalanos baram. Verum nisi propositum animi mei praeripiat mors, regni decus profligatum pessundatumque instaurabo atque restituam, nec desinam dum ostendam, absit inuidia dicto, non minorem regio nomini per me, quam mihi per regium nomen obuenisse dignitatem. Quid enim attinet externa comparare, si interna non reparas, & alios redigere in serui-

tutem, si domum tuam non asseras in libertatem. Ego pro ampliando filii fratris regno bella gessi, pro asserendo meo ipsius segnior ero? Sed nondum rescindendi ulceris tempus est, ut nuper Cæsaraugustæ cognoscere licuit, cũ in uectigali aduectitii uini tã acres, ut aiunt, publicæ libertatis exhibuere se defensores. Experiar apertius ubi eorum tam celebrata in regem fides, ubi bonitas, ubi iustitia? Est quidem optandum, ut quod postulamus, non grauentur: sin minus, & aspe ris & mollibus medicamentis utemur. Cæterumq; est mihi, si ius meum neq; extorquere, neq; impetrare potero, paterni regni pecunia redimere, ut nõ imbecillior sim ego regni propugnator, q̃ cæteri oppugnatores. Hæc inter domesticos atq; intimos locutus, ubi in alios sermones diuertisset, iubet Fędericum, ut uexillum illud quod tulerat, afferri mandet. Nã cupere alterum simile fieri sibi, q; exquisito quodam modo elaboratum esset. Ille protinus læte atq; hilariter afferri impe rat, nihil uitii subesse suspicans. Allatum rex contemplans, laudare artificium, laudare materiam, dicere non aliud sibi uelle. Deniq; accersito uexillario, qui simile conficeret, impe trat a puero facili ac uolente accõmodari ad exemplar imitandum. Opifex ut erat iussus, eo exemplo uexillum fecit, sed transuersa fascia coloris ueneti, quæ indicaret, consueto apud magnas familias more, illegitimos natales. Rex id ad se postea perlatum, tradi Fęderico præcepit, & quidem cum ellogio, q; illud Ferdinando, hoc Fęderico dignum esset. Sed edoctus puer a suis, fasciam illam ignominiæ esse argumentum, nunq̃ postea nisi album gessit, & breue uexillum haud clam testatus, ægro se ferre animo, regis castigationem, & cõtumatiam aduersus summum imperium, uel præsumens uel detegens, quasi uero tolerandum id regi fuerit, quempiam sibi regios honores uendicare, & eum præsertim, qui uideri poterat, hoc facto testari, ad se regni spectare successionem. Cœca omnino res est ambitio, & præposteris utitur plerunq;

consiliis. Nostram dignitatem anxie tuemur, retinereq; ad unguem, ut dicitur, uolumus. Alios, ne dicam, tanto superiores suam retinere non patimur, atq; dedignamur. Ego Ferdinandum sicubi nunq in hoc certe loco regem egisse confirmo, magistris pueri, qui peruerse docerent, magis q puero repræhensis. Qui si sapissent non ulteriori contumacia iram regis irritassent, nec animum tenerum atq; obnoxium uanis opinionibus imbuissent. Ergo qui ex nimio fastu populi studia plaususq; captauerat, ab ipso censore plausibus studiisq; spoliatus est, nemoq; non præcipue prudentum ac bonorum censuram probauit, atq; laudauit. Paucis diebus dum hæc gesta sunt, alia censura rex usus est aduersus Comitem Vrgellensem, quam nonnulli asperiorem aliquanto fuisse uolunt. Sed ut ita sit, profecto tantula res non impulisset animum ad rebellionem, nisi ægrotum atq; corruptum. Habebat hic odio capitali Ioannem Raymundum comitem Cardonæ, occulte quidem, q cum iure iurando se deuouisset, neminem alium se habiturum pro rege q Comitem Vrgellensem, tamen iusiurandum rescidisset. Propalam autem cum alia multa, tum q castella nonnulla occupasset, quæ Comitis Vrgellensis essent. Ea de re fecialem, quem araldum uocant, Barcellonam mittit, indutum ueste, pictas conscriptasq; habente proditiones inimici, qui uniuersam urbem perequitans passim, ut quosq; honestissimos haberet obuios percunctaretur, nunquid Ioannem Raymundum Cardonæ comitem nossent. Respondentibusq; se nosse, oraret primum inspicerent, perlegerentq; quæ ipse ferret, deinde renunciarent homini, se uocari uerbis Iacobi Comitis Vrgelli ad singulare certamen. Rege cum cæteris principibus certamini præsessuris, & alia huiusmodi ludibria. Quæ cum fecialis exequeretur, fremere multi, alii gaudere, alii dolere, prout quisq; animo affectus erat, tota deniq; ciuitas mota rei nouitate, omnis sexus ætatis côditionis, nihil aliud loqui ac querere, & regis

expectare iudicium. Ille ubi rem resciuit, iubet araldum comprehendi, denudariq;, & quacunq; transisset pictus inscriptusq;, eadem urbis parte uirgis cedi, ipsum corpus pro ueste pingentibus atq; scribentibus, talemq; remitti ad herum, suae rei indignitate motus, q̄ se praesente tantum licentiae temeritati daretur, pessimo in posterum exemplo, siue q̄ iniuriam Comitis Cardonae mallet ultam poena leuissimi hominis, q̄ bellum inter duos proceres excitari, siue nollet, si forte ad certamen uenirent, praesidere, cum eo q̄ hunc proditionis idest iusiurandi non seruati arguere uideri poterat adhuc residere regios spiritus in pectore arguentis. Id ego & si rei militaris periti quidam negent fuisse fas regi facere, quia iure gentium sancti sunt feciales, tamen iure riteq; fecisse existimo. Non fecialium numero hi homines habendi sunt, qui pudore neglecto & alieno & suo, non certamen indicunt, sed ignominia afficiunt, propter quam iure certamina committuntur. Verecunda debet actio esse iure prouocantis, uel ob hoc ne iniuria prouocare uideatur. Hanc contumeliam sui nuncii plusq; aegro animo tulisse dicitur Iacobus, non aestimans quanto aegrius ferenda fuit ea, quam ipse faciebat. Sed in affecto corpore atq; languido, exigua offensa magno momento est ad letiferum languorem. Quanq̄ haud scio, an hunc colorē apud homines quaesierit ad rebellandum. Enimuero faciebat ei animos Henricus regis Angliae filius, uir iam tū bello singularis, qui nuper in Galliam intestino bello laborantem transierat, auxilio futurus partibus Comitis Aureliani. Itaq; seu iam antea cum illo composuerat, seu nunc primum composuit, Ilerdam duodecim millibus passuum a Ballagerio distantem, improuiso aduentu constituit nocte occupare, corruptis e plebe quibusdam, qui portam adulterinis clauibus aperirent. Fert autem ea porta ad Ballagerium, ab eoq;, ut mos in plerisq; urbibus est, nomen accepit. Dabat etiam proditioni opportunitatem, q̄ ea pars ur-

bis ædificiis sane infrequens est. Neq; uero magna in potiē-
da redimicatio proponebat, cum plurimas dictelas, multos
ex nobilitate beneficiarios, nō paucos e plebe obæratos habe-
ret. Itaq; constituta nocte cum duobus millibus peditū ex di-
midio leuiter armatos aduehit, certos ortos ut sunt, ubi fere
parietibus orti circundati adulterinis quoq; clauibus apertos
intrat, illinc missis, qui proditores in muris stātes, aduentus
sui certiores faciāt. Porta reseratur, ac longo ordine succedit,
& iam quadringentorū numerū, qui ingressi fuerunt, exple-
uerant. Cū interim res incredibilis, miradæq; nouitatis con-
tigit, & quæ numen aduersum intercessisse testetur. Qualia
quoties olim contingebant, deū ipsum e cœlo delapsum esse
poetæ fingebāt. Tubicen quidam, qui haud procul ab ea por-
ta habitabat, loco parū celebri, quo licentius caneret, forte
ea ipsa hora surrexerat eius rei gratia, qua solent, qui sæpius
bibunt, quod genus est in primis tubicinū. Vtq; sunt leues
atq; improbi, per noctem inflare tubam cœpit, ita ut erat nu-
dus. Nam melius iam instabat, & socium, qui in arce excu-
babat prouocare. Ille nihil moratus, ne probior sodale fo-
ret, prouocanti respondet. Dumq; ad huius cantū prouocator
subinde requiescit, sensit e uicino tumultuari, & discursare
armatos. Enimuero extimuerant, qui erant introgressi, ne res
depræhensa esset, & inconsulte atq; cum strepitu ad portam
se recipiebant, uolentes propius a suis q̃ ab oppidanis abesse.
Nox & scæleris conscientia, & timor si agnoscerentur, &
fortuna ut uidebatur aduersa, debilitabat animos. Re no-
ua perturbatus tubicen, in locum unde commodius prospi-
ci poterat porta, conuolat, cernitq; armatos, non tantum
audit, & luna pernox erat. Animaduertens itaq; urbem suā
nisi iam iam succurat, ab hoste captū iri, ac fortasse direptū,
nō ad ensem/lanceā/clypeumq;, sed ad utiliora, ut in illo casu
arma, tubā recurrit, atq; eum sonū quo populus exercitusue
ad arma conclamatur, inflauit, eo quidem audacius q̃ sciret

socium, eumq; ex magis celebri loco ciuitatem excitaturum, prout factum est. Ad horum amborum terribilem sonitum ciues conclamant, punctoq; temporis in uias procurrunt. Dalmatius quoq; Murus citato agmine scholasticorum, cum multis luminibus de uertice urbis in forum uenit, ciuibusq; se iungit, & facto cuncti globo ad portam feruntur, sonum clangentis sine intermissione tubæ sequẽtes. Nemo fere Ilerdensium est, ac pene in omni Catalonia, quin propter intestinas etiam priuatorum discordias, arma domi habeat. saltem gladium/lanceam/pugionem/clypeum. nec domi modo, sed ad latus fere, atq; in manu. Siquidem in consilia de cõmuni re consulturi, & in templa oraturi, arma portare uitio nõ datur. Horum impetum non ausi sustinere, qui introierant, repelluntur, cum interim Comes audito tumultu, rapto cætero agmine aduolat, & quia dolus improspere cesserat, ui conatus irrumpere, cumq; aliquandiu tentasset, frustra fuit. Tandem oratione blanda amicam ciuitatem appellans, ac merita cõmemorans, & plura pollicẽs, responsum accepit, se nihil nisi ut ab Ilerdensibus capi possit, loquendo manendoue proficere. Sic ille uetitus abiit, atq; præ impotẽti ira messes Ilerdensium ferro igniq; corrupit, ex quo acerbissimũ in se ciuitatis illius odium cõcitauit, crediq; meruit idem in urbe si potitus esset fuisse facturus. De pditoribus aũt conuictis confessisq; suppliciũ sumptũ ẽ. Proditione infœliciter tẽtata Comes eo frequẽtiores nuncios mittitare ad principes cõfœderatos, ut q̃ primũ auxilia mittant, occupãdũ esse, antẽq; rex cõparet exercitum, & iam hæc res animos oĩum nõ mõ Catalanorũ, uerũ etiã finitimorũ erexerat. Erant enim & ipsi finitimi sua spõte cupidi rerum nouarũ, & ingentibus promissis a Comite pellecti. Et confitendum certe est, plurimum in hac re egisse fortunam, quæ & Comitis imprudentiã, & regis uirtutẽ redderet insigniorẽ. Per idẽ. n. tẽpus defuncto Angliæ rege, filius ad capessendum regnum, in patriam nauigauit, relictis qui-

buſdam præfectis, qui magis promitterent magnum q̄ mediocre in præſentia auxilium ferrent. Ea de re finitimorum principum ardor atq; audacia refrixit, præſertim cum tantam e diuerſo diligentiam regis, tantum conſilium, tantas uires animaduerterent. Iam primum rex comperta defectione Comitis, bellum cæteris rebus præuertendum ſibi exiſtimauit, ſed non ita ut concilium tanta cura coactum diſſolueret, aut ſuſpenſum teneret. Verum cum & belli adminiſtratio, & pacis conſultatio præſentiam ſuam deſiderarent, maluit bellum ſibi deſumere, ubi non cum ſuis, ſed cum hoſte res eſſet, conſultationi, ubi minus periculi uerſabatur, uicarium præficere Alfonſum filium. huic adoleſcentulo ad tantam rem magis deerat authoritas dignitatis, q̄ animi prudentia. Ideoq; Ioanne Ferrandis, & Guillelmo Moncada ad concilium referentibus, uniuerſi Alfonſum, quibus ſolenibus petierat, pro primogenio acceperunt, id quod nunq̄ Catalani alteri regis filio dumtaxat uniuerſi & publico conſilio præſtiterant. Rex interea dum maiores copias parat, Franciſcum Herillum cum medioeri manu, ad coercendos Comitis conatus, præire iubet, ſimulq; ad extrema regni, qua tranſituros hoſtes ſuſpicabatur, expeditos milites dimittit, finitimos principes monet ac territat, ne quibus peregrinis copiis in regnum ſuum præbeant tranſitum. Tanta autem fuit diligentia in mittendis nunciis, quo cuncta explorata, prouiſa, cauta forent, ut eodem die reſponſa acciperet ab his, qui longius ſexaginta millibus paſſuum abeſſent, non ignarus antiquius eſſe atq; præſtãtius arcere bella, q̄ gerere. Poſt q̄ de tranſitu hoſtium intercludendo, retinendiſq; in officio finitimis, curam egit, poſt mediam æſtatem, iam cæteris oppidis, quæ Comitis erant, uel in fidem acceptis, uel in deditionem redactis, Ballagerium, ubi ſe hoſtis tenebat, caſtra mouit, oppidũ ſitu & opere & arce tutiſſimum, præter oppidanos defeſum mille & quingẽtis peditibus, trecẽtiſq; equiti-

bus. Qui quottidie, nunc hac, nunc illa porta egressi, cũ obsidentibus, uel castrametãtibus, uel castrametatis, certamina conferebant. Erant regis copiæ ex castellanis catalanisq; promiscue, ad octo millia peditum, quattuor equitũ. Sed acrius certamen erat machinarum, præcipueq; bombardarum, quę utrinq; prorumpebant. Plurium tamen e castris ac maiorũ, quarum nonnullæ erant & uastitate & uiolentia mirabiles. Atq; quo crepitus horribilior, & ictus perniciosior foret, omnes eodem non momento, sed pene puncto temporis, laxabantur, ad quarum impulsum puluereus ex discussis parietibus fumus diu in arce uisebatur. Sunt qui uxorem Comitis, per nuncium orasse regem affirment, pregnanti parceret. nã foetum ex matris pauore ad sonum percussorũ parietum atq; tectorum in utero subuerti, cum amborum uitæ periculo: regemq; respondisse, eligeret quam uellet arcis partem, in ea tuto mansuram, prohibitis illuc tendere ictus, qui machinas temperarent; sed ea lege, ne cum uiro communiter uteretur: nec illã uoluisse accipere huiusmodi conditionem, uelut impiam ac turpẽ, sibi omni periculo acerbiorem. Non enim in periculis modo, sed in morte quoq; uiri nolle ab eo separari, nec quicq̃ sibi iocundum, nisi cũ illo cõmune, cuius incolumitatem cuperet sua calamitate depacisci. Sunt qui dicant eos, qui in muris erãt quottidie probra iecisse in Ferdinãdũ, nec eum, sed Iacobum regem appellasse. Sunt qui uelint per quosdam induciarũ dies, in regem transeuntem e muris multa missilia coniecta, duobusq; confossum telis, cui insidebat equum concidisse, rege supra collapso, illosq; quasi uictores exclamasse, extinctum Ferdinandum, regemq; Iacobum regnaturum, nec ullis præterea uerborũ abstinuisse cõtumeliis. Ob q̃d tãtũ periculũ, tantãq; iniuriã, simulq; ob uiolatã fidẽ, iurasse regẽ, Iacobum nõ impune esse laturũ, statimq; cũctas incendi machinas iussisse, ut ne nocturnę quidem quieti parceretur. Licet purgãte Comite, per uxorẽ, quippe hæc ad re

gem commeare & tractare inter utrosq; cœperat. Nam postq̃ Comes ex multis, qui ab Anglicis præfectis mittebantur internunciis, unũ aut alterum ægre peruenisse ad se cognouit, eosq; fortius q̃ tutius hortantes, non putauit extremum sibi tempus, &si pene extremum erat, expectãdum, ne nullus relinqueretur apud hostẽ ueniæ locus. Cum præsertim in dies singulos, per causam dimicandi, sui milites ad regem transirent, tum eodem metu cõmoti, quo Comes ipse, tum quia stipendia, quod primum apud militum animos est, sponsionibus ac precibus magis q̃ rebus soluerentur. Multum etiam spei in uxore, q; matertera regis esset, ponebat, multũ in proceribus, & inter primos in duce Gãdiæ, qui in castris aderat, apud regem summæ & authoritatis & gratiæ, qui pro amico & propinquo, & nobilissimo uiro officiose laborabat, ac mutua mandata perferebat. Sed rex intelligebat illum frustratũ omni spe, ad deditionẽ descendere, & aliquantum in alienis precibus, nihil in sua causa confidere, q; urbem nocturnis insidiis occupare uoluisset, q; finitimos principes ad arma sollicitasset, q; externos reges, quãtum in ipso esset, in Cataloniã adduxisset, q; deniq; se regem facere, eiecto Ferdinando, constituisset, præterea quæ ex Ballagerio, uel factis uel dictis iniuriose fecisset. Nec imerito iram regis summopere uerebatᷓ, maioreq; esse culpã, q̃ quæ facilem ueniam, aut leuem pœnã mereretur. Impetratum tñ est, ut nihil in uita, mẽbrorũq; iacturæ pateretur, cætera & ipsum conspectum, & ipsam diem impetraturum amici asseuerabant. Sunt qui addant, regem promisisse matertera, proceribusq; orantibus, nec diutinam captiuitatem fore, nec extra regnum, id magis uulgatum est, q̃ constat, & ab rege magis non denegatum poscentibus, q̃ promissum. Progreditur igitur Iacobus e natali oppido, suaq; domo, sed iam non sua, qui suus iam ipsius nõ esset, equo sedens, mesto magis q̃ demisso uultu, coma ac barba flaua, gladio, qualis heroum mos fuit, pendenti ex

humero, oculis omnium in eum intentis, ac fortunam miserantibus. Cui iam portam egredięti obuiam fit miles quidā, nondum obducta ingentis cicatrice uulneris, quod pro illo pugnans in capite acceperat: & ut erat ipso corporis habitu miserabilis, opem orat, ne militem suum plagæ morbo/fami/nuditati, tanq̄ imanibus feris cōficiendum, relinquat. Huic Comes, tu quidem recte, sed ego te miserabilior, qui non modo nihil quod dem, sed ne me quidē metipsum habeo. Quid loquor? agedū miles, habeo quod dem, gerebat loricā hamis contextam, non consertā, non paruæ pecuniæ, eam protinus sibi detractam militi dedit, cunctis qui aderant, talem fortunam in tanta uirtute prope deflentibus. Vbi ad conspectum regis uenit, in augusta sedentis sella, extra iactum lapidis ex equo descēdit, genuq; posuit, paulūq; progressus, iterū adorauit, tertio non procul ab rege cum adorasset, nec rex assurgeret, nullūq; dū signum clementiæ in uultu ostenderet, erūpebant omnibus lachrymæ, gemitusq; ac singultus. cogitantibus, qua e spe, & in quam recidisset, cui genua submittenti ad pedes sedētis in regia sella pauloante competitoris, in tāto procerum amicorų cœtu, ne salutationē quidem, aut clementem uultum impetrare fas esset. Cum præsertim regis Petri filia, eademq; matertera ad pedes sororis filii aduoluta, muliebribus precibus ueniam marito precaretur. Rex cōmotos assistentiū, ac flentes uultus intuēs, prospexisset sibi, inquit, mature, & non ad ultimum obstinationis peruenisset, nunc postq̄ uenenum in nos omne cōsumpsit, ad clementiā uenit, uoluntas tamen eadem perstat, quæ fuit. Cui detur iterum grassandi materia, iam denuo de nostra pernicie cogitabit. Necessitas hoc ab eo officiū expressit. Voluntati igitur, quæ nulla, neq; erga nos, neq; ad bonum & æquum est, nihil debemus, necessitati, quæ promisimus, abunde præstabimus. Vlterioribus autem beneficiis, nos ita subito in eū uti, mores sui dissuadent, ne nobis iterum officiat bene fecisse, & anguē

gelu euectum,

gelu enectum nostro lare focillasse. Meis tamen moribus, q̄ istius potius utor, & mihi q̄ ipsi ero similior. Tu uero Aluare ducito tecum hunc in aliquod pro sua dignitate tentorium. Hic finis conatuum Iacobi Aragonii fuit, ut minus deformis q̄ Bernardi Capreræ, ita multo miserabilior. Quippe ex tanta regni assequendi spe, ex maximis opibus, ex ingenti popularium atq; optimatum fauore, uulgata iam fama uelut regis futuri, in perpetuum carcerem ergastulũue coniecti, cuius calamitatis hæc quoq; accessio fuit, ut quem adire nunq̄, etiã si ab eo cum summo honore excipiendus esset, constituerat, regem uidere non sustinens, cum uictus captiuusq;, & quod extremum malorũ est, omnis spei uacuus adorauerit. Tertio mense q̄ obsideri Ballagerium cœptum est, & oppidũ & dominus in deditionem uenerunt. Finisq; bellis atq; certaminibus in omnibus, quæ regi Aragonum parent, regionibus impositus est. Eadem in castra maiorũ in Italia rerũ allatus est nuncius. Ladislaum regẽ Neapoli uel febri, uel ueneno paucis diebus q̄ illuc languens applicuerat, demortuum esse. Is simul ac Ferdinandum audierat declaratũ regem, legatos miserat, qui gratularentur. Præterea de fœderatione contra Ludouicum, cõmunem amborũ hostẽ agerent. Ferdinandus ubi gratias egit, q; legatos ad gratulãdum ille misisset. Quod ad fœderationem attinet, amicitiam, inquit, Ladislai caram quidem sibi esse & expetendã, fœderationem uero aduersus Ludouicum inire, non esse suæ æquitatis. Filium illius competitorem suum fuisse, hostem eũ nunq̄, nunc sublata æmulatione, agnoscere se utrũq; & amicum & propinquũ. Quorũ pater consobrinæ uir esset, filius ex consobrina eadem natus, promptioremq; se esse ad amicitiam inter ambos reges conciliandam, q̄ ad inimicitiã fouendam. Suadere utrisq; ne toties in fortunarũ uitæq; ueniant aleam, ne urbes suas absumi euertiq; uelint, potius q̄ aliquãtulum de suo iure decedere. Nihil pace iucundius, nihil bello esse tristius. Quod aũt ad se ac te-

gnum suum pertineat, magis e cõmodo suo fore utrunq; regẽ, aut utrũq; habere, aut facere sibi amicũ, neutri fouendo, hoc ipso ut neuter offendatur, q̃ alteri fouendo, alterum inimicũ. De Ladislai uirtutibus uitiisq; dicerem, nisi res longius a proposito nos retraheret. Huic successit Ioanna fato quodã intra breue spatium tot regnis ad fœminas recidentibus, quemadmodum paulopost contigit de regno Nauarræ, quod postea Ioannes Ferdinandi secundus ab Alfonso filius, matrimonii iure sortitus est, cum Neapolitanum sperauisset. Nam de cõiugio cum Ioanna regina conuenerat, ad quam cum se deferret maritus, in ipso itinere uxorẽ nupsisse accepit Iacobo Comiti Marciæ uiro in primis strẽnuo, & qui sub Ferdinando in utraq; expeditiõe aduersus Granatẽses militauerat. Huius facti culpam nescio an ipsi adscribam, an suasoribus, qui in Gallicanam, q̃ in Hispanam gentem propensiores, gallicum uirum præeligere coegerunt, infausto atq; infelici euentu, tũ ipsis coniugibus, tum reipub: Neapolitanoq;. Hunc semper exitum habent, quæ ab infandis, illicitisq; incœperunt. Veq; id me maxime angit atq; afficit, q iram diuinam aut non intelligunt homines, aut post interiectũ aliquod tempus obliuiscuntur. Vti nunc reginæ sui ciues suaserunt, moxq; dissuaserunt, ut Ioannẽ regis filiũ uirũ acciperet, sic iterum Alfonsum, ut adoptaret filiũ, deinde abdicaret. Magna tamen criminis portio penes ipsam quoq; fuit nullorũ minus amantẽ, q̃ maritoq;, aut filioq;, in alterum fratrum fallacem uxorẽ, in alterum pessimam matrẽ. De qua cum multa in sequẽtibus libris dicenda sint, hæc pauca attigisse sit satis, ad significandam temporum memoriam. Nunc eodem unde discessimus reuertamur. Confecto bello, rex ex Ballagerio digressus specie prope triumphantis in Aragoniã, Cæsaraugustãq; uersus iter intendit, diadema accepturus, maior etiã ac uenerabilior q̃ abierat. Nam prius populi sui strẽnuitatẽ eius tantũ audiuerant, nũc etiam præsentes cognouerant. Exoratus ab Iler-

densibus, qui maxime uictoria ea exultabant, ut illac transi ret, non transiuit solum, sed etiam apud eos mansit complusculos dies. Vbi Alfonsus peractis iam conuentibus, patri occurrit, atq; ita Cæsaraugustã peruenerunt. Conuocati autẽ ad solẽnia coronationis sunt, ueneruntq; ex omni ferme Hispania proceres. Portugallenses soli, præter Granatenses, non affuerunt, q alieno a Castellanis animo essent. quorum rex alioqui haud dubie, sicut rex Nauarræ, regalibus festis ceremoniisq; affuisset. Constat inter omnes, qui illi festo uel præfuerunt, uel interfuerunt, nec uidisse nec audisse celebriores splendidioresq; põpas atq; ceremonias. Ideoq; de ea satius est tacere, q̃ parum dicere, ne aut longiores simus, aut non pro dignitate perstringamus. Augebant autem iocũditatem solẽnitatis, q quinq; filii circa patrem uisebantur, quorũ medius inspectante omni cœtu, patrem, priusq̃ regali crismate tingeretur, cinxit ense equeriatus, utpote præditus illa dignitate, q magister equeriorũ sancti Iacobi esset. Nondum enim rex equerius erat, quales alii multi, quorum & rex Petrus auus eius fuerunt, & talem prius q̃ regem necesse est esse. Sed aiũt eum qui creatus est rex, posse sibi suapte authoritate tribuere illam authoritatem. Hæc est recepta hominũ opinio, hæc militariũ uirorũ uelut sanctio, quasi quisq̃ sibi ipsi queat esse author, ac se ornare dignitate, aut si habet eam prærogatiua regii culminis opus sit ab altero quoq; accipere, aut sacrosancta maiestas, quæ ritu sacerdotum ungitur, unde christi uocantur, necesse habeat post hæc titulo equerii decorari. exili friuolo, & ex ignorantia nato ausim dicere, quod pace cum aliorum, tum præcipue regum dictum sit, contumeliã regiæ maiestati faciunt, qui hanc dignitatem, si hoc nomen meretur, suscipiunt. Non secus atq; si supra diadema sertum ex rosis floribusq; suspẽderent. Postq̃ rex ab episcopo Oscensi, quia Cæsaraugustana sedes uacabat, archiepiscopi partibus fungente, unctus coronatusq; est, deducitur ab omni

illa celebritate e templo per urbem sub uexillis, primum in domum regiam, deinde in idem templum, in quo noctem illam peruigil, armatusq; iuxta uexilla accensa, ingenti ui cereorum uenerabunde relligioseq; permansit. Postridie Alfonsum primigenium Gerundæ principem creat, quæ est peculiaris dignitas eius filii, qui patri in regnum est successurus. Hic quoq; die quidem cum mirifica pompa per populos suo diademate coronatus obequitauit. Nocte uero iuxta uexilla peruigilium egit. Cæteraq; haud admodum magna, nec ita digna memoratu satius est omitti. Eodem anno legati a Sigismundo, qui concilio Constātiensi præerat, ut Romanorum imperator, uenerunt postulantes uellet certum locū, & tēpus constituere, in quo possent uterq; de republica christianorum, quæ ad summum pontificatum pertinent, communicare. Eadem mandata habebant ad Benedictum, itemq; ad regem Castellæ. Rex animaduertens totum pondus hoc suis humeris incūbere, non modo q utriusq; regni unus ipse gubernaculum teneret, sed etiam q Benedictum ad unitatē ecclesiæ solus adhortari posset, & prope impellere, legatum ad imperatorem misit, quem habuit honoratissimum Ioannē Isceri dominum, ex uetusta regum stirpe, & in litteris humanitatis ex omni Hispania nulli secundum. Idq;, quod mirabile sit, sine præceptore. ea est uehementis ingenii, & immortalis memoriæ felicitas, neminem ne ex iis quidem, qui omnē operam, atq; omne tempus in studiis ponunt, uidere mihi cōtigit, in quottididiano sermone abundantiorem, ueterum testimoniis præceptisq; referendis. Auget etiā admirationem, q corpus athleticum, decorq; uultus ab omni eum studio reuocare debuisset, nisi ab ineunte adolescentia, non excellere litteris puduisset, quem nemo nec genere nec opibus, nec corporis atq; animi dotibus, ex sua gente antecelleret. Huic mādatum est, non modo ut locum tempusq;, atq; alia imperatori nota faceret, sed etiam ut eum eximio comitatu deduceret

Perpinianum. Hunc nanq; locũ delegerat, ubi certior factus esset, papam regemq; illo se cõtulisse. Vbi legati imperatoris functi legatione apud Benedictum, in Castellam iter intenderant, rex a papa per nuncios petit, quem ad locum, diemq; libeat in colloquiũ utrũq; conuenire. Responso accepto, Moreliam, id nomen est loco, sed anticipato die uenit, quasi officii gratia papam excepturus. Enimuero modestioris animi habetur præstolari nos eũ, qui par maiorue sit nobis, q̃ uelle ut ille nos præstoletur. Id papa iniquo sane animo tulit, interpretatus se tanq̃ ad superiorẽ uideri uenisse, cũ rex ad papã ut inferior uenire debuisset, nec excusationem uel officii, uel ignorantiæ uolebat accipere. usq; adeo ut uicario eius, qui dixit, discite a me qui mitis sum & humilis corde, professa dominatur ambitio. Multæ sunt latebræ in pectoribus humanis, atq; abditi recessus. Id ipsum fortassis obtendebat papa, ut aliqua ratione postulatis regis nõ acquiesceret. itaq; re infecta digressi sunt. Iterum post dies complures, cum papa in oppido, cui nomẽ est, sancto Matheo ageret, illuc eum adiit, persuasitq; ut Perpinianum una se conferrent, ne causam suã absentia, ueluti diffidentia damnare uideretur. Contendebãt autem de papatu in tria membra lacerato, ac tria capita diducto, Benedictus, qui Clementi, Gregorius, qui Innocentio, Ioannes, qui Alexandro successerat. Sed cum prius celebrare nuptias primigenii decreuisset, impetrat ab eodem, ut Valentiam ad sanctificandos cõiuges proficiscatur. Extructoq; mirifico apparatu atq; omnifaria pompa, quæ cum die coronationis certaret. Aduenit Sancius episcopus Palentinus ducẽs sponsam, pronubus & uelut parens puellæ, cum Henrico infante, qui pro rege Castellæ Perpinianum pergebat, cumq; omni nobilitate Castellana. Eam benedicens & suo & matris a qua uices acceperat, nomine, sponso tradidit. Quos ambos dehinc summus põtifex, ut moris est sacerdotũ, in tẽplo multis cũ ceremoniis sanctificauit atq; deduxit. Exornauit autẽ

lętitiam nuptialẽ, tum anni tempus, ſub extremũ enim ueris erat, tum natiua ſoli cæliq́ꝫ tẽperies, pene ad nuptias contra-hendas nata. Siquidem liquet nusq̃ in omni Hiſpania urbis ſitum eſſe clementiorẽ. Quod indicant cũ alia multa, tũ uero orti non tantũ cytris conſiti, ſed etiã cytreis parietibus uiuẽte materia concluſi: ut dubites orti ne ſint, an ædes. Nam cũ ni-hil aliud inſit q̃ arbores frugiferæ atq́ꝫ felices, manu poſitæ, inſtitutæ, digeſtæ, quid niſi orti dicẽdi ſunt? Rurſus cũ au-dis extrinſecus eſſe parietes, intus autem aulam/conclauia/ curiã. item ſacella/altaria/ſedilia canonicoꝝ/thronũ epiſcopi, & cætera hmõi, nõ aliud q̃ ædes eſſe ſuccurrit. Sunt enim pa-rietes ex truncis cytrioꝝ confecti, & tamen frõdibus ueſtiti, ut perſpici introrſum nequeant, ne dum intrari. Ita cũ rami adoleſcunt intorquent̃ atq́ꝫ inflectũtur, ita inſiti atq́ꝫ inſerti, cõſiti atq́ꝫ cõſerti coaleſcũt, ut omnes rimę expleãtur, ut nihil uacui relinquat̃, ut pariter firmitatis ex truncis, & decoris ex frõdibus, ratio cõſtet. Eodẽ pacto introrſum, quæ enumeraui cõpoſita ſunt, clericis per ſe, laiciſq́ꝫ deſeruientia. Pauimentũ laterculo quadrato, uitreatoq́ꝫ ac picto conſtratũ eſt. Vt non alias apud Elyſiũ ſedes beatoꝝ, in nemoribus luciſq́ꝫ poetæ ſint imaginati. Nec aliæ quodãmodo in paradiſo terreſtri in-nocentium hominũ futuræ fuerint. Hi orti intra muros Va-lentiæ ſunt, proxime eis amœnitate ſunt, alteri extra pome-rium, ſecundũ regiã domũ, quã pons fluuiũ amplectẽs, urbi pene cõiungit. Celebratio hæc per quindecim circiter dies ex tracta ẽ. Poſt totidẽ ferme dies, nequa gaudia ſine calamitate aliqua traducant̃, ſicut raro triſtia ſine aliquo ſolatio ſunt: ſic enim nos deus admonet, ſubinde & noſtræ fragilitatis, & ſuę clemẽtię, accidit ut rex ſicut ſedebat cũ domeſticis colloquẽs, ſubita defectione corporis delaberet̃, & inter aſſiſtentiũ ſuc-currẽtes manꝰ aliquãdiu intermoreret̃, rumorq́ꝫ in uniuerſa nõ ſolũ domo, ſed urbe quoq́ꝫ uulgaret̃, repẽtina morte ſub-tractum. Medici, ut in extremo caſu opitularent̃, acciti, di-

cuntur se occultasse præ metu, neue in præteritũ negligẽtiæ, neue in præsens insciẽtiæ pœnas luerent. Laborauerat quidẽ rex ex renibus, uir alioqui prospera ac uegeta ualetudine. Subitum autem morbũ pituitæ uolũt incurrisse ex assidua mãsione sub diuo per noctẽ, ad hæc frequẽtiore edulio cucumeris cuiusdã, quẽ uocant malignanũ. Accitis tamen indigenis medicis, fomenta adhibita sunt, aliæq; curationes. atq; ita reuixit. Postero die post acceptam potionẽ, cũ melius haberet, gratulabantur ei nõnulli, ꝙ hunc in modũ uaticinio defunctus esset. Etenim fertur quidam siue ex prẹnosticis corporis ꝑsagiens, siue oraculo aliquo instinctus (nam astrologiæ prẹdicere mortes non tribuo) dissipasse famam, nondum exacto quatriennio regem uita defuncturum. Rex tamen neq; prophetanti plane crediderat, neq; nũc magnopere cõsolantibus acquiescebat. plus suæ conscientiæ de ualetudine sui corporis fidei habebat, q̃ in utranq; partem alioꝝ uerbis. Vbi aliquantulum conualuisse uisus est, hærebat in dubio, an appetente atq; instante tempore Perpinianũ se conferret, an Alfonsum pro se mitteret. Atq; ut ipse ambigebat, ita diuersæ erant suadentium sententiæ, uel potius uoluntates. Pauci nanq; in cõsulendo quod sentiunt, pleriq; quod cupiunt loquuntur, ut nõ sine causa regis prudentia præstare cæteris debeat, cui nõ satis sit displicere quæ dicantur, nisi etiã quo animo dicant. Nam frequenter consilium, quod alioqui optimum uidebatur, dephensa cõsulẽtis obliqua uolũtate, authoritatẽ perdit, ac uelut inane cõtemnit. Non attinet affectus causasq; oium qui consulebãt, ac misteria proferre. Tantum quid suaderẽt, & quibus rationibus adduci se dicerẽt, satis est attigisse. Alii hortabantur ad constitutum locum ire, ne imperatorem, ne summum pontificem, ne concilium senatumq; christianoꝝ, ne gloriam suam contemptui haberet. Alii rursus adhortabantur, nunc rogantes nequid saluti suæ anteferret, parceret domui, quæ ex sua unius uita penderet. nũc admonentes

nihil transigi, nisi incolumi salute posse. nemini magis q̃ pro uiribus esse præstandum: excusare licere suã cuiq; incõmodã ualetudinẽ. cũ p̃sertim id per alios recte administrari possit. Rex uerecundia tactus, ne in tanto theatro ubi papa & imperator digladiaturi essent, incusaretur. ꝗ filium adolescentẽ q̃ se interesse maluisset, honestatem saluti præposuit. si salus honeste negligi potest. Facto igitur profectionis suæ papa certiore per cõplures antea dies, ne rursus quod in Morelia cõtigit usu ueniret, cum omni familia mare ascendit. Nam neq; reginæ tam affecta ualetudine uirũ non comitari fas erat: & cũ pleraq; per Alfonsum in patris uicẽ administranda essent, inhumanum uidebatur uxorẽ puellulam nuper ductã, domi solam in urbe peregrina relinquere. Profectæ aũt sunt eodẽ aliæ duæ reginæ Iolanta & Margarita Glores, humanæ cõditionis exemplũ. Nullæ enim fœminæ infelicius uiris orbantꝰ q̃ reginæ sine cõmunibus liberis. Iunior grandiori comes iit ueluti matri cũ Sigismundo acturæ de concilianda amicitia ineundoq; fœdere inter generum & Ferdinandũ, ad recuperandum illi regnũ Neapolitanũ. Rex prope omnem suæ ditionis oram q̃ longa est emensus, pluribus diebus aduersa tẽpestate usus est, & cũ altũ tenere nollet, sed quo minus iactaretur, terram legeret, eo diutius iactatus est. Transierat autẽ iam æquinoctium autũnale: atq; ita uexatus, ut per omne tẽpus quo fuit Perpiniani decubuerit. nec unq̃ equo uectus sit. Aegreq; aduenieñti imperatori obuiam processerit. Nam papa (ut diximus) anteuerterat. Qđ si Ferdinandus officiose & ex sua Cæsarisq; dignitate egit, ut certe egit, ꝗ illũ p̃uenit, prudentiũ relinquo iudicio, an idẽ sit de illa moreliana ãtecessione sentiẽdũ. Quantũ aũt certaminis fuerit Perpiniani inter multos canes ac uetulã uulpẽ, & p̃lo gũ est relatu, & a nr̃o nõnihil ope alienũ. Cuiꝰ uiri quãtus aĩo uigor, quãta uiuacitas fuerit, hinc fides documentũq; accipi põt, ꝗ iã ab oĩbus fere destitutus, quos sibi affuturos sperauerat, die quodã septẽ ho

ris disputationẽ extraxit. Defatigatisq; audiendo omnibus, ac plerisq; iam abeuntibus, dicere perseuerauit citra signum ullũ defatigatiõis, cũ maior esset septẽ & septuaginta annis. Nitebaẽ aũt probare tũ uerũ se papam esse, tũ si renunciandum ob cõmune cõmodum foret, in se uno nõnullisq; Romanis canonicis, quos ipse nuncupasset, consistere summi pontificis electionem. Nam se unum omnium esse indubitatum cardinalem, ab indubitato creatum papa. Cum cæteri qui se eodem nomine appellarent, creati essent tempore schismatis, ut incertum sit, an ueri sint cardinales, & ob id an rite deligere summum pontificem possint. Aduersus hanc orationem multis iam annis cõmentatam meditatamq;, cum rex eodem recideret (quid enim intererat an nulla ratiõe uellet abdicare se papatu, an illa) hortabatur rex ut cõcordiæ ecclesiæ, ut saluti animaꝝ, ut conscientiæ cõsuleret. cõmonefaciebat Alfonsus (Nam is q̃ pater ad eum frequentius uentitabat) ut trepidationem animi, ut corporis periculum, ut præsentẽ & apud posteros futuram infamiam deuitaret. Minabatur imperator suam nniuersalisq; concilii censuram. Obsecrabant amici ac familiares, ut cætera cõmoda, q̃uis minora, q̃ incerta quãtumlibet magna, siqua modo magna supersint, præponeret. Non deesse spem recuperandæ dignitatis. Quippe in tanta uirtute ac litteratura, qua non modo præstaret iis qui de papatu secũ contenderent, sed prope nemini cederet, certe summum cardinalem, & secundum a papa futurũ, si alius fieret. Post quẽ defunctũ aliã spẽ fore, habiturũ legatiões ppetuas, quibus pene par summo pontifici esset. Afferebatur ab oĩbus exẽplũ Gregorii ac Ioãnis, quoꝝ uterq; põtificatu se abdicare uel spondebat, uel cogendus esse dicebatur. At ille qui annuum papatũ mallet, q̃ longissimam uitam priuatus uiuere. Quiq; iam dediscere non posset aliũ q̃ papã agere, cætera neglexit præ umbra illius nominis. Itaq; isecto negocio, ac princi pibus legatiõibusq; desertis, Colibriũ abiit. Ibiq; mare con-

scendit, ac Paniscolam petiit. Hoc loco rex insignem atq; maiorem multo q̃ uideatur rem fecit, q; illum pro conuicto pronunciari praecepit. neminemq; ex suis & regis Castellae prouinciis ad Petrum Lunam, sed concilium Constantiense rex sacerdotalium gratia pergere. Nam se authorem ille, cogendi concilii de rege declarando, se deligendoq; iudicum principē, se iudicii maturādi ducem, se ut iudices ita sentirent atq; auderent, effectorem fuisse, dicebat. Nec id omnino falso praedicabat. Qua spe fretus nō existimauit fore, ut ab eo rege deseretur, de quo tam meritus esset. Sed is qui neglecta ualetudine ad diem uenisset, ut de iure papatus disquireretur, nō potuit animum inducere post cognitam huius uel iniustitiā uel obstinationē, ut criminis tanti particeps ei esset. Voluitq; hominem huiusmodi, ueluti sectione aut adustione sanare, ne totus interiret. Duo quoq; familiarissimi illius atq; eloquētissimi uiri Vincentius Ferrarius & Philippus Malia, alter Perpiniani decretū regis aduersus Petrū quondā Benedictū, notum populis fecit. Alter pro legato Constantiā missus est. Quare ausim affirmare, Ferdinandū regem ad unitatē ecclesiae plus q̃ caeteros principes, etiam q̃ ipsum Sigismundū cōtulisse. Ille ut conciliū in sua urbe ad finem perduceretur uehementer annixus est. Hic (ut caetera transcam) pontificatū ex urbibus suis exemit. amicissimum ac de se optime meritū uirum a sede domoq; sua eiecit, & omnem prope Hispaniam concilio & ignoto summo pontifici donauit. Quarto demum mense ab omnibus Perpiniano discessum est. Qua in urbe omni eo tempore uictum gratuitū imperatori legatisq; praebitum, & cuncta nō carius mercatos fuisse homines, q̃ prius cōsueuerant. Minora sunt, q̃ ut in tantis rebus memoranda sint. Reuersus illinc Ferdinandus rex itinere terrestri ob tedium maris, nondum desēuiēte hyeme, Barcellonā peruenit, extenuato corporis habitu prae diutino morbo, cuius ortum ignota causa attulit, incrementū nauigatio, accessionem cura

laborq; re℞ cum imperatore ac papa componenda℞, mœror quoq; ex discessu tam obstinato amici, & necessitate sua, qui primus eum quodãmodo ferire gladio regio coactus est. Addita sunt ad extremũ ex ira atq; indignatione egritudini alimẽta, & morti calcaria. Orta est ira atq; indignatio ex re quã animo quidem iam pridem præuiderat, sed asperiorem opinione sua expertus est. Et alioqui ægroti hominis, ut corpus ita animũ grauius afficit omnis offensa. Paucis diebus q̃ Barcellonam uenit, cum se nihil sane ex morbo conualescere animaduerteret, dixit inter domesticos se in animo habere Castellam petere. Primum ut in cœlo ac solo natali maturius ad bonam ualetudinem rediret. Deinde ut negocia regis pueri recognosceret, atq; ordinaret. Tum ut Granatẽse bellum necessitate intermissum instauraret, cũ propter superiores causas, tum uero ut eo parto, atq; in manus Ioãnis regis tradito, uicissim ab eodem grandi pecunia adiuuaretur ad luendum regni sui patrimonium. sed multo magis esse e sua tũ dignitate tum utilitate, si citra alterius opem, & mutuo acceptam pecuniã, sola authoritate a suis populis quod suũ esset recuperaret. Itaq; aptius tempus esse ad rem tẽptandam, priusq̃ in Castellam iret, ne res ipsa diuturnitate obdurescceret, neue pecuniam hanc nisi ea indigeret, cogendam curaret. Quæ cũ cogi cõmode nisi se præsente non posset, necessariũ erat eodẽ iterum se redire. si obstinatos ad restituendũ gratis patrimonium regium populos suos intellexisset. Nam quod se absente per alium isti ad hoc ipsum adducerẽtur, non erat sperandũ. Voluit igit᷑ a minimis tẽtare Barcellonensiũ animos. Siquidem ut minimũ est, si præciũ æstimes rẽgem uectigal pẽdere ciuibus suis, ita maximũ, si rei indignitatẽ, ꝑcipue in emũdis obsoniis, cuius uectigalis immunes sunt clerici, atq; olim nobiles erãt. Quæ res adhuc in controuersia est. Et contigit forte prima pugna cum lanio, a quo regius dispensator obsonium mercatus in soluendo precio, cũ portionem illam

uectigalis non connumeraret, primum lis, mox clamor, postremo atrox tumultus exoritur. Res hinc ad regem, illinc ad senatum magistratusq; defertur. Omnia utrobiq; ira/sollicitudine/ querimoniis/ minis implentur. Rex iubet accersi principem magistratuum senatorumue, quos cõsiliarios uocant, numero quinq;. Quorum princeps est, qui sæpius cæteris eum magistratum gessit: uocaturq; consilii caput. Is erat Ioannes Ceuillerius, qui ueluti ad mortem uocatus, cum detrectare non posset, inito cõcilio inter primores ciuitatis, iussus est bene sperare. si periret ipse, se parentaturos ei sanguine omnium, qui apud regem essent. Neminem, si moriendũ sit, honestius unq̃ aut mortuũ aut uindicatũ esse. præstaret patriæ generosam animi indolem. redderet cæteros suo exẽplo ad capessendam uirtutem alacriores. Nullum ueterum Romanorum præclarius fuisse facinus. hoc quoq; æternæ memoriæ litterisq; mandandum. Hæc tametsi excitabant animum: tamen magis ad non pereundũ confirmabat, q' clausis tabernis uidebat magnã partem populi in armis esse, & magistratibus operam suam polliceri. Disposita itaq; re familiari, cõdito q; testamẽto, occlusis hostiis ac fenestris domus, extincto igni, sedentibus in pauimento uxore atq; filiabus, prosequẽtibus aliquantulum collegis ac cæteris ueluti dãnatum destinatumq; inspectantibus ac miserantibus, ad regiam pergit. Iam magis ac magis tumultus inualescebat, iam uulgus passim fremere audiebatur, & se inuicem acuebant, nec exhortatores ex primoribus usq̃ deerant. Ipsi etiam magistratus palã consiliariorum regis culpam hanc esse diecbãt. Ideoq; si male cõsultum sit in principem consilii publici, neminẽ ex his qui cũ rege sunt, cedem uitaturum, præter uxorem ac primogenitũ. Nam hæ tres personæ apud eos sacrosanctæ habentur, Rex regina/atq; successor in regno. Quanq̃ ille Gerundæ per eos dies agebat. Vbi peruenit Ceuillerius ad ianuã cõclauis, ubi ab rege expectabatur, pulsat ianuã: nam ministros in prima

aula(ut

aula(ut moris est)reliquerat. Ianitor semiaperto hostio quis esset interrogat, an Ioannes Ceuillerius. Hic aliquid fauoris ex nomine magistratus acquirere uolẽs, consiliarius, inquit, sum ciuitatis. an Ceuillerius? ciuitatis inq̃ consiliarius. Responde an Ceuillerius. Respondeo ꝙ consiliarius. Responde quod rogo. nam alium q̃ Ceuillerium intromittere iussus nõ sum. An me intromittas, an excludas, in tua est manu. Ego consiliarius unus, sed pro omnibus sum. Ideoq; parui refert interrogare de nomine. Hæc cũ ille ad regẽ detulisset, Aperi, inquit, Ceuillerio. Ex pertinacia enim se Ceuilleriũ esse consitetur. & contumaciam qua mecum usurus est, in istis uerbis quæ dixit hactenus præfert. Cum ingressus est hic, & regem adorauit. Quo mihi rex, inquit, istam adorationẽ tanq̃ regi, quem cogis ueluti subditũ pendere uectigal, & quidem subditum tibi tuisq; collegis? Nam cui tributum uectigalq; pẽditur, nisi his qui pendi cogunt? Vos ergo me ad hanc seruitutem cogere potestis? uos regem uestrum tributariũ uectigalemq; facere uultis? uos regiam maiestatem uestro, si nomen meretur, magistratui obnoxiam addictãq; uideri non erubescitis? Quod(ni uos reges, non ego, aut superiores rege estis) monstri profecto ac prodigii simile, regẽ ciuibus suis pẽdere uectigalia. Episcopus/abbates/priores/canonici, & quicunq; sunt ordinis clericalis ĩmunitate hac fruuntur. Nobiles pro eadem recuperanda litigãt. nam olim fruebantur. Nos reges infra nobiles, infra humillimos quosq; clericoꝶ quatenus ad immunitatem huius uectigalis pertinet, erimus? Non afferã e regno patris mei, non ex aliis huius ætatis exẽpla. Certe Lacedæmonii apud quos bini reges erant, & magis perpetui cõsules q̃ reges, ita parũ in urbe, multum in bello poterant uoluerunt illos huius contumeliæ exortes esse. Taceo gentilia. Quis unq̃ Hæbreoꝶ regum aliquando uectigal audiuit pepẽdisse, & non potius regi uectigalia esse pensitata? Non id nũc postulo ut mihi illa pensitẽtur, quanq̃ & possem. sed ut regiæ

dignitatis ratio constet. Neq; enim de pecunia res est, de qua si certaretur, pudendum uobis erat tantulum sumptum regi uestro non gratificari. sed de pudore meo, de authoritate huius sedis, de fama apud exteras nationes. Quibus rebus cũ uos tantopere aduersemini, quid aliud nisi cupidos esse significatis nostræ turpitudinis/dedecoris/infamiæ, sine ulla uestra, si saperetis, laude ac dignitate? Et cum decorum uobis pulchrumq; ducatis regem uestrum afficere contumeliis, tamen de uestra in regẽ fide atq; caritate apud nos aliasq; nationes gloriamini: Dedecus potius uestrum ac contumaciam perfidiamq; confiteamini. Licet & uobis persuasistis, hæc indigna mihi tolerãda esse. Ego regnum filii fratris propagaui, ego statũ clericalem quantũ per unũ regem pręstari poterat. direxi. schismate ex Hispania exploso, meum ipsius ius negligam? ac maiestatem regiam ab improbis, ne ui magis uidear uos q̃ ratione uelle cohercere. Nec ignoro id unũ quod respõsuri sitis. sed istud commodius ubi abs te prolatum fuerit (ut spero) confutabitur. Quare datur tibi potestas pro te responđendi tuisq; collegis. Tum Ceuillerius, recte tu quidem rex, q; ais unum esse quod responsurus sum. & id quod sit opinor diuinas. Sed hoc ipsum unũ magni sane momenti & quod in te cõformidasti attingere. Scis enim te iureiurando adactum promisisse conseruaturum nostra priuilegia, nec aliquod coꝶ rescindere conaturum. Idẽ superiores reges ut promiserunt, sic exoluerunt. Quos cur nolis imitari rex, sed potius dãnare, iusiurandũq; tuũ polluere, ac promissa tua facere irrita, magnopere miramur, & tua pariter ac nostra causa dolemus. Tua, qui (cum bona uenia dictũ sit) iniuste facis. nostra, qui bus iniuria fit. Ex quo pariter optamus tuã honestatẽ & nostram utilitatem incolumem esse. Neq; indignũ duxeris rex clarissime, te pro nostra in principem nostrũ obseruãtia a nobis uel admoneri uel rogari, ut & pudori tuo & quieti tuoꝶ populoꝶ consulas. Sed ego plus q̃ unum pergo dicere. nec de

iure tantum loqui uideor, sed etiam (quod absit) consilium dare. quare id unũ quod incœperam dicere, pro nostro iure dictũ sit, uectigalia reip: esse, non tua. eaq; conditione nos te regem accepisse, teq; iureiurando interposito rata nobis hæc fore recepisse. Ideoq; nos sanctius (iterum pace tua dictũ sit) certare q̃ te. Verum quid ad tuam honestatem pertineat, ipse uideris. Id tamen quod meum est, ac meoꝝ collegarum testatum apud te uolumus, ut quantum coneris, intelligas, citius nos uitã, q̃ istam libertatẽ tibi concessuros. Neq; enim honestior ac gloriosior nobis obitus cõtingere potest q̃ ꝓ libertate, pro ornamentis, pro amplitudine patriæ. nec minus nos defunctos celebrabunt ciues nostri, q̃ suos celebrant Athenienses atq; Romani. Tametsi, quod maximum est, merces nostra apud deum, ueluti martyrum (Martyres enim sunt, qui ueritati ac iustitiæ assunt) nobis proponitur. Quo magis ut bonos & christianos decet, quod facere nolebam, admonere te habeo. Prospicito quo progrediaris, neue innocentiæ tuæ ciuitatis ac tuoꝝ saluti male consulas. Non enim moriemur, si moriemur, inulti. Cum hæc rex audisset, conuerso ad assistentes uultu, quanta uersatur (inquit) in pectoribus humanis uesania: qui sub umbra iustitiæ, non intelligunt patrocinium se auaritiæ uanitatiq; præstare. & si pro ea pereant, non temerarie ac furiose perire, sed fortiter. Refers mihi non modo Athenienses Romanosq;, sed etiam martyres. quasi tu pro honesto, pro uero, pro religione contendas. Qui ne pro patria quidem uerba facis, sed pro scelere, perfidia, superbia. Quo de periculo nũc agitur? & propter quod tantas rerum uerborumq; procellas cietis? Credo templa spoliantur, innoxii homines ad necem suppliciumq; rapiuntur, ærarium deniq;, ne dicam grauiora compilatur. Pro quo conseruando tantũ concitari tumultum deformissimum erat. Vectigal carnis similiũq; ne rex pendat ciuibus suis, id uos tãtopere cõmouet? in hoc salus & amplitudo patriæ uertitur? pro hoc tibi mortem

oppetere honestissimũ ac gloriosissimũ est? hoc te Atheniensibus? hoc te Romanis? hoc martyribus similẽ faciet? O rem inauditã, regẽ suum in seruitutẽ ciuium suorũ redigi uelle. Id uero pulchrum, laudabile, & immortali gloria dignũ est? An non hæc abiectissimorũ hominũ cõtumacia est, atq; ambitio, & Luciferi arrogãtia? qui dicit, Ponã sedẽ meã ad aquilonẽ, & ero similis altissimo. Iam posuistis uobis sedẽ ad aquilonẽ? iam similes mihi estis? & nisi fallor etiã maiores. At enim iureiurando adacti sumus ad promittendũ. Vos adegistis? an mihi erat integrũ nolle iurare ac promittere, cui proponebatẽ conditio? Si regni possessionem uellem iurandum pariter ac promittendũ? Quid si non promittam? rex non ero? Videtis quo nam modo promittere cogitis, ac iurare, immo peierare. Peierare enim est, nõ ex animi sententia iurare. Cuius tñ rei penes uos culpa est, nulla penes me. Ego enim id me pstiturum promisi (neq; aliter licebat) quatenus iustum sit. Nunc regni leges, quas iuraui de cõseruando patrimonio regis, hoc me præstare prohibent. Quas infringere, q̃ istud iusiurandũ, maius crimen est. Nam de superioribus regibus quorũ culpa aut necessitate in hoc deuentũ est, nolo dicere. Non enim regum nomina, sed egregia facinora habent authoritatem. Illi nauẽ hanc ad suũ iudiciũ moderati sunt. Ego qui nunc eius clauũ teneo, nõ exẽplum, sed rationẽ sequar. Iuraui, si recte seruandũ est: si secus, corrigẽdum. Neq; enim iusiurandum est, quod nec ius, nec iurandũ est. Sed quid ego aduersus hũc disputo, qui nõ modo rationibus, sed minis mecũ agere ausus est, & tumultum ciuitatis, & cedem meorũ ostendere? Hoc plus est, q̃ uectigalis iura defendere. Secede paulisper in conclaue illud interius. Ille ubi introiit, ut postea rettulit, circumferebat oculos, si quem laqueum, si quem gladium, si quem humorem, ubi præfocaretur, si quam fenestram, qua præcipitaretur, uideret. Omnia imaginabatur, omnia timebat, omnẽ sonũ strepitumq; horrebat, tanq̃ nex sibi iam iam

inferretur & uerba regis apud se uoluentem aduetus sui pœnitere inceperat. Interea rex cũ cæteris consultabat. Omnes obsecrabant, præcipue Garaus Ceruellio præses Cataloniæ, Guillelmus Raimundus Moncada, Bernardus Caprera, ne quid in consiliarium ciuitatis male consuleret, neue præsenté furorem plebis imperitæ magis irritaret daret rei spaciũ, nõdum adesse maturitaté. Quod nũc negant, id ultro postea delaturos. Motũ plebis esse torrenti similem, qui ad breue tempus inflatus perennibus aquis concitatius fertur, mox æstũ ac feruorem perditurus. cogitaret quod ipse perspicere poterat, necdum tantum beneuolentiæ contractũ esse inter se & gentem Catalanã, ut onus hoc libentibus animis possent accipere. Eius rei causam esse q aliter q̃ fert eorũ cõsuetudo, parũ se familiarem præbuerit, ob ingentes fortasse curas atq; occupationes tot regnorũ. Additum quoq; est, non esse tentandũ quid facere audeant, qui primigenio dicere ausi sunt die quodam in dissentione de supplicio sontis cuiusdam, nondum exiccatum esse atramentũ, quo exarata sunt instrumenta declarationis de successione, & prẹter leges moresq; iã fieri. Ignorabat id rei ipse rex. Nãq; eo in tẽpore in castris agebat. Qua audita uehementer cõmotus iussit euocari Ceuilleriũ, ad certam se mortem euocari opinantem. Atq; ei prope exangui, & timoré ipso uultus habitu atq; incessu declarãti, inquit, Quid ita mortis metu apud te ipsum non uideris esse, qui tibi pulchram ac gloriosam contra regem tuum mortem ducis? Ne timeto, uiue, ut collegis tuis atq; ciuibus respondeas, uectigalia uestra nobis incolumia esse, meq; cedente ab hac pugna penes uos quidé esse uictoriam, sed nõ tñ de me triũphaturos. His dictis Ceuillerius abiit ueluti qui de mediis hostium telis ægre elapsus est. Quem timorem magna apud ciues gloria compensauit. Et sane si pro patria contendisse dicendus est, eximiam magnanimitatis meruit laudem. Hunc subsecuti sunt Garaus prẹses, & Guillelmus Mõcada.

Vectigalq; ex suo pernumerauerunt, ne regẽ illi qui sibi solui utiq; uolebant, soluere coegisse uiderentur. Postero die rex nullis, præter domesticos, præmonitis, ex urbe excessit, lectica uectus. Id cum palam factum est in ciuitate partim lætabantur q tanta tempestas sedata esset, partim uicem regiæ dignitatis dolebant, q tali a suis ciuibus contumelia afficeretur. succensebantq; superbiæ atq; auaritiæ magistratuum. Partim, & hi pleriq; omnes, dolebant uicem suam, qui permagnis questibus ex regis absentia fraudarentur. Enimuero quemadmodum in præsenti certamine ciues fauebant causæ ciuitatis. ita postq̃ resedit feruor animorum ad repentinum turbati regis discessum, æquam fuisse causam eius affirmabant. Mittunt ergo qui orent, ne discedat ab eorum solo, neue hunc immodum declaret infenso se in suam ciuitatẽ animo esse. Futuros se in officio pensaturos obsequiis aliis, si quid offendissent. Hic cum regem circiter sex millia passuum extra murũ nacti essent, breui responsione remissi sunt. Sunt qui dicant eum respondisse, si rediret (ut petebant) illorum malo redriturũ, & si uiueret, Barcellonam castigaturum. Sed non perinde compertum est, ut pro uero queat affirmari. Et si dictum est, non nisi inter intimos dictum, ut aliquo potius familiarium uicem regis indignantium dictum est. atq; ab aliis exceptum. Ideo non ita pro magno habitum. Vbi ad Aquamlatam uenit, quod oppidum Barcellona abest paulo plus itinere diei, grauius ægrotare cœpit. Quem ad locum ac currit Alfonsus filius: nam Petrus aderat: duo secundus ac tertius in Castella cum patruele degebant. Sancius paucis antea diebus, sed pater ignorabat, calculo decesserat paterno morbo. Hũc deus ita præmisit, ut mortuũ patrẽ in alio seculo exciperet, iocũdus ac gratus post mortem: qui moriẽs, nullũ illi doloris uulnus inflixisset. Magnum itaq; patri morienti solatium fuit, nescisse Sanciũ defunctũ. Sed maius affuisse Alfonsum. In huius ore, in huius alloquio, in huius pietate,

acquiescebat. Huius se præsentia existimabat diutius uiuere. Huic illud mirabile, quod nō ab omnibus æque ac magnum est, ponderatur. testimonium reddidit: ex septem liberis nulli magis obitum suum dolituꝝ esse, q̄ Alfonso, qui defuncto patre, foret regnaturus. Ideoq; si non primigenius extitisset Alfonsus, huic quantum in se esset regnū relinqueret. Extracta est ualetudo duos circiter menses, eoq; omnis nobilitas suorū regnorum atq; Castellæ non ad id modo oppidum confluxerat, sed ad uicina quoq;. Nam cuncti sedulitatem atq; officiū suum declarare studebant nō tantum regi sed filio. Ibi testamentū cōdidit. Legata plurima reliquit, religiosa pleraq; ita ut non suppeterent pecuniæ, quas relinquebat. Ante se mortuum stipendioꝝ quæ domesticis atq; officialibus quocunq; ex tempore debebantur, pernūmerari uoluit: & ab illis ipsis certior fieri an pernumerata essent. Hæc atq; cætera quæ ad animæ salutem, ad domus incolumitatem, ad regni stabilitatem pertinebant, ubi prouidit, inter suoꝝ colloquia atq; amplexus ad extremum usq; halitum plane loquēs, uelut in soporem solueretur, animam efflauit quarto nonas Aprilis, anni sextidecimi post millesimum quadringentesimumq;. Cuius obitu præmaturo magnam non solum Hispania illa, uerum etiam nomē christianum iacturam fecit. Nemo enim regum Ferdinando maturius Granatam, ne dicamus Africā subegisset. Siquidem constituerat non magis numero q̄ delectu militum Aragoniæ atq; Castellæ Granatam urbem obsidere, binis e regione positis castris, unis Aragonum, alteris Castellanoꝝ ut certatim pro gloria gentis uel religionis dimicarēt. Sed nōnunq̄ optimi principes culpa populoꝝ ab æterno iudice subtrahunt. Nā magis subditoꝝ q̄ sua eū uiuere interrerat. Cuius fere uita, sicut in plerisq; licet ex iocundis sane fuit tristibusq; ꝑmixta. Etenim Ferdinād9 rege p̄re ort9 fuit, sed illū ante tp̄s amisit. Ornamēta sortitus est aī corpisq;, sed eā apud fratrē minus fauorabilia fuerunt. Felix fuit prouētu

liberorum.sed ob hoc liuore proximorum perstrictus. Vidit filium regis generum, sed ne spe laberetur extimuit. Rursus, ut a malis incipiẽtes in bonis desinamus, in administratione regni ac belli a fratre præteritus est. sed amicorum præsidio sua uirtus nõ est destituta. Proditus ad Setanillium, sed aliis uictoriis cladem compensauit. Ad Anticheram sæpe frustratus, ad extremum uoti compos effectus est. Rursusq; regnum hereditarium sperauit, sed multis difficultatibus est iactatus. Adeptus est possessionem regni, sed rebelles cũ magno status sui periculo compescere necesse habuit. Diadema cum tanto pompæ splendore accepit, nuptiasq; celeberrimas filii uidit, sed subito morbo decubuit. Aspexit Cæsarem in domo sua & papam, regiam opem auxiliumq; deprecãtem. sed contumacia suorum exulceratus est. Ita quicquid ex iusto uitæ spacio superarat, ut multa læta, sic multa fortassis tristia fuisset expertus. Veluti illud q ex quinq; filiis, quasi dexteræ digitis, unum iam se perdidisse resciscet. Qđ si quẽadmodũ a sapientibus dictum est, acerbiora sunt aduersa, q̃ iocundiora prospera, dicamus præclare cũ Ferdinando esse actum, q uiridis adhuc & in media ætate excessit e uita, cum præsertim hoc secum gaudium tulerit, q tribus regibus proximis denegatũ erat, ut filio regnum per manus traderet, ne dicam tali filio, quali nemo unq̃ meliore gloriatus est. Fuit autem Ferdinandus natura sane sublimi, ab omni tamen remota fastu animo fidenti atq; intrepido, sed aduersus iustitiam ueritatemq; demisso ac pusillo. In contumaces nocẽtesq; uehemens. sed erga eos qui allegarent necessitudines, paupertatẽ, morbum, ætatem, aliasq; misericordiæ causas clementissimus amator bellicæ gloriæ, sed ita ut pacem præoptaret. Liberalis inter primos, sed nõ nisi religionis ac meriti causa in admittendis ad intima domus turbis procerũ, & exercenda familiariter cum plurimis consuetudine non ita facilis, ut reges superiores extiterant. Sed qui nunq̃ claudi fores uoluerit his qui se indi

gerent. & in cœtu aut in itinere faciendo, siquem non facile posse accedere uidebat, iuberet homini uiam aperiri, & ad loquendum hortaretur, comiterq; & audiret & responderet. Ab obscœnitate non factorum modo, sed etiam dictorum ita abhorrens, ut pene nimius putaretur. Cibi uiniq; nullo paratu ad gulam, sed ob dignitatem personæ magnifico ac splẽdido. Veneris incredibili tẽperantia, & (ut affirmabant) intra matrimonii sanctitatem. Nam ut incertum est, cum alia eũ fœmina post coniugium habuisse usum, ita nulla non nocte cũ uxore cubasse compertum est. Neminem domesticorum patiebatur scortum in domum ducere, licet cuncta ut resciret flagitia domestica fieri nõ poterat. Si resciebat, pręsenti pœna plectebat. Forte die quodam cum apud eum inter familiares controuersia foret atq; altercatio, uter præstantior in bello extitisset Hector an Achilles, interuenit Ioannes ferrandis, quesiuitq; quæ nam tanta omniũ altercatio esset, nemo enim non alterutri parti aderat, ubi controuersiam audiuit, absit (inquit) optime rex in hoc apud te quæri patiaris, & fortissimum omnium & longe præclarissimum Hectorem cum fœdo ac flagitioso Achille comparari. Qua admonitione adductus rex, edixit, siquis domi suæ Achillem nominaret, continuo eum nunq̃ reuersurum exploderent. Caste quidem rex ac relligiose. sed Ioannes imperite sane atq; indocte, homo quidem grauis probusq; ac strenuus, sed idiota. Apud Homerum quidem, qui hæc scripsit longe abhorrent Achillles ac Patroclus ab omni suspitione flagitii. Quoꝝ alter non modo Hectorem, sed omnes Troianos, auxiliaresq; principes atq; exercitus solus fugauit. & nisi dii obstitissent contrucidasset, ita ut ne unus quidem fuerit superfuturus. Alter qui aliquantulo maior natu erat, aut par Hectori fuit, aut fortior. Qualis fuit etiam Agamẽnon. Nam Aiacem atq; Diomedem fortiores Hectore fuisse, qui eundem poetam sumpserunt in manus, nõ ambigunt. Itaq; in hoc errore non qui accepit, sed

qui dedit consilium repræhendendus est. Fuit enim Ferdinādus parum excultus litteris, sed ut illo seculo, & ut in Hispania nobilitate nō indoctus. doctorum tamen mirifice fautor, & suorum ad studia hortator. Nulli domesticorum salarium numerari uoluit, nisi qui testimonium a sacerdote attulisset eo anno se esse confessum, & corpus ac calicem domini cōmunicasse. In honorem beatissimæ uirginis ad Anticheram instituit, ut fasciam albam, quam stolam uocant, transuersam ad pectus cum hydriala uolentes ferrent ab institutore impositam, certa lege ieiuniorum ac precationum. Execrantium numina punitor acerrimus. Aleatores ut pestes exosus. Nihil enim boni uiri adesse existimabat aleatoribus & blasphemis. Pro absentibus & quos ipse misisset, q̄ pro his qui aderant diligētior. Quippe qui scripta eorꝫ noia in priuato quodā libello habebat. Et quoties quippiā uacaret, quod conferendū esset, ad illud tanq̄ ad ephimeridem se conferebat. Nec petentibus statim beneficia indulgebat. sed duo hęc prius animaduertebat, an alteri indultum esset, & an alius dignior. Nihil intercedente pecunia cōtulit. Nam eius minime auarus. Auxitqꝫ pecunia sua, quam e Castella aduexerat, Aragoniam, Valentiam, Cataloniam. Ideoqꝫ ægre ferebat non posse munificentiam consuetam exercere in tanta prouentuū exiguitate ex suis regnis. solitus dicere, non agere regem, qui non plusq̄ posceretur donaret. In patrimonio regali tuendo tenax. quod qui alienarent, aiebat inimicos potius sibi parare, q̄ amicos, quia ex subditis illos quosdam regulos faceret. semper sollicitos ac suspicantes eorum iura licentiamqꝫ iri deminutum. Statura fuit supra iustam, aspectu graui ac suaui, colore candido, satis plenis membris ac satis robustis. Elatus autem est maiori funeꝝ pōpa q̄ quispiā omnis memorię Aragonū rex, inter proceres prope totius Hispaniæ, maioriqꝫ & tempore & uiarum spatio. Plus enim triginta milibus passuum ab Aqualata remotum est templum sanctę Mariæ ad populetū,

ubi reges Aragoniæ sepeliuntur. Ita Ferdinandus rex non in sepulchra regum Castellæ suorum maiorum, sed in regum Aragonię illatus est. Illinc nemo regũ, qui ex ea familia fuit, abest, præter Ferdinandũ. Et hic nemo rex adest, præter hũc eundem ex aliena familia.

FINIS.

ERRATA QVAEDAM INTER IMPRIMENDVM INSIGNIORA.

In ternione b

Charta prima uersu 19 Olisippona 23 Originem.

Ch. 3 14 in externam 16 pro genero.

Ch. 5 59 ante portam.

c

Ch. 1 15 nō nihil 22 strenuissimum. 25 quo multitudo. 28 cupiebant. 33 idē faciunt. 36 aduersas proras.

Ch. 2 65 relaxati.

d

Ch. 1 18 παῖδας. 54 uincant.

Ch. 2 62 impressione.

e

Ch. 2 58 a tergo.

Ch. 4 30 centonibus 43 fortunam.

f

Ch. 3 41 felicitate.

g

Ch. 1 33 magis uiris.

Ch. 1 4 nationes eius ac prouincias.

h

Ch. 4 39 Cataloniæ.

i

Ch. 2 25 Cum in cōtentionem uenissent, iudicatus est. Mancus uidetur esse locus, ac sustituendum uerbum, habere, aut aliud non absimile.

k

Ch. 5 47 uendicamus.

l

Ch. 2 42 Certum est mihi.

Ch.	3	4	Sicubi unq̄. m
Ch.	1	54	regnum suum. 55 & 56 fauendo.
Ch.	2	59	quottidiano.

ROMAE IN AEDIBVS MARCELLI
SILBER ALIAS FRANCK
MENSE FEBR.
M. D. XX.

